

ATLAS

ULUSAL HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yıl: 2 (2018) Sayı: 2 Yayın Tarihi: 15 Mayıs 2018

ISSN 2602 - 4128

Editör
Dr. Ahmet İLHAN

www.atlasdergisi.org

İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği

ATLAS ULUSAL SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ BİLİM VE DANIŞMA KURULU

DR. ABDULHALİM AYDIN	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDULLAH KIRAN	MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
DR. ADEM ÜZÜMCÜ	KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
DR. ADNAN OKTAY	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. ADİL AKINCI	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET BOZYİĞİT	SİİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET GÜNDÜZ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET İHSAN KAYA	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET KAYAOĞLU	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET MAZLUM	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET ULUSOY	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİ EROL	EGE ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİ RIZA GÜL	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİA R. MASALİMOVA	AL - FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALMA T. AKAJANOVA	ABAY KAZAK MİLLİ PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AMANBAY MOLDİBAEV	TARAZ DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ARMAĞAN KONAK	MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
DR. ARZU ÖZMERDİVANLI	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. ARZU TUNCER	HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
DR. ASLI GÜLER	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. ATİLA DOĞAN	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. ATİLLA YÜCEL	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. AYLAK KAŞOĞLU	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AYŞE ATAY	BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
DR. AYTEN ER	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AYŞE YANARDAĞ	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. BAHİT KULBAEVA	S.BAYBEŞEV AKTOBE ÜNİVERSİTESİ
DR. BARIŞ AYTEKİN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BARIŞ YILDIZ	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DR. BEKİR BULUÇ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BEKZHAN B. MEYRBAEV	AL - FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BELGİN AYDINTAN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BERRİN GÜZEL	ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
DR. BENGÜ HIRLAK	KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
DR. B.K.ZAYADAN	AL - FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BİROL YILDIRIM	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. BOTAGUL TURGUNBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CANAN GAMZE BAL	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. CANER KARAVİT	MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
DR. CEMAL İNCE	GAZİ OSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. CEMİL ÖRGEV	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DR. CEYLAN GAZİ UÇKUN	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CİHAN SEÇİLMİŞ	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. COŞKUN ERDAĞ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

DR. DURSUN KÖSE	MEHMET AKİF ERSOYÜNİVERSİTESİ
DR. DZHAKİPBK A. ALTAEV	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR.EBRU GÜHER	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DR. EDA DİNERİ	HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
DR. EDİZ GÜRİPEK	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. ELBEYİ PELİT	AFYONKOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. EMİN ARSLAN	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. ENGİN ÇAKIR	ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
DR. ENGİN KANBUR	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. ERDİNÇ ŞAHİNÖZ	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. ERKAN ALSU	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. EŞREF SAVAŞ BAŞCI	HİTİT ÜNİVERSİTESİ
DR. FATİH TÜRKMEN	KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
DR. FATMA FEHİME AYDIN	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. FATMA ÖZTÜRK DAĞABAKAN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. FETHİ DEMİR	YÜZÜNCÜ YILÜNİVERSİTESİ
DR. FİLİZ METE	BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
DR. FUNDA BUGAN	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. F. ZİŞAN KARA	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. G.I. ERNAZAROVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. GİZEM AKBULUT	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DR. GÖKHAN KERSE	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. GÖNÜL ERDEM NAS	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. GULMİRA ABDİRASULOVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. GULŞAT ŞUGAYEVA	DOSMUKHAMEDOV ATYRAU DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. GUZEL SADYKOVA	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLAY KARAMAN	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLCAN AVŞIN GÜNEŞ	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. HACER ARSLAN KALAY	YÜZÜNCÜ YILÜNİVERSİTESİ
DR. HACER MUTLU DANACI	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. HACI YUNUS TAŞ	YALOVA ÜNİVERSİTESİ
DR. HASAN COŞKUN	GAZİOSMANPAŞAÜNİVERSİTESİ
DR. HARUN DEMİRKAYA	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. HAKAN CANDAN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. HAKAN EVİN	ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HALE ALAN	BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
DR. HALİL AKMEŞE	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HANİFİ MURAT MUTLU	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. HATİCE KADIOĞLU ATEŞ	İSTANBUL SABAHATTİN ZAIM ÜNİVERSİTESİ
DR. HATİCE NUR GERMİR	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. HAYRİYE IŞIK	NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. HEDİYE ŞİRİN AK	ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
DR. HİKMETULLAH ERTAŞ	NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
DR. H.KÂMİL BİÇİCİ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN ÇETİN	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN KOTAMAN	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN YAŞAR	SİİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM BOZACI	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

DR. İBRAHİM KILIÇ	AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM TÜRKERİ	GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM TÜRKÖĞLU	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. İLKE BEZEN TOZKOPARAN	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. İLKER YAKIN	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DR. İLYAS AKHİSAR	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. İLYAS ERPAY	SIİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. İRFAN KALAYCI	İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
DR. İSA ÇELİK	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. İSAEVNA URKİMBAEVA	ABILAY HAN ULUSLARARASI İLİŞKİLER ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL GÜMÜŞ	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL GÜNEŞ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL SEKİ	ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
DR. K.A.TLEUBERGENOVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KADRİ KURAM	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. KADİR ÖZTAŞ	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. KALEMKAS KALIBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KARLİGASH BAYTANASOVA	AL - FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KEMAL EROL	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. KENJEHAN MEDEUBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KENAN İLARSLAN	AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. KULAŞ MAMİROVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MALİK YILMAZ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MAHABBAT OSPANBAEVA	TARAZ DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAİRA ESİMBOLOVA	KAZAKİSTAN NARKHOZ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAİRA MURZAHMEDOVA	AL - FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET AKSARAYLI	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET ALİ TÜRKMENOĞLU	MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET AVCI	MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET BURHANETTİN COŞKUN	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET DİKKAYA	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET EMİN USTA	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET GÜLLÜ	GAZİOSMANPAŞA
DR. MEHMET SAİT ŞAHİNALP	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET SALİH MERCAN	BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET OKUR	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET RECEP TAŞ	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET TUNÇER	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET YÜCENURŞEN	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. MELTEM KESKİN KÖYLÜ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. METİN KOPAR	ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MİNE ERSEVİNÇ	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
DR. MİRAÇ EREN	ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR. MUHAMMED ASIF YOLDAŞ	AVRASYA ÜNİVERSİTESİ
DR. MUHSİN HALİS	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT BAHADIR	ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT DİLMAÇ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT KARAHAN	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

DR. MURAT YILMAZ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURATHAN KEHA	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA AKMAN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA ÇAKIR	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA ÇAĞLAYANDERELİ	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA KARAAĞAÇLI	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA METE	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA ŞİT	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA TALAS	NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
DR. MUTLU ÖZGEN	T.C. BAŞBAKANLIK VAKIFLAR GENEMÜDÜRLÜĞÜ
NECATİ DEMİR	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. N. GAMZE ILICAK	İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
DR. NİHAN BİRİNCİOĞLU	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. NURAN AKŞİT AŞIK	BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
DR. NURHAN PAPATYA	SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
DR. NURETTİN BELTEKİN	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. NURAY PAMUK ÖZTÜRK	ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DR. NURİ KAVAK	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. OKTAY AKTÜRK	AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. OSMAN KUBİLAY GÜL	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. OZAN DENİZ YALÇINKAYA	DİCLE ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER ÇAKIN	ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR.ÖMER OKAN FETTAHLIOĞLU	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖZLEM GÜZEL	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER METİN	ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER UĞUR	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DR. RAHMİ YÜCEL	ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
DR. RÜŞTÜ YAYAR	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. SABİNA ABİD	ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
DR. SADETTİN PAKSOY	KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
DR. SALİH YEŞİL	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. SARASH KONYRBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. SEDAT CERECİ	MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. SELAHATTİN AVŞAROĞLU	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
DR. SELAHATTİN KAYNAK	19 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR. SELÇUK BURAK HAŞILOĞU	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. SELİN SERT SÜTÇÜ	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SERKAN ÇALIŞKAN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. SEVCAN YILDIZ	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SİBEL BAYRAM	DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
DR. SİBEL MEHTER AYKIN	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SİNAN GERÇEK	ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
DR. SUAT KOLUKIRIK	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞABAN ÇETİN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞAFAK KAYPAK	MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞARA MAJITAYEVA	E.A. BUKETOV KARAGANDA DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞAYAN ULUSAN	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞEFİK ÖZDEMİR	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

DR. ŞİRİN ŞENGEL	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. TANSU HİLMİ HANÇER	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
DR. T.O. ABİSEVA	KAZAKH STATE WOMEN'S TEACHER TRAINING UNIVERSITY
DR. TÜRKMEN TAŞER AKBAŞ	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. UĞUR KURTARAN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. ULBOSIN KIYAKBAEVA	ABAY KAZAK MİLLİ PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ÜMMÜGÜLSÜM CANDEĞER	T.C. MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
DR. ÜMRAN TÜRKYILMAZ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. VELİ URHAN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. VECİHİ SÖNMEZ	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. VEYSEL BOZKURT	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
DR. VEYSEL ÇAKMAK	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. VEYSİ GÜNAL	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. YASEMİN ERTEK MORKOÇ	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. YASİN ÇAKIREL	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. YASİN DÖNMEZ	KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
DR. YAVUZ SELİM DÜĞER	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
DR. YUNUS EMRE TANSU	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. YÜCEL GELİŞLİ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ZEKERİYA NAS	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. ZEYNEP KARAÇOR	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. ZUHAL ÖNEZ ÇETİN	UŞAK ÜNİVERSİTESİ
DR. ZÜBEYİR BAĞCI	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. ZÜLEYHA YILMAZ	ORDU ÜNİVERSİTESİ

ATLAS ULUSAL SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Sosyal Bilimler Alanında, Tüm Dillerde Yapılan Çalışmaları Yayımlayan İNDEKSLİ, HAKEMLİ bir E-Dergidir.

2017 yılında yayına başlayan ATLAS Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs ve Ağustos ve Aralık aylarında yayın yapma kararı almıştır.

Dergi sisteminde okuyucu kolaylığı ve açık erişim politikasını benimsemiş olan dergimizde yayımlanmış olan makalelere, kapak, içindekiler kısmına dergi sayısından kolaylıkla ulaşmak ve bilgisayarınıza kaydetmeniz mümkündür.

Atlas Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi, ulusal hakemli akademik bir yayındır. Dergiye gönderilen çalışmaların daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış olması gerekmektedir.

Yayınlanmak üzere dergiye gönderilen çalışmalar ilgili alanda en az iki alan hakemine yönlendirilir. Hakemlerin olumlu görüş bildirmesi halinde makaleler yayınlanmaktadır.

Atlas Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi nitelikli özgün çalışmaları yayınlamaktadır

Yayıncı	İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği
İmtiyaz Sahibi	İKSAD adına Mustafa Latif EMEK
Editör	Dr. Ahmet İLHAN
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü	Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK
Yayın Tarihi	15 Mayıs 2018
İletişim	atlasiksad@gmail.com

İÇİNDEKİLER

YAZAR VE MAKALE ADI	SAYFA
Serhat MUTLU <i>RUH ADAMIN PENCERESİNDEN BİR KARAKTER ÂBİDESİ: MEHMET ÂKİF ERSOY (HÜSEYİN NİHÂL ATSIZ'IN, MEHMET ÂKİF ERSOY İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME)</i>	1
Cihan YALVAR <i>KARADENİZ'İN KUZEYİNDE İKİ KARDEŞ KAVİM: PEÇENEKLER VE KUMAN-KIPÇAKLARIN MÜNASEBETLERİ ÜZERİNE</i>	7
Gülcan AZİMLİ ÇİLİNGİR <i>YEREL YÖNETİMLERE OHAL KAPSAMINDA ATAMA UYGULAMASI: MEVZUAT VE GÖRÜŞ ANALİZİ</i>	20
M. Salih MERCAN <i>İMPARATORLUK YÖNETİMİNDEN CUMHURİYET YÖNETİMİNE İSTANBUL</i>	29
Sabit ALABAŞ <i>KALKINMA AJANSLARININ KAYMAKAMLIKLARA VE BAĞLI KURULUŞLARA VERDİĞİ MALİ DESTEĞİN SOSYAL UYUM PROJELERİNE SAĞLADIĞI FAYDALAR ÜZERİNE BİR İNCELEME: İSTANBUL KALKINMA AJANSI ÖRNEĞİ</i>	53
Alimcan BUĞDA & İsmail Hakkı GÜRDENİZ <i>HANEFİ VE ŞAFİİ MEZHEBİNE GÖRE EVLİLİKTE KEFAET'İN ARANDIĞI YERLER</i>	61
Nurcan GÜNCE, Gönül KONAKAY & Asiye YÜKSEL <i>DAVRANIŞSAL FARKLILAŞMA: ÖĞRENCİLERİN DERS GEÇME KRİTERLERİNDE DAVRANIŞSAL SESSİZLİK BAĞLAMINDA ANALİZLERİ VE BİR UYGULAMA</i>	79

**RUH ADAMIN PENCERESİNDEN BİR KARAKTER ÂBİDESİ: MEHMET ÂKİF
ERSOY
(HÜSEYİN NİHÂL ATSIZ'IN, MEHMET ÂKİF ERSOY İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME)**

Serhat MUTLU
Akdeniz Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Öğrencisi, srht.mutlu66@gmail.com

*“Halbuki yoldaşını bırakıp dönenlerin
Değişilir topu da bir sokak kaltağına.” (Atsız, 2011: 11)
“Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum
Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boyunum!” (Ersoy, 1986: 400)*

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde, 19. yüzyıl ve sonrasında meydana gelen sistemsel değişikliklerin ardından farklı fikir akımlarına rastlanılmıştır. Devleti ihtişamlı günlerine döndürmek için ortaya konulan bu düşünceler, zaman zaman birbirinin karşısında yer almıştır. Siyasetin yansımalarının görüldüğü dallardan biri olan edebiyatta da bu hareketliliğin kendisini hissettirmesi, son derece olağandır. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilânından sonra İslâmcılık ve Türkçülük ön plana çıkmış; bu fikirlere bağlı olan sanatçılar, doğal olarak karşı karşıya gelmişlerdir. Bu sebeple farklı düşünce yapısına sahip iki önemli sanatçının farklı akımlar ve bunlara mensup bireyler hakkında ortaya koyduğu söylemler, son derece önem arz etmektedir. Ali Suavi, Ziya Gökalp, Gaspıralı İsmail Bey gibi isimlerle ortaya çıkan Türkçülük-Turancılık mefkûresinin 20. yüzyıldaki en önemli devam ettiricisi, Hüseyin Nihâl Atsız'dır. Tunuslu Hayrettin Paşa, Ahmet Cevdet Paşa, Cemaleddin Efganî gibi aynı fikre mensup isimlerse İslâmcılık düşüncesini savunmuşlar ve Mehmet Âkif Ersoy da bu isimlerle dinî hassasiyetler ve fikirler noktasında bir arada anılmıştır.

Bu çalışmamızda, temelde birbirine zıt iki akım ve isim olan Türkçü Hüseyin Nihâl Atsız'ın, İslâmî yapısıyla bilinen Mehmet Âkif Ersoy ile alakalı fikirlerini saptamak hedeflenmiştir. Böylece Türk edebiyatında önemli yer edinen Âkif'in, Atsız tarafından düşünsel manada nasıl konumlandırıldığı belirlenecek ve bir Türkçü gözünden Mehmet Âkif Ersoy hakkında neler söylendiği ve düşündüğü, kendi söylemleriyle ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Nihâl Atsız, Mehmet Âkif Ersoy, Türkçülük, İslâmcılık

**A CHARACTER MONUMENT FROM THE SOUL MAN'S PERSPECTIVE
(A STUDY ON HÜSEYİN NİHÂL ATSIZ'S THOUGHTS ABOUT MEHMET AKİF
ERSOY)**

ABSTRACT

In Ottoman Empire, varied movement of ideas occurred after the systemic changes in 19. century and following years. These ideas which strived to turn the Empire into the past magnificent days sometimes took a stand against to each other. Naturally, these thoughts started to flourish in literature because we know that literature is used as an instrument which reflects the politics. Especially, after the second Constitutionalist Period Islamism and Turkism came into prominence and artists who defend these ideas confronted each other. Therefore it is very important to know the discourses of two artists that are about varied ideas and defenders of these ideas. The ideal of Turkism-Turanism came out with Ali Suavi, ZiyaGökalp, Gaspıralıİsmail. Also in the 20. century the most important continuing of this ideal is Hüseyin Nihal Atsız. On the other hand, the idea of Islamism have been defended by Tunisian Hayrettin Pasha, Ahmet Cevdet Pasha, CemaleddinEfgani and thus Mehmet Akif Ersoy has been associated with these names in terms of ideas and religious sensitivity.

Hüseyin Nihal Atsız and Mehmet AkifErsoy are two contradictory artists and the aim of this study is to determine Hüseyin Nihal Atsız's thoughts, who is a Turkist, about Mehmet AkifErsoy, who is an Islamist. In this way, Akif, who is really eminent for Turkish literature, will be determined in terms of how intellectually positioning by Atsız and what he has said and thought about Mehmet AkifErsoy will be revealed from a Turkist perspective with Atsız's own discourses.

Keywords: Hüseyin Nihâl Atsız, Mehmet Âkif Ersoy, Turkism, Islamism

GİRİŞ

Türk yazını, tarihî seyri içerisinde birçok fikrî akımın etkisiyle karşı karşıya kalmış ve kimi yaklaşımlar, Türk şiirinin mecrasını değiştirmiştir. Türk edebiyatında içeriğe etki eden

en önemli iki hareket, İslâmcılık ve Türkçülüktür. Daha öncesinde Batıcılık, Osmanlılık gibi tasavvurlar Türk sanatını etkilese de çalışmamıza konu olan kişilerin mensubu olduğu yönelimler, sosyal ve edebî yaşamı daha fazla tesiri altına almıştır.

İslâmcılığın önemli isimlerinden olan Ersoy^{*}, edebiyat sahnesinde boy göstermeye başladığı ilk günden son güne değin aynı çizgide bulunmuş ve yolundan sapmamıştır. Dik duruşunu elden hiç bırakmayan Âkif[†]le alakalı birçok önemli ismin, çeşitli yorumları mevcuttur. Türkçü fikirleri kendi potasında eritmiş ve inandığı öğretilerden son nefesine kadar vazgeçmemiş kalemlerden olan Hüseyin Nihâl Atsız[‡], yazın ve tarih alanında son derece etkin bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı akımlarda bulunsalar bile bazı kişisel tarafları benzeyen kalemlerden Atsız'ın, Âkif[†]le ilgili ortaya koyduğu düşünceler son derece dikkat çekicidir.

Çalışmamızın konusu, Atsız'ın düşünce âleminde yola çıkarak Mehmet Âkif Ersoy'a ilişkin izlenimlerini ortaya koymak ve fikir hareketlerinin, bu yorumlamalarda etkisinin ne derece olduğunu sorgulamaktır.

Bulunduğu Kabın Şekli Almayan, Dik Duruşlu Bir Adam

Türkçü düşüncenin yılmaz bekçilerinden olan Nihâl Atsız, Mehmet Âkif'i; "Şair, vatanperver ve karakter adamı olmak bakımından mühim" (Atsız, 2016: 49)[‡] bir şahsiyet olarak tanımlamaktadır. Çünkü Âkif'in şairlik yönü, herkes tarafından kabul edilmektedir. Bu sebeple İstiklâl Marşı'nı kaleme alması arzu edilmiştir. Bağımsızlığın en önemli kanıtı olan İstiklâl Marşı'nı yüreğinde İslâm, Türk ve vatan sevdası olmayan birinin yazması beklenemez. Bununla beraber "Çanakkale Şehitlerine", "Ey Yolcu", "Korkma!" gibi şiirler kaleme alan Ersoy'un, "vatan şairi", millî şair" gibi unvanlarla anılması, onun ülke genelinde gördüğü kıymetin en önemli kanıtıdır. Atsız, "Şairliğine kimse itiraz edemez." (s. 49) söylemiyle bunu destekler bir fikri ortaya koymuştur.

Hüseyin Nihâl Atsız, Âkif'in şiir anlayışının diğer şairlerle mukayese ettiğinde, "eşsiz" olduğunu belirtmektedir. "Onun oldukça bol manzum eserleri arasında öyle parçalar vardır ki Türk edebiyatı tarihinde ölmez mısralar arasına girmiştir." (s. 49) Hüseyin Nihâl'in bu sözleri, Ersoy'un şairlik yönünün ne denli değerli olduğunu açıklamaktadır.

Atsız, Mehmet Âkif'in vatanseverliğini şu cümlelerle dile getirmiştir: "Vatanperverliği, tam ve tezsatsız bir vatanperverliktir. Akif, sözle vatanperver olduğu halde fiille bunu tekzip edenlerden değildi. Vatanperverane şiirler yazdığı halde en sefil bir namert ve en rezil asker kaçağı hayatı yaşayanlar henüz aramızda bulunduğu için Akif'in vatanperverliği yüksek bir değer kazanır." (s. 49) Buradan anlaşılacağı üzere Atsız, Ersoy'un vatan ve millete bağlılığını aktarmıştır. Mehmet Âkif'in vatan anlayışını, tam ve birbirini içinde çelişkiler barındırmayan bir anlayış olarak addeden Hüseyin Nihâl; Ersoy'un şiirlerinde yer alan ülke duygularıyla hayatta düstur edindiği vatan hissini uyuşturduğunu dile getirmiştir. Sözü ile özü uyuşmayan insanların günümüzde sayıca azımsanmayacak bir niceliğe sahip olduğunu

* Ersoy, 1873-1936 yılları arasında yaşamış; İslâmî-millî birçok şiir kaleme almıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. (Kabaklı, 1987; Karakoç, 2005)

† Atsız, 1905-1975 yılları arasında yaşamış; Türkçü düşünceyle birçok eser kaleme almıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. (Deliorman, 1978; Öner, 1988; Akün, 1991; Mutlu, 2017)

‡ Eserden bundan sonra yapılacak alıntılarda, sadece sayfa numarası kullanılacaktır.

aktaran Atsız, bu çağda Ersoy'un kıymetinin daha çok anlaşıldığını belirtmiştir. Kısacası Atsız'a göre Âkif, şiirlerinde aktardığı duygu ve düşüncelerin kemiğe bürünmüş hâlidir.

Atsız, karakter adamı olarak da Âkif'i; şairlik bahsinde geçtiği gibi "eşsiz" kelamıyla tanımlamıştır. Çünkü ona göre Ersoy, bulunduğu kabın şeklini almayan, bukalemun gibi rengini değiştirmeyen ve dönemin dalkavuşu olmayı arzulamayan dik duruşlu bir şahsiyettir. Hangi hâlde olursa olsun adamlığını muhafaza eden, saygın bir kimse olarak Atsızca hatırlanmıştır: "Karakter adamı olmak bakımından ise Âkif eşsizdir. O, daima bulunduğu kabın şeklini alan bir mayi veya cıvık bir halita değil; şeklini sıcakta, soğukta, borada, kasırgada muhafaza eden katı bir cisimdir." (s. 49) Mehmet Âkif Ersoy'un düşünce ve karakterini anlamak için onun şiirlerine bakmak, Atsız'a göre yeterlidir:

Zulmü alkışlayamam, zalimi asla sevemem;
Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.
Biri ecdadıma saldırdı mı, hatta boğarım!...
-Boğamazsın ki!
-Hiç olmazsa yanımdan kovarım.
Üç buçuk soysuzun ardından zağarlık yapamam;
Hele hak namına haksızlığa ölsem tapamam.
Doğduğumdan beridir, aşığım istiklâle;
Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle!
Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum
Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boyunum!
Kanayan bir yara gördüm mü yanar ta ciğerim,
Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim!
Adam aldırırma geç git, diyemem aldırırım.
Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırım!
Zalimin hasmıyım amma severim mazlumum...
İrticâın şu sizin lehçede manası bu mu? (Ersoy, 1986: 400)

Yukarıda yer alan şiir, sanatçının düşünce yapısının özetidir. Doğal olarak Âkif'in mısralarına sirayet eden bu fikrî yapı, Atsız tarafından da takdir edilmiştir. Farklı siyasî ve akımsal özellikler taşısalar dahi yaşamda karşılaştıkları zorluklar, onların zulme boyun eğmeyişleri ve meydan okumaları; bu sanatçıları ortak bir paydada buluşturmuştur. Bununla birlikte milletini sevmeleri, geçmişlerine sahip çıkmaları, cesaret ve kararlılıkla hareket etmeleri; bu kişisel duruşlarını yazına aktarmaları, onların karakteristik özellikleri arasındadır. Bir başka şiirinde Âkif'in adamlık anlayışı, mısralarına sirayet etmiştir:

Nasihatım sana: "herzeyle işigali bırak!
Adamlığın yolu neredense, bul da girmeye bak!
Adam mısın: ebediyen cihanda hürsün, gez;
Yular takıp seni bir kimsecik sürükleyemez. (Ersoy, 1986: 403)

Bir Türkçü olan Hüseyin Nihâl Atsız'ın, İslâmcı olan Âkif hakkında bu denli olumlu düşüncesi; bazı kimseleri son derece rahatsız etmiştir. Atsız ise onun İslâmcı oluşunu, Osmanlı Türklerinin mefkûresinin devamı olarak kabul etmektedir:

İslâmcı olmasını kusur diye öne sürüyorlar, İslâmcılık dünün en kuvvetli seciyesi ve en yüksek ülküsü idi. Bugünkü Türkçülük ne ise dünkü İslâmcılık da o idi. Esasen İslâmcılık Osmanlı Türklerinin mefkûresiydi. On dördüncü asırdan beri Türklerden başka hiçbir Müslüman millet, ne Araplar, ne Acemler, ne de Hintliler İslâmcılık mefkûresi görmüş değillerdi. Bir Osmanlı şairi olan Âkif'te millî mefkûre kemaline ermiş, fakat yeni bir millî mefkûrenin doğuş zamanına rastladığı için geri ve aykırı görünmüştür. (s. 50)

Atsız burada, Mehmet Âkif Ersoy'un hem politik hüviyeti hem de millî duruşundan övgüyle bahsetmektedir. Atsız'ın bu cümleleri, Türkçülük ve İslâmcılığın birbiri içindeki ilintisini ortaya koymuş ve Âkif'i de bu minvalde değerlendirdiğini söylememizi mümkün kılmıştır. Aynı zamanda onun ümmetçi anlayışını, diğer İslâmcı fikirlerden ayrı tutmuştur. Çünkü Hüseyin Nihâl'e göre Âkif'in zihniyeti, sığlıktan uzaktır. Ayrıca onun düşünceleri, Türklüğün derinden hissedildiği dönemlere denk geldiği için geri ve aykırı görülmüştür.

Atsız, manevî değerlerden uzak bir isim değildir. Hatta Deli Kurt'ta, Macarlara esir düşen başkahramanın din değiştirmesi durumunda kendisine rütbe verileceği, malikâne tahsis edileceği ve güzel bir Macar kızıyla evlendirileceği söylenir ama Deli Kurt bu teklifi hemen reddeder. (Atsız, 2013: 187) Kısacası Atsız, Türkçülüğü ön planda tutsa da İslâmî hususiyetleri önemseyen bir kişiliğe sahiptir. Ayrıca o, Âkif'in hakkını verecek bir hassasiyet, nezaket ve görüştür.

Hüseyin Nihâl Atsız, geçmişte yaşayan ve günümüzde hatırı sayılan kişileri değerlendirirken o günün koşullarının göz ardı edilmemesi gerektiğini dile getirmiş ve Ersoy'u, bu düşünce dâhilinde konumlandırmıştır: “Mazide yaşayanların fikir ve mefkûreleri bize aykırı gelse bile onları zaman ve mekân şartları içinde mütalâa ettiğimiz zaman haklarını teslim etmemek küçüklüğüne düşmemeliyiz.” (s. 50) Özetle Atsız, geçmiş şartlar neticesinde Âkif'in bazı düşüncelere büründüğünü ve dönemin şartlarınca bunun yanlış olmadığını beyan etmiştir.

Hüseyin Nihâl Atsız'a göre Mehmet Âkif'i anlamak için derin bir inceleme yapmaya ihtiyaç yoktur. O; Ersoy'u kavramak ve idrak edebilmek için Çanakkale ile alakalı yazdığı şiire bakılmasını yeterli görmekte ve “Çanakkale şehitleri için yazdığı şiir kâfidir. Başka söz istemez... Akif inandı, dönmedi ve öyle öldü.” (s. 50) söylemiyle bu fikri özetlemektedir. Atsız'ın son cümlesindeyse onun, hayatının sonuna kadar inandığı davadan sapmadığına ulaşılmaktadır. Ayrıca Âkif'in ömrünü adadığı bu yolda, son nefesine kadar yürüdüğünün altını çizmiştir.

Atsız'ın Âkif hakkında olumlu düşünmesinin bir başka nedeni, onun “dava adamı” oluşundan kaynaklıdır. Atsız ve Âkif; sonunda hapis, sürgün gibi meşakkatler olsa da fikirlerinden hiç vazgeçmemişler, düşüncelerine pranga vurmamışlar ve geriye çekilmemişlerdir.

Hüseyin Nihâl'in “Türkçülük” anlayışını, “ırkçılık” olarak algılayan kimseler vardır. Atsız bu düşünceleri, safsata olarak kabul etmekte ve bunun aksini Yıldırım Beyazıt ve Mehmet Âkif Ersoy örneğiyle açıklamaktadır:

Türkçülere yedi, hatta yirmi kuşak ilerisine kadar soy kütüğü arayan kimseler diye iftira ediliyor. Tatbik kabiliyeti ve araştırma imkânı olmayan bu safsatalar ancak moskofçuların ve başka düşmanların uydurmasından ibarettir. Her zaman verdiğimiz örnekleri yine tekrarlayalım: En büyük Türklerden biri olan Yıldırım Bayazıt'ın anası Türk değildir. Hangi Türkçü onu Türklük kadrosundan çıkarmıştır veya çıkarabilir? İstiklâl Marşı şairi Mehmed Akif'in babası Arnavut, ülküsü de Türkçülüğe aykırı olan ümmetçilik olduğu halde, hangi Türkçü Mehmed Akif için Türk değildir demiştir? Mesele Yıldırım Bayazıt veya Mehmed Akif kadar Türk olabilmektedir. Bir millette millî ruh yükseklerde olduğu zaman onların arasına karışan yabancıların hiçbir tesiri olmaz. Millî ruh, herhangi bir yabancılığı eritir. Fakat millî ruh arıklayınca, yabancılara karşı hayranlık başlayınca her şey allak-bullak olur. Milliyet inkâr edilir. İnsanlıkla hiçbir ilgisi olmayan çıkarıcılar insaniyetli kesiliverir. Her

türlü konfor ve rahat içinde yaşayan milyoner çocukları, bu konfor ve rahatın zerresini bile feda edemeyecek oldukları halde komünist olur. Komünizm uygulanırsa ne o yiyeceği, ne o evi, rahatı, parayı, arabayı bulamayacağını, işçi haline geleceğini düşünemeyecek kadar ahmaklaşır. (Atsız, 2015: 114-115)

Atsız'ın bu cümleleri, aslında şahsının Türkçülük anlayışını ve Âkif ile alakalı fikirlerini tahlil açısından özet niteliği taşımaktadır. “İrkçi” olduğu yönünde iftiralara maruz kaldığını dile getiren Atsız, bunu yapanların asla Türk olamayacağını söylemektedir. Kendisinin ırkçı olmadığını Sultan Beyazıt ve Mehmet Âkif örnekleriyle anlatmayı yeğlemiştir. Yıldırım Beyazıt'ın annesi ve Ersoy'un babasının Türk olmadığına dikkat çeken Atsız, “Hangi Türkçü, onları Türk görmez?” sözde sorusuyla kendisine yöneltilen eleştirileri yanıtlamaktadır. İstiklâl Marşı'nı kaleme alan Âkif'in babasının Arnavut olduğunu, ayrıca ümmetçi bir anlayışa mensup hareket ettiğini belirten Hüseyin Nihâl; bu hususiyetlerin onun Türkçülük hissiyatını etkilemeyeceğine inandığını belirtmiştir. Hüseyin Nihâl Atsız meseleyi, “onlar kadar Türk olabilmek” biçiminde özetlemiştir. Ona göre bu ayrılık tohumlarını ortaya saçanlar, ülke ve ülkünün arasına nifak tohumları ekenlerdir. Kısacası Atsız, Âkif'in millî duruşunu methetmekte ve onun gerek yaşam gerekse edebî yolunu takdir ettiğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde çeşitli fikir akımları ortaya çıkmıştır. İslâmcılık ve Türkçülük, bunların başında gelmekte ve bu eğilimler doğal olarak edebiyat alanında gerek sanatçı gerekse eserleri etkisi altına almıştır. Bu mütefekkirlerin başında, Âkif ve Atsız gelmektedir. Farklı akımlara bağlı olan bu iki kalemden Atsız'ın Ersoy'la alakalı düşünceleri, son derece önemli ve dikkat çekicidir. Türkçülüğüyle tanınan Atsız, Ersoy'u takdir etmekte; özellikle şairlik ve vatanseverlik hususlarında onu övmektedir. Mehmet Âkif'in karakter manasında dik duruşlu bir kişiliğe sahip olduğunu dile getiren Atsız, onun şiirlerinde bu hassasiyetin izlerini gördüğünü belirtmiştir. Ayrıca babasının Arnavut olmasının onun Türkçülüğünü etkilemediğini aktaran Atsız; “İstiklâl Marşı”, “Çanakkale Şehitlerine” gibi manzumelerine bakıldığında Ersoy'un millî kimliğinin tartışılmayacağını sözlerine eklemiştir.

Özetle farklı düşünce yapılarında olan iki sanatçıdan Atsız'ın Âkif'le ilgili izlenimleri, siyaset ve düşünceler üstü bir yaklaşımın tezahürüdür. Bu perspektif, Hüseyin Nihâl'in hakkaniyetli bakış açısı ve Mehmet Âkif'in “karakter âbidesi” olmasından ötürüdür.

KAYNAKÇA

- AKÜN, Ö. F. (1991). “Hüseyin Nihâl Atsız”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 87-91.
- ATSIZ, H. N. (2011). Yolların Sonu, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- ATSIZ, H. N. (2013). Deli Kurt. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- ATSIZ, H. N. (2015). Türk Ülküsü, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- ATSIZ, H. N. (2016). Makaleler II, İrfan Yayınevi, İstanbul.
- DELİORMAN, A. (1978). Tanıdığım Atsız. Boğaziçi Yayınevi, İstanbul.
- ERSOY, M. A. (1986). Safahat. İnkılâp Yayınları, İstanbul.
- KABAKLI, A. (1987). Mehmet Akif, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- KARAKOÇ, S. (2005). Mehmed Âkif, Diriliş Yayınları, İstanbul.
- MUTLU, S. (2017). Yolların Sonu'nda Tarihî Mekânlar Üzerine Bir İnceleme. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 1, s. 157-179.
- ÖNER, S. (1988). Nihal Atsız. Toker Yayınları, İstanbul.

KARADENİZ'İN KUZEYİNDE İKİ KARDEŞ KAVİM: PEÇENEKLER VE KUMAN-KIPÇAKLARIN MÜNASEBETLERİ ÜZERİNE¹

Arş. Gör. Cihan YALVAR

Yeditepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, cihan.yalvar@yeditepe.edu.tr

ÖZET

İki kardeş kavim olarak adlandırılan Peçenekler ile Kuman-Kıpçaklar, 582 yılında Göktürk Kağanlığı'nın ikiye ayrılmasından sonra oluşan Batı Göktürk Kağanlığı'na tabi idiler. Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan *Divan-ü Lugati't Türk*'e göre yirmi dört Oğuz boyundan birisi olarak ifade edilen Peçenekler'in Kuman-Kıpçaklar ile ilk münasebetleri 751 yılında yapılan Talas Savaşı sonrasında başlamıştır. Bu savaş sonrasında Peçenekler, Karluklar tarafından yenilmiş ve Kuman-Kıpçaklar ile komşu olmuşlardır. Hunlar'dan itibaren bilinen Kuzey göç yollarını takip ederek Karadeniz'in Kuzeyi'ne gelen Peçenekler, Kuzey ve Doğu bölgelerinden tekrar Kuman-Kıpçaklar ile komşu olmuşlardır. Karadeniz'in Kuzeyi'nin bizim için önemi Hunlardan başlayarak Kuman-Kıpçaklar'a kadar Türklüğün filizlendiği stratejik noktalardan birisi olmasıdır. Kaynakların zengin bir kavim olarak belirttiği Peçenekler çevresinde bulunan tüm kavimler ile her zaman mücadele halinde olmuşlardır. Bu mücadelelerin en önemli kısımlarını onların Kuman-Kıpçaklar ve Bizans ile yaptığı mücadeleler oluşturmuştur. Bizans İmparatorluğu kendisine türlü zorluklar çıkartan bu kavmi paralı asker olarak ordusuna almış ve onları Anadolu'da Selçuklular'a karşı kullanmıştır. 1087 yılında Bizans ile Peçenekler arasında gerçekleşen Derster; bir diğer adı ile Silistre Savaşı sonrasında bu iki kardeş kavmin arası açılmaya başlamıştır.

Bu sıralarda Bizans İmparatorluğu; Anadolu'dan Selçuklular, Ege bölgesinden Çaka Bey ve Balkanlardan ise Peçenekler tarafından sıkıştırılmış durumdaydı. Bizans, siyaseti gereği Peçenekler ile arası açılan Kuman-Kıpçakları kullanarak 29 Nisan 1091 yılında Lebunium Savaşı'nda Peçenekler'i ağır bir mağlubiyete uğratmıştır. Böylece Bizans, Balkanlardaki tehdidi ortadan kaldırmış ve Çaka Bey'in Bizans çevresinde oluşturulmaya çalıştığı ittifak zincirini de kırmayı başarmıştır. Lebunium Savaşı sonrasında geriye kalan Peçenek gruplarının bazıları Bizans tarafından Vardar Nehri civarına bazıları Macaristan'da yer alan Peşte ve Fertö'ya yerleştirilmiş, geriye kalanlar ise Uzlar'a ve Kuman-Kıpçaklar'a tabi olarak hayatlarını idame ettirmişlerdir.

Bu makalede Peçeneklerin ortaya çıkışları ve Karadeniz'in Kuzeyi'ne ulaşmalarından, siyasi hayatlarının sona ermesine kadar gelişen süreçte Kuman-Kıpçaklar ve dolaylı yoldan Bizans İmparatorluğu ile gelişen ilişkileri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kuman-Kıpçak, Peçenek, Bizans İmparatorluğu, Derster (Silistre) Savaşı, Lebunium Savaşı, Karadeniz'in Kuzeyi

TWO BROTHERS TRIBES IN THE NORTH OF THE BLACKSEA: ON THE RELATIONS OF PECHENEKS AND CUMAN-KIPCHAKS

ABSTRACT

The Pechenegs and Cuman-Kipchaks, which are called two brother tribe, were subject to the Western Turkic Khanate, which formed after the Turkic Khanate split in 582. According to the *Dīwān Lughāt al-Turk*, which was penned by Mahmud al-Kashgari, one of the twenty-four Oghuz tribes, Pechenegs first relations with Cuman-Kipchaks started after the Battle of Talas in 751. After this war, the Pechenegs were defeated by the Karluks and became neighbour to the Cuman-Kipchaks. The Pechenegs, coming from the north of the Black Sea, which is called as one of the strategic points where the Turkisness started to developed starting from the Huns to the Cuman-Kipchaks, became neighbour to the Kuman-Kipchaks again in the north and east regions. The Pechenegs, which the sources indicated them as a rich tribe, have always been in conflict with all the tribes around them. The most important parts of these struggles were the Cuman-Kipchaks and the Byzantine Empire. The Byzantine Empire took this army as an army of mercenary troops who had difficulties with themselves and used Pechenegs against the Seljuks in Anatolia. After the Silistre war in another name Derster between the Byzantine Empire and the Pechenegs in 1087, the two brothers tribe began to fall out with each other.

The Byzantine Empire was in this order squeezed Seljuks from Anatolia, Chaka Beg from the Aegean region and Pechenegs from the Balkans blockated Byzantium. The Byzantine Empire which was trapped in the corner, vanquished Pechenegs in the Lebunium War on 29 April 1091 by using Cuman-Kipchaks which were in bad odour with Pechenegs in accordance their politics. As a result of this war, the Byzantine Empire succeeded in

¹ Gaziantep'te düzenlenen II. Uluslararası Tarih ve Kültür Kongresi'nde sunulmuş olan bildirinin genişletilmiş halidir.

removing both the Pechenegs, which forced itself in the Balkans, and the great danger approaching from the three sides successfully. After the Lebnium War, some of the Pecheneg groups moved to Pest and Fertö in Hungary, some of them immigrated to the Balkans and inhabited near Vardar River, and some of them were subjected to Oghuz and Cuman-Kipchaks.

This article is going to deal with the emergence of Pechenegs and their arrival to the Northern Black Sea and their relations with Cuman-Kipchaks and their indirect relations with the Byzantine Empire up until to the end of their political life.

Key words: Cuman-Kipchaks, Pechenegs, Byzantine Empire, Battle Of Derster (Silistra), Battle Of Levounion, North Of The Black Sea

GİRİŞ

Kazakistan'ın orta mecrasında tarih sahnesine çıkan² Peçenekler Latin eserlerinde '*Potzinacitae, Pacinacae, Pacinaci*', Arap ve Fars eserlerinde '*Becanak, Benakiye, Becenek*', '*Badjnak*'³ Macar kaynaklarında '*Beşenyö*'⁴, Rus kaynaklarında '*Peçeneg*'⁵, Bizans kaynaklarında ise '*Patzinakhitai*'⁶ şeklinde yer alırken Alman kaynaklarında '*Pezengi*'⁷ isimleri ile anılmışlardır. Strabon, Ptolemeus, Plinius ve Pomponius Mela gibi yazarlar Peçenekleri '*Pasiak, Pestik, Pesik*' şeklinde isimlendirmişlerdir⁸.

Kaşgarlı Mahmud'un kadim eseri *Dîvanu Lugâti't Türk*'te Peçenekler yirmi bir Türk boyu içinde yer alarak yaşadıkları topraklar bakımından Rum'a yani Anadolu'ya en yakın olan boylardan birisi olarak görülmektedir⁹. Bu bilgiye ek olarak Kaşgarlı, Peçenekler'i yirmi iki Oğuz boyu içerisinde on dokuzuncusu olarak da göstermektedir¹⁰. İlhanlı veziri Reşidüddin'e göre de Peçenekler Gök-Han'ın soyundan gelmekteydiler¹¹. Reşidüddin Peçenek ismini '*iyiliğe çabalayan, iyilik işleyen*', Yazıcıoğlu Ali ise '*iyi duruşçu*' şeklinde nakletmiştir¹².

Peçenek isminin anlamı bazı ilim adamları tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. P. V. Golubovskiy'e göre Peçenek adı Macarca'da '*bitsen (ng)-jax*' den gelmekte olup bu ismin anlamı '*çam insanları*' demektir¹³. Zoltan Gombocz isimli Macar ilim adamına göre Peçenek ismi öncelerinde '*Beçe*' şeklinde kullanılırken zaman içerisinde '*Beçenek*' şeklini almıştır¹⁴. Horvarth ise Peçenek kelimesinin kökü olan '*Bese*' av kuşu anlamına geldiğini belirtmiştir¹⁵.

² Ahmet Taşağıl, *Eski Türk Boyları Çin Kaynaklarına Göre (M.Ö III- M.S. X. Asır)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2016, s. 118.

³ Nurdan Kumru, *P.V. Golubovskiy ve Eseri: Peçenegi, Torki i Polovtsi Do Naşestviya Tatar: (Moğol İstilasına Kadar Peçenekler, Uzlar ve Kuman-Kıpçaklar) (Tercüme-Tahlil)*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s. 65.

⁴ Hüseyin Namık Orhun, *Peçenekler*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul 1933, s. 9.

⁵ A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Cilt I, çev. Arif Müfid Mansel, Maarif Matbaası, Ankara 1943, s. 409.

⁶ Faruk Sümer, 'Peçenekler', *DİA*, C. XXXIV, s. 213.

⁷ Akdes Nimet Kurat, *Peçenekler*, yay. haz. Ahsen Batur, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016, s. 30.

⁸ Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 3. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 40-41.

⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvanu Lugâti't Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*, haz. Ahmet B. Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 10.

¹⁰ Kaşgarlı, *a.g.e.*, s. 26-28.

¹¹ Kurat, *a.g.e.*, s. 29.

¹² Orhun, *a.g.e.*, s. 10.

¹³ Kumru, *a.g.t.*, s. 64.

¹⁴ Kurat, *a.g.e.*, s. 31.

¹⁵ Andras Palocz Horvarth, *Pechenegs, Cumans, Iasians Steppe Peoples in Medieval Hungary*, translated by Timothy Wilkinson, Kner Printing House, Hungary 1989, s. 10.

1.1 Peçenekler'in Ortaya Çıkışları

Peçenekler'in erken tarihleri hakkında ki önemli iddialardan birisi, Fransız alim Pelliot'a aittir. Ona göre Peçenekler *Tie-lö* (*Ting-ling*) boy birliğine içinde "*Pei-ju*" ismi ile görülmüşlerdir¹⁶. Batı Gök Türk'leri oluşturan kavimlerden birisi olan Peçenekler¹⁷ İşbara Kağan'ın 634 yılında meydana getirdiği yeni boy düzeni ile ortaya çıkmıştır¹⁸. Peçenek ismi ilk kez VIII. yy'da bir Uygur elçisi tarafından Tibetçe kaleme alınan raporda görülmektedir¹⁹. Bu raporda Peçeneklerin isimleri "*be-ça-nag*" şeklinde ifade edilerek VIII.yy'da onların İrtiş Nehri'nin yukarı mecralarında yaşadıkları nakledilmiştir²⁰. VIII. yy'da Peçenekler'in Seyhun Nehri civarı ile Aral Gölü etrafında yer alan bölgelerde yaşadıklarına dair ibareler de bulunmaktadır²¹.

Karlukların 751 yılı sonrasında kuvvetlenmesi ile Peçenekler Talas bölgesinden Sir Derya'nın aşağısında yer alan bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardır²². 775-785 yılları arasında Oğuz hücumlarına maruz kalan Peçenekler, Ural (Yayık) Irmağı'nı geçerek batıya kaymaya başlamışlardır. Bu dönemde yaşamış olan Fars bilgin Bîruni'ye göre Peçeneklerin etkisi *Dihistan* ve *Cürcân*'a kadar ulaşmıştı. Peçenekler'in Ural bölgesine gelmesi ile beraber Hazarlar onların yeni düşmanları olmuşlardır²³. Peçenekler'in Hazarlar ile komşu olmaları Hazarlar'ı tedirgin etmiştir. Hazarlar, Peçenekler'in saldırıları sonucunda ticaretlerine verdikleri zarardan dolayı Oğuzlar ile ittifak ederek Peçenekler'i topraklarından uzaklaştırmışlardır. Volga'yı geçen Peçenekler, Macarları yerlerinden ederek 860-880 yılları arasında onların vatanları olan Don ve Kuban bölgesine yerleşmişlerdir²⁴. Bu olaya dair bir kayıta *Pechenrüm* rahibi *Regino* tarafından nakledilmiştir, rahip Regino 889 yılında "*Macarların İskit (Saka) kırlarından Peçeneklerce kovulduklarını*" yazmıştır²⁵.

1.2 Peçenekler ile Kuman-Kıpçaklar'ın İlk Temasları

Kesin olmayan bazı delillere göre Peçenekler ile Kuman-Kıpçakların ilk münasebetlerinin IX. asırda başladığı belirtilmiştir²⁶. 751 yılında günümüzde Evliya Ata ismiyle bilinen şehrin doğusunda gerçekleşen Talas Savaşı'nın sonuçlarından birisi de Karluklar güçlenerek Tanrı Dağları ve çevresinde bağımsız bir devlet kurmalarıydı²⁷. Karlukların devletlerini kurma aşamasında birçok Türk boyu yaşadıkları yerleri terk ederek farklı bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu kavimlerden birisi olan Peçenekler, Karluklar tarafından yenilerek Sir Derya ve Aral havalisine göç etmek zorunda kalmışlardı²⁸. Akdes Nimet Kurat'a göre de Peçenekler, Karlukların Talas Savaşı sonrası güçlenmesi ile Çu ve Talas bölgelerinden göç etmek zorunda kalarak²⁹ Uzların baskıları sonucunda Emba ve Ural bölgesine göç etmişlerdir³⁰.

¹⁶ Gâbor Vörös, "Peçeneklerin Dili ve Erken Tarihleri", *Türkler*, II. Cilt, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 695.

¹⁷ Kurat, *a.g.e.*, s. 44.

¹⁸ Taşağıl, *a.g.e.*, s. 118-119.

¹⁹ Horvarth, *a.g.e.*, s. 11.

²⁰ Vörös, *a.g.m.*, s. 695.

²¹ Sümer, *a.g.m.*, s. 213.

²² Kurat, *a.g.e.*, s. 44.

²³ Sümer, *a.g.m.*, s. 213.

²⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 30. Basım, Ötüken, İstanbul 2010, s. 173.

²⁵ Vörös, *a.g.m.*, s. 694-695.

²⁶ Ahmet Gökbel, *Kıpçak Türkleri (Siyasi ve Dini Tarihi)*, Ötüken, İstanbul 2000, s. 44.

²⁷ Ahmet Taşağıl, "Talas Savaşı", *DİA*, C. XXXIX, Ankara 2010, s. 501.

²⁸ Gökbel, *a.g.e.*, s. 44.

²⁹ Kurat, *a.g.e.*, s. 38.

³⁰ Kurat, *a.g.e.*, s. 39.

Biz, VII. ve IX. asırlarda Kıpçakların batı sınırının Peçenek topraklarının kuzeyine kadar ulaştığını bilmekteyiz. Bu yüzyıllarda Peçenekler Aral ve Sir Derya bölgelerinde yaşamaktaydılar. Bu bilgiler ışığında Yayık Nehri'nin güneydoğu bölgesi ile Aral Gölü'nün kuzey kısımları Peçenekler ile Kıpçaklar arasındaki sınırı oluşturmaktaydı³¹. Peçenekler ile Kuman-Kıpçaklar'ın bu yüzyıllarda komşu oldukları Arapça ve Farsça kaleme alınan eserlerde de yer almaktadır. 982 yılında yazımı biten *Hudûd el-Âlem*'e göre Peçeneklerin kuzey komşuları Kuman-Kıpçaklar idi³². Gerdizî ve diğer müelliflere göre de IX. ve X. yy'larda Kuman-Kıpçaklar Peçeneklerin Doğu ve Kuzey komşusuydular³³.

Bu bilgilere ek olarak Peçenekler'in bir zamanlar Uzlar ve Kuman-Kıpçaklar ile tek bir boyu oluşturdukları söylenmiştir³⁴. Rus kroniklerinden birisi olan *İpatevskaya Letopis*'te : "İsmail'in on iki oğlu oldu. Onlardan Torkmenler, Peçenekler, Torklar ve Polovetsler türemiştir" şeklinde bir bilgi de yer almaktadır³⁵.

2.1. Karadeniz'in Kuzeyinde Peçenekler

895 yılından itibaren Macarların topraklarını işgal eden Peçenekler, Don Irmağı'ndan Tuna Nehri'ne kadar olan araziye ellerine geçirmişlerdir.³⁶ Onlar, Karadeniz'in Kuzeyi'ne geldiklerinde bazı kavimler ve devletler ile mücadele etmişlerdir. Bu sahada Peçenekler; Bulgarlar, Macarlar ve Bizans ile mücadeleye etmişlerdir . Peçenekler'in Karadeniz'in Kuzeyi'ne gelmelerinin bir neticesi de Doğu Avrupa, Orta Avrupa ve Balkanların siyasi ve etnik yapısının değişmesiydi . Bu minvalde siyasi yapının değişmesinin en iyi örneği ise Peçeneklerin, Donets ve Don ile Dnyeper bölgelerine hakim olduklarında Hazarların egemenlikleri zayıflatmalarındadır.

2.2. Karadeniz'in Kuzeyi'nde Rus-Peçenek İlişkileri

Peçenekler, Rus kaynaklarında ilk kez 915 yılında görülmüşlerdir . 915 yılına ait olan ilk kayıta Peçeneklerden : "Peçenekler 915 yılında Rus yurduna ilk defa geldiler ve Knez İgor ile barış akdettikten sonra Tuna tarafına gittiler" şeklinde bahsedilmiştir .

Rus tarihçisi Klüçevski'ye göre; "Rusların step ile mücadelesi Peçenekler ile başlamıştır" . 915 yılından 968 yılına kadar Rus kaynakları tarafından büyük bir Peçenek saldırısından söz edilmemiştir . Onlar, 1036 yılına kadar Rus topraklarına on bir akın düzenlemişlerdir . Ruslar'a karşı son olarak 1036 tarihinde akın düzenlemişler ve bu akında Knez Yaroslav tarafından ağır bir mağlubiyete uğratılmışlardır. Bu yenilgi sonucunda Peçeneklerin, Karadeniz'in Kuzeyi'ndeki hakimiyetleri zayıflamıştır . Yüz elli yıl Ruslar'a komşu olarak hayatlarını devam ettiren Peçenekler'in Karadeniz'in Kuzeyi'nde ki en önemli faaliyetlerinden birisi de Rusların Karadeniz'e inmelerine engel olmalarıydı.

2.3. Peçenekler'in Bizans İmparatorluğu ile İlişkileri

Peçenekler'in Karadeniz'in Kuzeyi'ne gelmeleri Bizans İmparatorluğu tarafından ilgi ile takip edilmiştir. 905-959 yılları arasında Bizans İmparatoru olan VII. Konstantin

³¹ Bolat Kumekov, "Kimekler", *Türkler II*. Cilt, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 769.

³² Ramazan Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2001, s. 68.

³³ Ahmet Gökbel, "Kıpçaklar/Kumanlar", *Türkler II*. Cilt, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 734.

³⁴ Kumru, a.g.t. , s. 91.

³⁵ Kumru, a.g.t. , s. 89.

³⁶ Sümer, a.g.m. , s. 213.

tarafından kaleme alınan “De Administrando Imperio” isimli eserde Peçenekler’in Karadeniz Kuzeyi’ne gelişlerinden şöyle bahsedilmektedir: “Esasında Peçenekler’in yaşadıkları bölge İtil ve Yayık (Ural) Nehri civarıydı. Peçenekler Hazarlar ile Uzlara ortak komşu idiler. Fakat, bundan elli sene önce Uzlar ve Hazarlar Peçenekler’e saldırarak onları yenmişlerdir. Bu savaş sonrasında Peçenekler bu bölgeden çıkmak zorunda kalmışlardır. Peçenekler zorunlu olarak buradan ayrıldıklarından sonra geldikleri topraklarda Türkler yaşamaktaydı. Burada yaşamakta olan Türkler, Peçenekler tarafından yenilerek vatanlarından sürüldüler”.

VII. Konstantin Peçenekler’in bu topraklarda sekiz boydan teşekkül ettiğini ve bu boyların isimlerini de şöyle nakletmektedir: “Tüm Peçenekler sekiz kabileden oluşmaktaydı; Birincisi İrtim (Ertim), ikincisi Tzour (Çor), üçüncüsü Gyla (Yula), dördüncüsü Koulpei (Kulbay), beşincisi Charaboi, Kaidoum (Karabay), altıncısı Talmat (Tolmaç), yedincisi Chopon (Kaban), sekizincisi Tzoapon (Çoban) idi” . Bu bilgilere ek olarak VII. Konstantin’e göre Peçenekler Kangar ismi ile de anılmaktaydı. Ona göre Iabdierti (Yavdıertim), Kouartzitzour (Kuvancıçur), ve Chabouxyngyla (Kabuksınyula) kabileleri Kangar ismi ile anılmaktaydı ve Kangar isminin anlamı ise “cesur,asilzade” demektir.

Bizans İmparatorluğu tarafından ilgi ile takip edilen Peçenekler’in Kırım yarımadası civarında görülmesi Bizans tarafından sevinç ile karşılanmıştır. Peçeneklerin Bizans ile ilişkileri dolaylı yoldan da olsa 917’de başlamıştır. X. yy’ın başında Bizans İmparatorluğu’nun başı Bulgarlar ile dertte idi . 917 yılında Bulgarların Çarı Simeon İstanbul’a kadar gelmiş ve Balkanlarda Bizans’ı zor duruma sokmuştu. Bizans İmparatorluğu meşhur “tehlikeli olmaya başlayan bir barbar kavmi, başka bir barbar kavim ile imha etmek” siyasetini uygulamak için Peçenekler ile ittifak kurma arayışında idi . Bulgarlar’a karşı Bizans ile anlaşılan Peçenekler, 917 yılının yaz aylarında Tuna Nehri’ne gelmişlerdir. Burada Bizans’ın planı Peçenekleri kendi gemileri ile Tuna Nehri’nden geçirerek Bulgarlar’a saldırmaktı. Fakat burada Bizans komutanları arasında çıkan anlaşmazlıklar sonucunda Peçenekler bölgeden ayrılarak Bizanslılar tarafından “Patzinacia” ismi ile adlandırılan topraklarına döndüklerini görmekteyiz.

İmparator VII. Konstantin “*De Administrando Imperio*” da oğlu II. Romanos’a her zaman Peçenekler ile barışı korumasını tavsiye ettiğini görmekteyiz. X. yy’ın ikinci yarısı ve XI. yüzyılın başında Balkanlar’da Bulgar topraklarının Bizans İmparatorluğu tarafından ele geçirilmesi ile Peçenekler Bizans İmparatorluğu ile doğrudan komşu olmuşlardır³⁷. XI. yüzyılda Bulgaristanlı *Teofilakt*, Peçenekleri *İskit* şeklinde tesmiye ederek onlardan şöyle bahsetmiştir: “*Bunların istilası bir şimşek gibidir; ricatları ise hem ağır, hem de hafifir... Asıl müthiş olan şey bunların ilkbahar arıları kadar çok olmaları ve hiçbir kimsenin bunların ne kadar, binlerce mi yoksa on binlerce mi olduklarını bilmemesidir; bunların adedini hesaplamaya imkan yoktur*”. Peçenekler, ancak Tuna Nehri’nin geçtikten sonra Bizans için tehlike oluşturmaya başlamışlardır³⁸. İdil bölgesinde yer alan Türk kavimlerin zaman içerisinde batıya yönelmeleri de Peçenekleri Bizans sınırına iten en önemli nedenlerden birisidir³⁹. Uzlar’ın ardından Karadeniz’in Kuzeyi’ne gelen Kuman-Kıpçaklar’ın batıya doğru yayılmaları Peçenekler’in Bizans topraklarına doğru hareketlenmelerinin en önemli örneğidir. Kaşgarlı Mahmud tarafından “*Kıfçak*” olarak zikredilen⁴⁰ Kıpçaklar, Tobol ve İşim Nehirleri civarında tarih sahnesine çıkmışlardır⁴¹. Kimek kabile federasyonuna dahil olan⁴² bu boyun

³⁷ Vasiliev, a.g.e. , s. 410.

³⁸ Vasiliev, a.g.e. , s. 410-411.

³⁹ Kurat, *Peçenekler...* , s. 150.

⁴⁰ Cihan Yalvar, “Deşt-i Kıpçak’ta Moğol Hakimiyeti ve Kuman-Kıpçaklar”, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, C. 2, S. 1, Ocak 2018, s. 6.

ismi “Kıpçak” şeklinde ilk kez VIII. yy’da İslam tarihçileri ve coğrafyacıları tarafından kullanılmaya başlanmıştır⁴³. Kıpçaklar ile birleşerek Kuman-Kıpçak birliğinin oluşmasını sağlayan Kunlar ise X. yy’da Kuzey Çin’de Kıtay Devleti’nin kurulması sonucunda batıya göç ederek Kıpçaklar ile birleşmişlerdir. Bu birleşme sonrasında Kuman-Kıpçaklar, Volga havaisi üzerinden batıya hareket etmişlerdir⁴⁴.

1030 yılında İtil’de görülen Kuman-Kıpçaklar, 1064 yılına gelindiğinde ise Karadeniz’in Kuzeyi’ne tamamen hakim olmuşlardır⁴⁵. Kuman-Kıpçaklar, bir buçuk asır boyunca (Moğol istilasına kadar) İrtiş Nehri’nden Karpatlar’a kadar olan coğrafyaya “Deşt-i Kıpçak” isimini vermişlerdir⁴⁶. Bu tabir ilk defa Nasır-ı Hüsrev tarafından zikredilmiştir. Nasır-ı Hüsrev Deşt-i Kıpçak bölgesini: “Harezmi’nin kuzeydoğu bölgesine kadar ulaşan bozkır” şeklinde tanımlamıştır⁴⁷.

1049 yılına gelindiğinde Peçenekler güçlerinin zirvesindeydiler ve Tuna bölgesinde Bizans ordusunu yenerek Edirne’ye kadar ulaşmışlardı⁴⁸. 1049 yılından sonra bazı Peçenek grupları Bizans tarafından paralı asker olarak orduya alınmışlar ve hatta Anadolu’ya dahi gönderilmişlerdir⁴⁹. XI. yy’da ünlü Bizans tarihçisi Kenderos’a göre Peçenekler; “Dnyeper Nehri’nden Batı Macaristan’a kadar Tuna’nın kuzey sahasını” ele geçirmişlerdi⁵⁰. 1078 yılında ise Kuman- Kıpçaklar ile anlaşarak Edirne’yi kuşatmışlardır⁵¹. Peçenekler, Bizans İmparatorluğu’na karşı son seferlerini 1222 yılında gerçekleştirmişlerdir. Bu saldırı Bizans İmparatoru II. John Comnenus tarafından püskürtülmüş ve Peçenekler mağlup edilmiştir⁵².

3.1. 1087 Silistre (Derster) Muharabesi ve Peçenekler ile Kuman-Kıpçaklar’ın Aralarının Açılması

1060 yıllarından itibaren Karadeniz’in Kuzeyi’nde Peçenekler’e ait olan topraklara gelen Kuman-Kıpçaklar hızla bu sahayı ellerine geçirmeye başlamışlardır. Bundan yirmi yıl sonra Tuna boylarında görülen Kuman-Kıpçaklar ile Peçenekler’in arası otlakların işgalinden ötürü zaman içinde de açılmaya başlamıştır. İki kardeş kavmin birbirlerine düşmanlık beslemesi Bizans İmparatorluğu’ndan önce Rus Knezleri’nin işine yaramış ve Knezler Peçenekleri önemli noktalara yerleştirerek onlardan askeri anlamda yararlanma yoluna gitmiştir⁵³.

1071 Malazgirt Savaşı sonrasında yenilen Bizans İmparatorluğu dışarıdan gelen saldırılara dayanamayacak durumda idi. Savaş sonrasında imparatorluk içinde görülen taht kavgalarının yanında Balkanlar’dan gelen Peçenek tehlikesi ve Anadolu’da da Selçukluların faaliyetleri Bizans İmparatorluğu’nu sıkıntılı bir sürece sokmuştu⁵⁴. Aralarındaki düşmanlığa

⁴¹ Yalvar, a.g.m. , s. 9.

⁴² Yalvar, a.g.m. , s. 4.

⁴³ Yalvar, a.g.m. , s. 8.

⁴⁴ Yalvar, a.g.m. , s. 9.

⁴⁵ Yalvar, a.g.m. , s. 10.

⁴⁶ Kafesoğlu, a.g.e. , s. 182.

⁴⁷ Yalvar, a.g.m. , s. 11.

⁴⁸ Sümer, a.g.m. , s. 214.

⁴⁹ Kurat, IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz... , s. 63.

⁵⁰ Kafesoğlu, a.g.e. , s. 177.

⁵¹ Sümer, a.g.m. , s. 214.

⁵² Horvarth, a.g.e. , s. 25.

⁵³ Kurat, IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz..., s. 64.

⁵⁴ Kurat, Peçenekler... , s. 193.

rağmen 1078 yılına gelindiğinde Peçenekler Kuman-Kıpçaklar ile beraber Edirne'yi kuşatmışlardır⁵⁵. Bu tarihlerde Peçenekler Bizans ve Eflak toprakları arasında ikamet etmekteydiler⁵⁶.

Bu durum karşısında Bizans İmparatorluğu en azından Peçenekler'in güçlerini kırmak için 1087 yılının yaz aylarında bir sefer düzenleme kararı almıştır. Bu esnada Peçenekler'in başında *Tatuş* isimli beyleri bulunmaktaydı. Bizans ordusunun geldiğini öğrenen Tatuş, kardeş kavim olarak adlandırılan Kuman-Kıpçaklar'dan yardım istemek zorunda kalmıştır⁵⁷. Kuman-Kıpçakların Peçenekler'e yardım için Tuna boylarına gelmeleri onların Balkanlar'da bulunan verimli otlakları görmelerine vesile olmuştur⁵⁸. Bu yıllarda Peçenekler ile Kuman-Kıpçaklar'ın birbirleri ile dostluk kurma sebeplerinden birisi de Kuman-Kıpçaklar'ın Peçeneklerin düşmanı olan Uzlar'ı yerleşmiş oldukları topraklardan çıkarmalarıydı⁵⁹.

Bu bilgilere ek olarak bazı söylentilere göre Peçenekler'in Kıpçaklar ile beraber 1087 yılında "*Bulgaristan, Makedonya, Yeni Pazar, Kosova, Bosna ve Arnavutluk*" topraklarını ele geçirerek burada başkenti "*Kumanova*" olan bir "*Peçenek-Kuman Türk Federasyonu*" kurmuş oldukları nakledilmiştir⁶⁰. 1087 Derster (Silistre) Savaşı sonrasında Kuman-Kıpçaklar ile Peçenekler arasında ganimet yüzünden bir anlaşmazlık çıkmış ve bu anlaşmazlık sonucu aralarında "*ilk büyük mücadele*" olarak adlandırılan ufak çaplı bir savaş yaşanmıştır⁶¹.

Bu dönemin en önemli müelliflerinden birisi olan Anna Komnena, Kuman-Kıpçaklar ile Peçeneklerin ganimet yüzünden aralarının açılmasını ve akabinde savaşmalarını şöyle nakletmektedir: "*Silistre Beyi Tatou (Tatuş) yardıma gelmelerini sağladığı Kumanlarla birlikte, kuzeyden Tuna'ya vardı; Kumanlar hesaba gelmez ganimeti ve tutsakların kalabalığını görünce, Peçenek Beylerine şöyle dediler: "Evimizi barkımızı bıraktık, buraya sizin imdadınıza koştuk; sizinle hem tehlikeleri hem başarıyı paylaşmak için böylesine uzak bir yoldan geldik. Bize düşen herşeyi yapmış bulunduğumuza göre, bizi eli boş göndermeniz haklı olmaz. Gerçekten, savaş olup bittikten sonra buraya varmışsak, bunun sorumluluğu bize değil saldırıya geçivermiş olan İmparator'a düşer. İşte bu nedenle, ya bizimle tüm ganimeti bölüşürsünüz ya da bizi, sizin bağışladıklarınız olmaktan çıkıp düşmanınız olmuş görürsünüz". Peçenekler buna kesin bir dil ile red yanıtını verdiler. Kumanlar bu yanıtı katlanılamaz buldular ve iki taraf arasında korkunç bir çatışma patlak verdi; Peçenekler tam bir yenilgiye uğradılar ve ancak Ozolimne'ye yani Uz Gölü'ne güçlükle kaçanlar kurtulabildi; bunlar, orada bir zaman kımıldamaya bile cesaret edemediler, Kumanlar tarafından kuşatılmış olarak kaldılar"*⁶². Yaşanan bu savaş sonrasında Kuman-Kıpçaklar "*Deşt-i Kıpçak*"a geri dönmüşlerdir⁶³.

Anna Komnena'nın da bildirdiğine göre bu iki kavim akraba idi ve Kuman-Kıpçaklar, Peçenekler ile kolayca konuşarak anlaşabiliyorlardı.⁶⁴ Bazı tarihçilere göre ise Peçenekler ile

⁵⁵ Kossanyi Bela, 'IX. – XII. Asırlarda Uzlar ve Koman'ların Tarihine Dair', çev. Hâmit Koşay, *Belleten*, C. VIII, S. 29, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1944, s. 126.

⁵⁶ Bela, a.g.m. , s. 130.

⁵⁷ Kurat, *Peçenekler...* , s. 203-207.

⁵⁸ Gökbel, a.g.e. , s. 45.

⁵⁹ Kurat, *Peçenekler...* , s 207.

⁶⁰ Gökbel, a.g.e. , s. 45.

⁶¹ Gökbel, a.g.e. , s. 46.

⁶² Anna Komnena, *Alexiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996, s. 224.

⁶³ Kurat, *Peçenekler...* , s. 214-215.

⁶⁴ Kumru, a.g.t. , s. 90.

Kuman-Kıpçaklar “*Bizans siyaseti*” yüzünden savaşa tutuşmuşlardı⁶⁵. Kuman-Kıpçaklar’ın Peçenekler ile yapmış oldukları bu savaş Bizans İmparatorluğu’nu olası bir hezimetten kurtarmıştır. Derster (Silistre) Muharebesi’nin en önemli sonuçlarından birisi de artık Bizans İmparatorluğu’nun Peçenekler ile tek başlarına mücadele edemeyeceklerini de anlamalarıdır⁶⁶. Yine bu savaş sonrasında, X. yy’da ortaya çıkan Peçenek-Bizans ittifakı yerini Kuman/Kıpçak- Bizans dostluğuna bırakmıştır⁶⁷.

3.2. 1091 Lebunium Savaşı Öncesi ve Çaka Bey

1087 Silistre Muharebesi’nden sonra Balkanlar’a geçen Peçenekler Trakya’ya birçok saldırı düzenlemişlerdir. 1091 yılına kadar geçen üç yıl içinde Peçenekler “*Marmara kıyılarını*” ellerine geçirmişlerdir. Peçeneklerin, Bizans topraklarına tacizlerinin bu kadar ilerlemesi Bizans İmparatorluğu’nu endişeye sevk etmiş ve onların Kuman-Kıpçaklar ile ittifak kurmalarına neden olmuştur⁶⁸. 1090 yılına gelindiğinde Peçenekler, İstanbul’a kadar gelmişlerdi. Onların İstanbul yakınlarında geldikleri esnada İstanbul’a denizden de bir saldırı düzenlenmiştir⁶⁹. Bizim için esas önemli olaylar 1091 yılında gerçekleşmiştir. Bu yılda Bizans İmparatorluğu; Ege Denizi’nden Çaka Bey, Anadolu’dan Selçuklular ve Balkanlar’dan da Peçenekler tarafından kuşatılmıştı⁷⁰.

Çaka Bey’e burada ayrı bir parantez açmak gereklidir. Bizans tarafından “*protonobilissimos*” ünvanına malik olan⁷¹ Çaka Bey Oğuzlar’ın Çavuldur boyuna mensuptur⁷². İsmi farklı şekillerde “*Tzakhas, Çakhas ve Çakas*” olarak nakledilen⁷³ Çaka’nın esas gayesi: “*kuvvetli bir donanma vücuda getirerek Ege denizindeki mühim adaları zaptetmek, İzmir’den Çanakkale’ye kadar olan yerleri ele geçirdikten sonra Çanakkale boğazından Gelibolu’ya geçmek ve Bizans’ın Trakya kısmını ele geçirmektir*”⁷⁴. Çaka Bey’in Peçenekler ile iletişim halinde olduğunu ve onlara Gelibolu’da yer alan *Chersones*’i ele geçirmeleri için öneride bulunduğunu görmekteyiz⁷⁵. Anna Komnena’da Çaka’nın Peçenekler ile olan münasebetlerini ve onlara Gelibolu’nun ele geçirilmesini teşvik etmek üzere elçilerini yolladığını nakletmiştir⁷⁶.

Çaka hakkında en detaylı bilgiye Anna Komnena sahiptir. Anna Komnena, Çaka Bey’in faaliyetlerinden şöyle bahsetmiştir: “*Çaka (Tzakhas) batıda yani Rumeli’nde karşı karşıya bulunduğu birçok sıkıntıyı ve Peçeneklerle süregiden savaşları öğrenerek, kendisi için uygun fırsatı buldu ve bir donanma kurmaya karar verdi. Bolca sayıda tekne ve kırk tane de avcı (korsan) gemisine sahip olunca, bunlara savaşta pişmiş adamlar bindirdi ve demir alıp Klyzomenai’ye yanaştı ve bu yeri hemen zaptetti. Oradan ayrılıp Foça’ya doğruldu ve orasını da hemen aldı. Ardından, Midilli kentinin yönetimiyle görevli kişiye, Kourator Alopös’a bir ulak gönderip, onu hisarı tez zamanda boşaltıp gitmezse en kötü işkencelerden geçirmek ile*

⁶⁵ Gökbel, a.g.e. , s. 46.

⁶⁶ Kurat, *Peçenekler...* , s. 215.

⁶⁷ Kurat, *Peçenekler...* , s. 224.

⁶⁸ Kurat, *Peçenekler...* , s. 253-255.

⁶⁹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, 9. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2017, s. 332.

⁷⁰ Gökbel, a.g.e. , s. 46.

⁷¹ Aydın Usta, *Sorularla Bizans İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016, s. 153.

⁷² Mücteba İlgürel, “Çaka Bey”, *DİA*, C. VIII. , 1993, s. 186-187.

⁷³ Mücteba İlgürel, “Çaka Bey”, *DİA*, C. VIII. , 1993, s. 187.

⁷⁴ Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi M.S. 1081-1096*, 3. Baskı, Türk Kültürünün Araştırma Enstitüsü, Ankara 1966, s. 39.

⁷⁵ Kurat, *Çaka Bey İzmir...* , s. 40.

⁷⁶ Komnena, a.g.e. , s. 247.

tehdit etti; aslında onun iyiliğinin istediğini ve bu yüzden çekip gitmez ise kendisini bekleyecek olan fecî akîbeti bildirerek onu uyarmakta olduğunu söyledi. Beriki (Alopos) Çaka'nın tehditlerinden dolayı dehşete düşerek, gece vakti bir gemiye bindi ve başkente vardı. Çaka, bu haberi alınca bir ân bile kaybetmeyerek hemen Midilli üzerine gidip orasını ilk saldırıda ele geçirdi''⁷⁷.

3.3. 1091 Lebunium Savaşı ve Kuman/Kıpçak -Bizans İşbirliği

Peçenekler, 1091 yılında ani bir karar ile Bizans'a karşı harekete geçmişlerdir⁷⁸. Bu ani hareketten haberdar olan Bizans İmparatoru I. Aleksios'un, Bizans'ın kadim politikasını göz önüne alarak Kuman-Kıpçaklar ile iletişime geçtiğini görmekteyiz⁷⁹. Bizans'ın Kuman-Kıpçaklar ile iletişime geçmesinden sonra *Tugortok* ve *Bonyak* isimli beyler davete icabet etmek üzere ilkbaharda kırk bin kişi ile geleceklerini imparatora bildirmişlerdir⁸⁰.

Anna Komnena Kuman-Kıpçaklar'ın gelişlerini şöyle nakletmektedir: ''*Khoirenos*'da siper arkasında konaklamış birlikler, kalabalık bir şekilde Peçenek güçlerinin gelmekte olduğunu öğrenince, bunu Enez'de kalmakta olan imparatora bildirdiler. O da hemen bir kayığa binerek ordusuna katıldı. Ancak birliklerinin Peçenek ordusundaki en güçsüz bir bölüme bile denk olmadığını görünce, hem de ne yapacağını bilemez duruma hem de ürküntüye düştü; çünkü, insanca konuşursak, hiçbir yerden yardım beklentisi yoktu. Yine de yılgınlığa kapılıp boyun eğmek şöyle dursun, içinde kaynayıp duran pek çok düşünce yani çıkar yol tasarısı vardı. Dört gün sonra, değişik yönden yani Peçeneklerin beklediği yönden aşağı yukarı kırk bin kişilik bir Kuman-Kıpçak ordusunun yaklaştığını gördü. Bu yeni gelenlerin Peçenekler ile bağlaşıklık kurmaları hâlinde ona karşı korkunç bir savaş vereceklerini hesaba katarak bunlarla uzlaşmayı gerekli saydı ve önceliği kendi alıp, onları davet etti. Tüm ordusu ile o yerden ayrılıp ırmağı yeniden aşmasının daha güvenli olacağına hükmettiğinden, önce Kuman-Kıpçak Beylerini davet etmeyi gerekli saydı. Kuman-Kıpçaklar hemen çağrıyı kabul ederek İmparator'un yanına geldiler. Bunun üzerine İmparator aşçıbaşlarına onları çok zengin bir sofrada ağırlamalarını buyurdu. Onlara bol bol ikramlarda bulunduktan sonra, çok dostça davrandı. Onları binlerce armağana boğdu, sonra onlardan and içmelerini ve tutsak vermelerini istedi. Çünkü onların hain kafa yapısına güvenmemekteydi. Onlar, gönülden bu koşulları yerine getirdiler and içtiler ve Peçeneklere karşı savaşa tutuşmak için kendilerine üç gün verilmesini istediler; eğer Tanrı galibiyeti onlara nasip ederse, ellerine geçecek tüm ganimeti ikiye bölecekler ve bir bölümünü İmparator'a vereceklerdi. O da, bu kişileri Peçeneklere diledikleri gibi saldırmakta özgür bıraktı; onlara yalnız üç gün yerine tam on gün süre verdi ve eğer Tanrı o zaman galibiyeti onlara nasip edecek olursa, elde edilecek ganimetin tümünü cömertçe onlara bıraktı''⁸¹.

Savaş için hazırlık yapan Peçenekler, savaş meydanına Çaka Bey'den önce varmışlar ve üç gün burada beklemişlerdir. Peçenekler'in üç günlük bekleyişi sonucunda savaş meydanına Çaka Bey'in yerine Kuman-Kıpçaklar gelmişlerdir⁸². Peçenekler ile iletişim halinde olan Çaka Bey bilinmeyen nedenlerden dolayı Peçenekler'i savaş meydanında yalnız bırakmıştır⁸³.

⁷⁷ Komnena, a.g.e. , s. 230.

⁷⁸ Kurat, *Peçenekler...* , s. 255.

⁷⁹ Ostrogorsky, a.g.e. , s. 332-333.

⁸⁰ Kurat, *Çaka Bey İzmir...* , s. 41.

⁸¹ Komnena, a.g.e. , s. 250.

⁸² Kurat, *Peçenekler...* , s. 256.

⁸³ İlgürel, a.g.m. , s. 187.

Anna Komnena Kuman-Kıpçaklar'ın Bizans ordusunun yanında savaşa dahil olmasını ve savaşın başlamasını şöyle nakletmektedir: *‘Gün doğunca, Bizans kuvvetleri Lebounes Dağı denilen bir yere geldiler. Bu arada Peçenekler Kara Dere denilen yerin kıyılarında Kuman-Kıpçaklar'ı kendi yanlarına çekmek için gizlice uğraşiyor; onlara kendileriyle bağlaşıklık kurmaları dileklerini iletiyorlardı. Ama Peçenekler bir yandan da İmparator'a barış konuşmaları için ulak göndermekten geri durmuyorlardı. İmparator ise bunların haince niyetlerini sezdiğinden, kendisi de onlara uygun yanıtlar gönderiyordu. Peçenekler Kuman-Kıpçaklar'a belli belirsiz bazı vaadlerde buldukları için Kuman-Kıpçaklar hiç de Peçeneklerden yana bir havada değillerdi; bir akşam Kumanlar İmparator'a şöyle dediler: ‘Ne zamana kadar meydan savaşını erteleyeceğiz? Bilesin ki artık daha fazla beklemeyeceğiz; gün doğunca, ya kurdun ya da kuzunun etini yiyeceğiz’.* Bu sözler üzerine İmparator çatışmayı ertelemek istemedi. Ertesi gün saldırıyı planlayan İmparator, savaşın yarın olacağı hakkında her yerde duyuru yaptırttı⁸⁴.

Ertesi gün 29 Nisan 1091 tarihinde Levunion (Lebunium) mevkinde savaş başlamıştır⁸⁵. Lebunium Meriç Nehri'nin sağ kısmında idi aynı zamanda bu mevki Omurbey ismi ile de anılmaktaydı⁸⁶. Anna Komnena savaş gününü şöyle tasvir etmekteydi: *‘Kuman-Kıpçaklar İmparator'un Rum saflarını dizmekte olduğunu görür görmez, silahlara sarıldılar ve kendi usüllerine göre savaş düzeni aldılar. Kumanların sol tarafında, Rum ordusunda yer alan Türk komutan Oğuz'da vardı. Rumların dizilişi hilal biçimini alınca, sanki aynı anda ve işaretle verilmiş bir komut üzerine olmuş gibi, bütün ordu, Kumanlar da o arada, düşmanın üzerine atıldı. Bunun ardından ne sonucun geleceğini sezerek, Peçeneklerin en önemli beylerinden biri kendi selametini sağlamak için birkaç askeri ile beraber Türkçe konuşan Kuman-Kıpçaklar'ın yanına geçti. Bu sırada Peçenek safları artık tümüyle yarılmış bulunuyordu ve iki ordu göğüs göğüse çatışmaya girdiğinde, görülmedik bir kıyım gözler önüne serildi. Peçenekler'in kılıçtan geçirilmesi öylesine korkunçtu ki, sanki Tanrı bu halkı terk etmişti; onlara vurup duran bizimkiler (Bizans kuvvetleri) kılıcı güçlü vuruşlarla ve habire vurmaktan bitkin düşmüşlerdi⁸⁷.*

Peçenekler bu savaşta tamamen imha edilmişlerdir⁸⁸. Anna Komnena Peçenekler'in imha edilmelerini şöyle nakletmektedir: *‘Yalnız çok kalabalık değil, gerçekten sayısız olan bütün bir ulus, o gün, kadınlarıyla ve çocuklarıyla tümüyle yok edildi. Nisan ayında, ayın 29' uncu günü ve haftanın üçüncü günü yani 29 Nisan 1091 Salı günü idi. O günden beri Byzantion'lular şöyle diyen bir nakaratlı türkü söyler: ‘Bir gün eksik kaldığından İskitler (Peçenekler) Mayıs'ı göremedi⁸⁹.*

3.4. 1091 Lebunium Savaşı'ndan Sonra Peçenekler

Bizans İmparatorluğu topraklarına akınlarını önleyemediği Peçenekler'i, Kuman-Kıpçaklar'ı ve Uzlar'ı para, arazi ve değerli eşyalar karşılığında kendi hizmetine almaktaydı. Bazen de bu kavimler savaş sonrasında esir alarak vaftiz ettikten sonra hizmete alınmaktaydılar⁹⁰. Örneğin IX. Konstantin Monomakhos Peçenekler tarafından mağlubiyetlere

⁸⁴ Komnena, a.g.e. , s. 250.

⁸⁵ Ostrogorsky, a.g.e. , s. 333.

⁸⁶ Kurat, Peçenekler... , s. 261.

⁸⁷ Komnena, a.g.e. , s. 253-254.

⁸⁸ Ostrogorsky, a.g.e. , s. 333.

⁸⁹ Komnena, a.g.e. , s. 254.

⁹⁰ Yusuf Ayönü, ‘Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII Yüzyıllar), *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 25, s. 56.

uğradıktan sonra onlar ile barışı arazi, para ve değerli eşyalar ile sağlamıştır⁹¹. Bu bilgilere ek olarak XI. yy'da Bizans ordusunda paralı asker olarak görev yapan Türkler arasında en kalabalık olan Peçeneklerdir⁹².

1091 sonrasında yerlerinden edilen bazı Peçenek grupları Rus arazisine sığınırken, bazıları da Balkanlar üzerinden Macaristan'a sığınmak zorunda kalmışlardır⁹³. Macaristan'a iltica etmek zorunda kalan Peçeneklerin bir kısmı *Peşte* ile *Fertö* bölgelerine iskan edilmişlerdir⁹⁴. Budapeşte'nin güneyinde bulunan Peçenek köyleri de Macaristan'da ki Peçenek varlığını gözler önüne sermektedir⁹⁵. XIV. yy eserlerinde Kıpçaklar içinde yer alan kabilelerden birisi de "*Becne*" olarak tesmiye edilmiştir⁹⁶.

Peçenekler sadece Kuman-Kıpçaklar ile değil Uzlar ile de karışmışlardır⁹⁷. Arkeolojik buluntulara göre Peçenekler'in yerleşim alanları; Don ve Donets bölgesi, Azak Denizi'nin kıyıları, Kırım yarımadası, Dinyeper ile Dinyester'in aşağı bölgeleri ile Moldavya ve Eflak'tan oluşmaktaydı⁹⁸. Peçenekler 1222 yılında düzenlediklerini son Bizans seferi sonrasında yenilerek *Sofya*, *Niş*, *Üsküp* başta olmak üzere Balkanların farklı yerlerine iskan edilmişlerdir⁹⁹. Özellikle Peçenekler Bizans İmparatorluğu tarafından Makedonya'da bulunan *Moglena* bölgesine yerleştirilmiş ve bu bölgeye yerleştirilen Peçeneklere "*Moglena Peçenekleri*" demişlerdir¹⁰⁰.

SONUÇ

IX. ve XI. yüzyıllar Türk Tarihi açısından Karadeniz'in Kuzeyi gibi bir stratejik noktada filizlenen Türk varlığının zirvesini teşkil etmekteydi. Türkistan topraklarından çıkarak, Karadeniz'in Kuzeyi ve ardından da soluğu Balkanlarda alan bu Türk kavimlerden en mümtazlarından ikisi Peçenekler ile Kuman-Kıpçaklar idi. Dilleri aynı olarak bildirilen ve rahatça anlaştığı yazılan bu iki kavmin ilk ilişkileri makalemde bahsettiğim gibi 751 yılında yaşanan Talas Savaşı sonrasında başlamıştır. Bu savaş sonrasında 1091 yılına kadar sınırdaş olan bu iki Türk kavminin ilişkileri Karadeniz'in Kuzeyi ve Doğu Avrupa'nın siyasi ve etnik yapılarının değişmesinde önemli etkenlerden birisi olmuştur. 751 yılından 1091 yılına kadar Peçeneklerin takip ettikleri göç yolunu Kuman-Kıpçaklar'da izlemişler ve zaman içerisinde Peçeneklerin Balkanlara kaymasının amillerinden birisi olmuşlardır. Bu göç yolunu izleyen iki Türk kavminin de son durağı Balkanlar olmuştur.

1087 yılında yaşanan Derster Muharebesi'ne kadar Peçenekler ile Kuman-Kıpçaklar arasında büyük çapta bir sorun gözükmezken, 1087 yılında bu iki kavmin arası ganimet yüzünden açılmıştır. Bu olayın yanında da Bizans İmparatorluğu tarafından uygulanmış olan mahirane politika sonucunda Peçenekler ile Kuman-Kıpçaklar'ın arası savaşacak derecede açılmıştır. Halbuki, makalede belirttiğimiz gibi bu dönemde Bizans üç taraftan kuşatılmıştı, bu iki kavim beraber Bizans İmparatorluğu'nun üzerine gidebilseydi İstanbul'un Osmanlı Devleti'nden önce ele geçirilmesi kaçınılmaz olabilirdi. Çünkü, Bizans İmparatorluğu 1071 Malazgirt Savaşı sonrasında pek de iyi bir durumda değildi. Bu iki kavmin ilişkilerinin yanı

⁹¹ Ayönü, a.g.m. , s. 58.

⁹² Ayönü, a.g.m. , s. 66.

⁹³ Horvarth, a.g.e. , s. 31.

⁹⁴ Gökbel, a.g.e. , s. 47.

⁹⁵ Togan, a.g.e. , s. 159.

⁹⁶ Togan, a.g.e. , s. 163.

⁹⁷ Gökbel, a.g.e. , s. 47.

⁹⁸ Horvarth, a.g.e. , s. 19.

⁹⁹ Horvarth, a.g.e. , s. 26.

¹⁰⁰ Kurat, *Peçenekler...* , s. 270.

sıra Türk ve Dünya Tarihi'ne yaptığı etkiler ortadadır. Onlar öncelikle Rusları Karadeniz'in Kuzeyi'ne indirmemişler ve Ruslar'ı askeri, siyasi yönden etkilemişlerdir. Bunun yanında Rus knezlerine paralı asker olarak hizmet etmişler ve onların askeri güçlerini oluşturmuşlardır. Bu önemli sonuçlara ek olarak Balkanların Osmanlı Devleti'nin faaliyetleri öncesinde bir Türk yurdu olmasını sağlamışlardır. Bu minvalde Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da daha sağlam şekilde ilerlemesi başta Peçenekler ve Kuman-Kıpçaklar olmak üzere Karadeniz'in Kuzeyi'nden Balkanlar'a giden Türk kavimleri sayesinde. 1091 yılı sonrasında Balkanlar'a iskan edilen Peçenekler bu durumda verilecek en iyi örnektir.

KAYNAKÇA

AYÖNÜ, Yusuf, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII Yüzyıllar), *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 25, s. 53-69.

BELA, Kossanyi, "IX. – XII. Asırlarda Uzlar ve Koman'ların Tarihine Dair", çev. Hâmit Koşay, *Bellekten*, C. VIII, S. 29, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1944, s. 119-136.

GÖKBEL, Ahmet, *Kıpçak Türkleri (Siyasi ve Dini Tarihi)*, Ötüken, İstanbul 2000.

_____, "Kıpçaklar-Kumanlar", *Türkler II*. Cilt, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 729-752.

HORVARTH, Andras Paloczi, *Pechenegs, Cumans, Iasians Steppe Peoples in Medieval Hungary*, translated by Timothy Wilkinson, Kner Priting House, Hungary 1989.

İLGÜREL, Mücteba, "Çaka Bey", *DİA*, C. VIII, s. 186-188.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, 30. Basım, Ötüken, İstanbul 2010.

KAŞGARLI, Mahmud, *Dîvanu Lugâti't Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*, haz. Ahmet B. Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

KOMNENA, Anna, *Alexiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.

KUMEKOV, Bolat, "Kimekler", *Türkler II*. Cilt, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 767-775.

KUMRU, Nurdan, *P.V. Golubovskiy ve Eseri: Peçeneği, Torki i Polovtsi Do Naşestviya Tatar: (Moğol İstilasına Kadar Peçenekler, Uzlar ve Kuman-Kıpçaklar) (Tercüme-Tahlil)*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.

KURAT, Akdes Nimet, *Peçenekler*, yay. haz. Ahsen Batur, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.

_____, *IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, 2. Baskı, Murat Kitabevi Yayınları, Ankara 1992.

_____, *Çaka Bey İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi M.S. 1081-1096*, 3. Baskı, Türk Kültürünün Araştırma Enstitüsü, Ankara 1966.

ORHUN, Hüseyin Namık, *Peçenekler*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul 1933.

OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, 9. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2017.

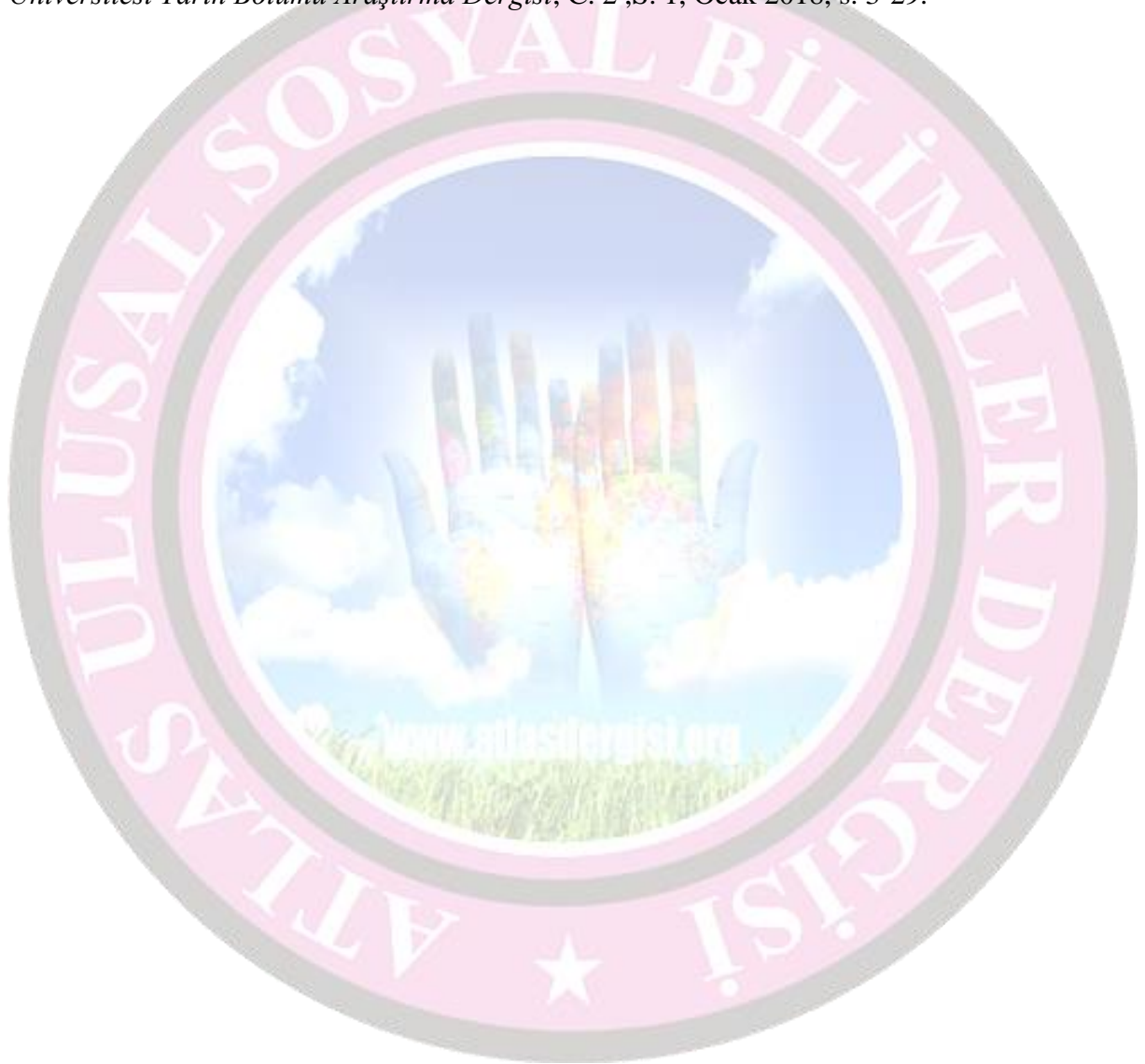
PORPHYROGENİTUS, Constantine, *De Administrando Imperio*, Grek Text Edited by Gy. Moravcsik, Eng. Trans. By R.J.H. Jenkins, Second Impression, Harvard University The Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington 1985.

SÜMER, Faruk, "Peçenekler", *DİA*, C. XXXIV, s. 213-214.

ŞEŞEN, Ramazan, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2001.

- TAŞAĞIL, Ahmet, *Eski Türk Boyları Çin Kaynaklarına Göre (M.Ö III- M.S. X. Asır)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2016.
- TAŞAĞIL, Ahmet, ‘‘Talas Savaşı’’, *DİA*, C. XXXIX, Ankara 2010, s. 501.
- TOGAN, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 3. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.
- USTA, Aydın, *Sorularla Bizans İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016.
- VASİLİEV, A. A., *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Cilt I, çev. Arif Müfid Mansel, Maarif Matbaası, Ankara 1943.
- VÖRÖS, Gábor, ‘‘Peçeneklerin Dili ve Erken Tarihleri’’, *Türkler*, II. Cilt, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 693-708.
- YALVAR, Cihan, ‘‘Deşt-i Kıpçak’ta Moğol Hakimiyeti ve Kuman-Kıpçaklar’’, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, C. 2 ,S. 1, Ocak 2018, s. 3-29.

YEREL YÖNETİMLERE OHAL KAPSAMINDA ATAMA UYGULAMASI: MEVZUAT VE GÖRÜŞ ANALİZİ

Arş. Gör. Gülcan AZİMLİ ÇİLİNGİR

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Hukuk Bilimleri A.B.D.,
gulcanazimlicilingir@yyu.edu.tr

ÖZET

Ülkemizde 15/07/2016 tarihinde yaşanan darbe kalkışması akabinde Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 120 ve 121. Maddelerinde yer alan düzenlemeler kapsamında ülke genelinde 21/07/2016 tarihli Resmi Gazete' de yayımlanan Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nun 2016/9064 Sayılı Kararı ile olağanüstü hal (OHAL) ilan edilmiştir. Hükümet yetkililerin ilk açıklamalarında; darbe girişiminde bulunan terör örgütünün tüm unsurlarıyla ve süratle bertaraf edilebilmesi, ülkede demokrasi, temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik şiddet hareketlerinin mevcut olması sebepleriyle Milli Güvenlik Kurulu'nun görüşü alınarak OHAL ilan edilmesi kararının alındığı vurgulanmıştır. OHAL ilanının ülkemizde demokrasiye, hukuk devletine, vatandaşların hak ve özgürlüklerine yönelik tehdidi ortadan kaldırmak için gereken adımların en etkin ve hızlı şekilde atılabilmesi gerekliliğinden kaynaklandığı ve bu uygulamanın kesinlikle demokrasiye, hukuka ve özgürlüklere karşı olmadığı, tam tersine bu değerleri koruma ve güçlendirme amacına yönelik olduğu ifade edilmiştir.

Anayasamızda, "Olağanüstü Yönetim Usulleri" başlığı altında düzenlenen OHAL ilanı ile birlikte 121/son fıkrasında öngörülen; "Olağanüstü hal süresince, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, kanun hükmünde kararnameler çıkarabilir" düzenlemesi kapsamında ülke vatandaşlarını ve gündelik hayatı doğrudan etkileyen kanun hükmünde kararnameler hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur. Bu düzenlemelerden biri de 15/08/2016 Tarihli Resmi Gazete' de yayımlanan "Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında 674 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname" nin 38, 39 ve 40. maddeleri ile 5393 sayılı Belediye Kanuna ek düzenlemeler ile mahalli idare yapılanması içerisinde yer alan ve organlarının seçimle belirlenmesi Anayasamızca öngörülen belediyelerin başkan, başkan vekili ve meclis üyeliklerine görevlendirme usul ve esasları düzenlenmiştir.

Bu çalışmamızda belediye organları için görevlendirme uygulamasının mevzuat ve pratik uygulaması hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: OHAL, Yerel Yönetimler, KHK, Belediye, Belediye Organları.

LOCAL ADMINISTRATION APPLICATION WITHIN THE CONTEXT OF STATE OF EMERGENCU (OHAL) : LEGISLATION AND OPINION ANALYSIS

ABSTRACT

After the coup attempt experienced at 15.07.2016, the State of Emergency (OHAL) was declared by the Decision No 2016/9064 of the Council of Ministers, which was convened in the Presidency of President and published in the Official Gazette dated 21.07.2016 throughout the country, in the scope of the regulation in Article 120 and 121 of the Constitution of Republic of Turkey. In the initial statements of the government authorities; it was emphasized that the decision of proclaiming the state of emergency by taking the views of the National Security Council and aims to eliminate all the elements of the terrorist organization in the coup attempt and the fact that violence movements to remove democracy, fundamental rights and freedoms from the country are present. It is stated that the declaration of OHAL is caused by the necessity of taking the necessary steps in order to protect democracy, rule of law, citizens' rights and freedoms from the this terrorist threat, in most effective and speedy manner. This practice is definitely not against democracy, law and liberties but on the contrary it is aimed at protecting and strengthening these values.

In our Constitution, together with the statement of the state of emergency organized under the heading "Extraordinary Administrative Procedures", "During the state of emergency, the Council of Ministers, convened under the presidency of the President, in cases where the state of emergency requires it, it may issue resolutions in the statute of law " and in this context, Decree Laws affecting directly citizens and daily life, were prepared and put into effect. One of these arrangements is the establishment of the local administration structure with the addition of the articles 38, 39 and 40 of Decree Law No. 674 on the Construction of Certain Regulations under the State of Emergency and Municipality Law No. 5393 published in the Official Gazette dated 15/08/2016, field and organs of the municipalities, the procedures and principles of appointment of the municipalities envisaged by the Constitution to the chairman, vice chairman and members of the parliament are regulated.

In this work we will try to give information about the legislation and practical application of the mandate application for the municipal organs.

Keywords: The State of Emergency, Decree Law, Local Administration, Administrative Tutelage

MAHALLİ İDARELER VE İDARİ VESAYET

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası m.123/2' de; “ *İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır*” şeklinde ifadesini bulan merkezden yönetim ve yerinden yönetim ilkelerine yer verilmiştir. Yerinden yönetim kavramı bir coğrafi alanı esas alan yönetim biçimini anlatmakla beraber esasında “hizmet” i veya belirli bir “faaliyet türünü” esas alan uygulamaları kapsamaktadır. Bu iki tür uygulamayı ayırmak için “yer olarak yerinden yönetim” ve “hizmet olarak yerinden yönetim” deyimleri kullanılmaktadır. Yer olarak yerinden yönetim denildiğinde aslında sosyolojik bir gerçek olarak ortaya çıkmış olan yerel topluluklara tüzelkişilik kazandırılarak ortak ihtiyaçlarını giderecek bir idareye sahip olmaları anlatılmaktadır.¹

Belediye yapılanması da yer bakımından yerinden yönetim örgütlenmesi içerisinde yer almaktadır. Nitekim Anayasamızın Mahalli İdareler başlıklı 127. maddesinde; “*Mahalli idareler; il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileridir. Mahalli idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir.*

.....
Merkezi idare, mahalli idareler üzerinde, mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idari vesayet yetkisine sahiptir.” şeklindeki düzenleme ile Belediyeleri mahalli idareler arasında saymıştır.

Bu düzenleme ile yerel yönetimlerin özerkliğine sınır getirilip idarenin bütünlüğünü gerçekleştirmeye yönelik olarak merkezi idarenin yerel idareler üzerinde idari vesayet yetkisine sahip olduğu öngörülmektedir. İdari vesayet; ayrı tüzelkişiliklere sahip yerel idarelerin ve kamu kurumlarının yine onlara varlık veren devlet tarafından kamu yararı amacıyla denetlenmesidir.²

Danıştay'a göre;

“ *Bir kamu hukuku kurumu olan idari vesayet, merkezi idareye yerinden yönetim idarelerinin icraya ilişkin bazı kararlarını, idari işlem ve eylemlerini kamunun ve yöre halkının çıkarları açısından denetleme amacıyla tanınmış sınırlı bir yetkidir.*”³

¹ Tan, Turgut “İdare Hukuku”, Turhan Kitabevi, Ankara, Eylül 2011,s.94.

² Tan, a.g.e, s. 98-9, Gözübüyük, A. Şeref :, “Yönetim Hukuku”, Gözden Geçirilmiş 5. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 1992, s.292.

³ Danıştay 9.D. E.1980/4070, K.1981/4814, <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm>, Erişim Tarihi: 04/01/2017.

Vesayet Denetimin Belediye Organları Üzerindeki Yansıması

Vesayet denetimi yerel idarelerin organları ve işlemleri üzerinde değişik biçimlerde kendini göstermektedir. Yerel idarelerin seçilmiş organlarının görevleri ile ilgili bir suç sebebi ile haklarında soruşturma veya kovuşturma açılması halinde İçişleri Bakanınca geçici bir tedbir olarak görevlerinden uzaklaştırılabilmeleri organlar üzerindeki vesayet denetimine örnektir.

Nitekim Anayasamızın 127. maddesinde;

“Mahalli idarelerin seçilmiş organlarının, organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümü ve kaybetmeleri, konusundaki denetim yargı yolu ile olur. Ancak, görevleri ile ilgili bir suç sebebi ile hakkında soruşturma veya kovuşturma açılan mahalli idare organları veya bu organların üyelerini, İçişleri Bakanı, geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar uzaklaştırabilir” şeklindeki düzenlemeye paralel olarak,

5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun Görevden Uzaklaştırma başlıklı 47. Maddesinde de; *“Görevleriyle ilgili bir suç nedeniyle haklarında soruşturma veya kovuşturma açılan belediye organları veya bu organların üyeleri, kesin hükme kadar İçişleri Bakanı tarafından görevden uzaklaştırılabilir. Görevden uzaklaştırma kararı iki ayda bir gözden geçirilir. Devamında kamu yararı bulunmayan görevden uzaklaştırma kararı kaldırılır. Görevden uzaklaştırılanlar hakkında; kovuşturma açılmaması, kamu davasının düşmesi veya beraat kararı verilmesi, davanın genel af ile ortadan kaldırılması veya görevden düşürülmeyi gerektirmeyen bir suçla mahkûm olunması durumunda görevden uzaklaştırma kararı kaldırılır. Görevden uzaklaştırılan belediye başkanına, görevden uzak kaldığı sürece aylık ödeneğinin üçte ikisi ödenir ve bu süre içinde diğer sosyal hak ve yardımlardan yararlanmaya devam eder”* şeklindeki yasal düzenleme öngörülmüştür.

Yukarıda yer verilen düzenlemelerden genel kuralın; mahalli idarelerin seçilmiş organlarının organlık sıfatını kazanma veya kaybetme konularında denetimin yargı erkine ait olduğu; fakat mahalli idarelerin seçilmiş organları veya bu organların üyelerinin “görevleri ile ilgili bir suç” sebebi ile haklarında soruşturma ve kovuşturma açılması halinde ise yürütme erkinin (içişleri bakanı) tedbiren görevden uzaklaştırma yetkisine haiz olduğu görülmektedir. Mahalli idarelerde en kapsamlı idari vesayet, belediyelerin eylem ve işlemleri, bunların organ ve kararları üzerinde olduğundan, mahalli idareler üzerindeki idari vesayet kurumunu açıklarken belediyelere ağırlık verilmektedir⁴.

Göreviyle ilgili bir suç sebebiyle hakkında soruşturma veya kovuşturmaya başlanılan belediye organ veya organ üyelerinin tedbiren uzaklaştırılması durumunda boşalan bu organ veya organ üyelikleri hakkında nasıl bir yol izleneceği yine 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda öngörülmüştür.

Boşalan meclis üyelikleri yerine, yedek üyelerin görevlendirilmesi şayet meclisin tamamı hakkında geçici uzaklaştırma söz konusu ise, meclisin çalışabilir duruma gelmesi veya yeni meclis seçimi yapılmıncaya kadar meclis görevinin belediye encümeninin memur üyeleri tarafından yürütülmesi yasal düzenleme olarak kendini göstermektedir. (5393 Sayılı Kanun 31. md.)

Yasal ifade ile belediye idaresinin başı ve belediye tüzelkişiliğinin temsilcisi olan belediye başkanlığının herhangi bir nedenle boşalması durumunda ise; *vali tarafından*

⁴ Meriç, Osman, “Anayasalarda Mahalli İdarelerle İlgili İlkeler ve İdari Vesayet”, (Prof. Dr. Fehmi Yavuz'a Armağan), Ankara, 1983, s.44.

belediye meclisinin on gün içinde toplanması sağlanır. Meclis, birinci başkan vekilinin, onun bulunmaması durumunda ikinci başkan vekilinin, onun da bulunmaması durumunda en yaşlı üyenin başkanlığında toplanarak;

a) Belediye başkanlığının boşalması veya seçim dönemini aşacak biçimde kamu hizmetinden yasaklanma cezasının verilmiş olması durumunda bir başkan,

b) Başkanın görevden uzaklaştırılması, tutuklanması veya seçim dönemini aşmayacak biçimde kamu hizmetinden yasaklama cezası alması durumunda bir başkan vekili seçer. (5393 Sayılı Yasa 45/1 md.) şeklindeki düzenleme izlenecek usul hakkında bilgi vermektedir.

Başka bir deyişle yukarıda yer verilen sebeplerle belediye başkanlığının boşalması halinde belediye meclisi tarafından meclis üyeleri içinden, başkanlığın boşalma şekline göre ya bir başkan ya da bir başkan vekili seçerek bu organın faaliyetlerinin devamının sağlanması yasada düzenlenmiştir.

KHK ile Getirilen Yeni Düzenlemeler

Mahalli idarelerden belediye başkan ve meclis üyeliklerinin boşalması ve yeni görevlendirmelere dair mevcut usul ve esaslar yukarıda arz edilen şekilde iken 15/08/2016 Tarihli Resmi Gazete’ de yayımlanan Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında 674 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 38., 39. ve 40. maddeleri ile 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 45. ve 57. maddelerine fıkra eklemek ve aynı kanununa geçici 9. madde ihdas etmek suretiyle bazı değişikliklere gidilmiştir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, gerek basında gerekse toplumsal algı olarak söz konusu görevlendirmeler her ne kadar “belediyelere kayyum/kayyım ataması” olarak belirtilmekte ise de söz konusu uygulama ilgili mevzuatta “görevlendirme” olarak tanımlandığından bu çalışmada da “görevlendirme” tanımlaması kullanılmıştır.

TESPİT VE GÖRÜŞ ANALİZLERİ

Yukarıda yer verilen düzenlemeler bağlamında aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmış ve bu sonuçlar olumlu/olumsuz eleştirilerle karşılaşmıştır. Aşağıda, düzenleme ile ilgili tespitler belirtildikten sonra bu düzenlemeler ile ilgili karşıt görüş ve düşüncelere yer verilecektir.

5393 Sayılı Belediye Kanunu’nun 45. Maddesi Kapsamında Tespit ve Analizler

5393 Sayılı Belediye Kanunu’nun 45. maddesine birinci fıkradan sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

“Ancak, belediye başkanı veya başkan vekili ya da meclis üyesinin terör veya terör örgütlerine yardım ve yataklık suçları sebebiyle görevden uzaklaştırılması veya tutuklanması ya da kamu hizmetinden yasaklanması veya başkanlık sıfatı veya meclis üyeliğinin sona ermesi hallerinde 46 ncı maddedeki makamlarca belediye başkanı veya başkan vekili ya da meclis üyesi görevlendirilir. Görevlendirilecek kişinin seçilme yeterliğine sahip olması şarttır. Görevden uzaklaştırılan veya tutuklanan belediye meclisi üyesinin istifa etmesi halinde de bu fıkra hükümleri uygulanır. Bu fıkra gereğince belediye başkanı veya başkan vekili görevlendirilen belediyelerde bütçe ve muhasebe iş ve işlemleri valilik onayı ile defterdarlığa veya mal müdürlüğüne gördürülebilir. Bu belediyelerde belediye meclisi, başkanın çağrısı olmadıkça toplanamaz. Meclisin, encümenin ve komisyonların görev ve yetkileri 31 inci maddede belirtilen encümen üyeleri tarafından yürütülür. “

Belediye Başkanı Görevlendirilmesi başlıklı 46. Madde düzenlemesi ise;

“Belediye başkanlığının herhangi bir nedenle boşalması ve yeni belediye başkanı veya başkan vekili seçiminin yapılamaması durumunda, seçim yapıluncaya kadar belediye başkanlığına büyükşehir ve il belediyelerinde İçişleri Bakanı, diğer belediyelerde vali tarafından görevlendirme yapılır. Görevlendirilecek kişinin belediye başkanı seçilme yeterliğine sahip olması şarttır” şeklindedir.

• Belediye başkanı, başkan vekili ya da meclis üyesinin “terör veya terör örgütlerine yardım ve yataklık suçları sebebiyle” görevden uzaklaştırılması veya tutuklanması durumlarında “büyükşehir ve il belediyelerinde İçişleri Bakanı, diğer belediyelerde vali tarafından” görevlendirme yapılabilir. Görevlendirilecek kişide “seçilme ehliyetine sahip olma” şartı aranmaktadır.

Bu düzenleme Anayasa’ da ifadesini bulan ve mahalli idarelerin önemli, ayırt edici özelliklerinden olan “organlarının seçimle iş başına gelmesi” ilkesine aykırı olarak atama suretiyle belediye başkanı, vekili veya meclis üyesi görevlendirilmesi sebebiyle eleştirilmektedir. Nitekim uygulamada kaymakam ve valilerin belediye başkanı olarak görevlendirildiği hatta başka il ve ilçelerde görevli kaymakamların da görevlendirildiği düşünüldüğünde, mahalli müşterek ihtiyaçları karşılamak için yerel sorunlara ve sosyokültürel yapıya yabancı olan bu kişilerin atanması yerel beklentileri karşılamada eksikliklere sebebiyet vereceği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Görevlendirmelerde tek kriterin seçilme ehliyeti sahip olmak şeklinde düzenlemenin yetersiz olduğu ve görevlendirme yapacak bakan veya valinin şahsi inisiyatifıyla yapılacak görevlendirmelerin keyfi uygulamalara sebebiyet vereceği gerekçesiyle yetersiz görülmektedir.

Bu düzenleme kapsamında yapılacak görevlendirmeler yine milli iradenin seçimle iş başına getirdiği hükümet yetkilileri tarafından gerçekleştirildiğinden seçmen iradesinin yerel yönetim organ veya üyelerinin atanması uygulamasında göz ardı edilmediği savunulmaktadır. Yine görevlendirilen vali veya kaymakamların genelde görevlendirme yapılan il veya ilçede görev yapıyor olmaları sebebiyle müşterek ihtiyaçları karşılayacak bilgi, birikim ve tecrübeye sahip olduğu; dolayısıyla kamu hizmetinin sunulmasında herhangi bir aksamanın söz konusu olmayacağı belirtilmektedir. Bilakis belediyelerin tüm kaynaklarının asıl görevleri olan mahalli müşterek ihtiyaçların karşılanmasına tahsis edileceği vurgulanmaktadır.

• Görevlendirme yapılan belediyelerde “bütçe ve muhasebe iş ve işlemleri valilik onayı ile defterdarlığa veya mal müdürlüğüne gördürülebilir.”⁵

Yasal ifadesi ile idari ve mali özerkliğe sahip, özel bütçesi ve mali kaynakları bulunan kamu tüzel kişiliği vasfındaki belediyelerin mali iş ve işlemlerinin merkezi yönetimin taşra yapılanması içerisinde bulunan defterdarlık ve mal müdürlüğüne yapılmasının sakıncalı olacağı düşünülmektedir. Nitekim ülkemizin taraf olduğu Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’ nın 9. maddesinde merkezi yönetim tarafından belediyelere serbestçe kullanılacak mali kaynak sağlama ile yerel vergi ve harç kaynaklarının oluşturulması düzenlemeleri karşısında tüm mali işlemlerin merkezi yönetimin taşra örgütlenmelerine yaptırılması demokrasi anlamında geriye gidiş olarak değerlendirilmektedir.

Görevlendirme yapılan belediyelerde mahalli ihtiyaçların karşılanmasında kullanılmak üzere gerek merkezden sağlanan gerekse yerelde tahsil edilen mali kaynakların kamu

⁵ Yerel Yönetimler ve Kayyum Raporu, “Yasal Çerçeve ve Pratik Sürecin Analizi”, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği(GABB), 11 Ekim 2016, S.9, www.gabb.gov.tr/doc/2016/10/kayyumamatamaları/11-10-16-TR-KayyumDosyasi.pdf , (Erişim Tarihi: 08.01.2017).

hizmetlerinde kullanmak yerine; terör örgütlerine aktarıldığı, etkin ve verimli harcamalar yapılmayarak belediyenin zarara uğratıldığı ve gerek kamu gerek özel kurum ve kuruluşlara borçlarının olduğu sebepleri ile mali işlemlerin bu alanda uzman taşra yapılanması eliyle görülmesinde herhangi bir sakınca olmadığı belirtilmektedir.

• Görevlendirme yapılan belediyelere atanan başkanın çağrısı olmadan belediye meclisi toplanamayacaktır. Görevlendirme yapılan belediyelerde meclisin, encümenin ve komisyonların görev ve yetkileri belediye encümeninin memur üyeleri yani il belediyeleri ile nüfusu 100.000 üzerinde olan belediyelerde biri mali hizmetler amiri olmak üzere toplam 3 birim amiri tarafından yürütülecektir. (5393 Sayılı Kanun 33. md.)

Bu düzenleme ile yerel seçmenin iradesinin yansıması olan belediye meclisi işlevsizleştirilerek atanmış başkanın tüm yetkileri uhdesinde toplamasına, ast-üst ilişkisi çerçevesinde memur üyelerin meclis, encümen ve komisyon yerine geçerek kararlar almasına ve bu kararlarda seçmen iradesinden söz edilemeyeceği gerekçeleri ile eleştirilmektedir. Yine büyük ölçekli belediyelerde komisyon, encümen ve meclisin görev ve yetkilerinin bu organ veya yapıların niteliği ile ölçülemeyecek derecede sınırlı sayıdaki encümenin memur üyeleri aracılığıyla yerine getirilmesini beklenmeyeceği savunulmaktadır.

Belirtilen düzenleme kendi içinde tutarlı olabilmesi için belediye başkanı atanmış belediyelerde belediye meclisinin pasif hale getirilmesinin zorunluluk arz edeceği belirtilmektedir. Zira “terör veya terör örgütlerine yardım ve yataklık uygulamalarının” sadece birel olarak başkan veya sınırlı meclis üyelerinin kararları çerçevesinde gerçekleşmediğinden; atama düzenlemesine gerek duyulmuş olup aksi halde mevcut düzenleme ile yetinilip meclisin kendi içinden başkan veya başkan vekili seçilmesi prosedürü uygulanabilecekti. Hal böyle iken meclisin atanmış başkanın karar alma süreçlerine olumsuz etkileri ile öngörülen prosedürlerin önüne geçmek amacıyla bu organların görevlerinin encümenin memur üyeleri aracılığıyla yapılması öngörülmüştür.

5393 Sayılı Belediye Kanunu’ nun Geçici 9. Maddesi Kapsamında Tespit ve Analizler

5393 Sayılı Belediye Kanunu’ na aşağıdaki Geçici 9. madde eklenmiştir:

“Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten önce terör veya terör örgütlerine yardım ve yataklık suçları kapsamında haklarında yürütülen soruşturma veya kovuşturma nedeniyle görevden uzaklaştırılan belediye başkanı, başkan vekili ve meclis üyelerinin yerine 45 inci maddenin birinci fıkrasının (b) bendine göre işlem yapılmış olsa bile on beş gün içerisinde 46 ncı maddedeki yetkili makamlarca 45 inci maddenin ikinci fıkrasında belirtilen usule göre görevlendirme yapılır.”

• Bu düzenleme ile düzenleme öncesi terör veya terör örgütlerine yardım ve yataklık suçları çerçevesinde soruşturmalar nedeniyle görevden uzaklaştırılmış belediye başkanları, başkan vekili ve meclis üyelikleri için yürürlükte olan mevzuat kapsamında meclis üyeleri arasından seçim yapılmış olsa bile on beş günlük süre içerisinde 674 Sayılı OHAL KHK’sıyla öngörülen şekil ve usullerde görevlendirme yapılacağı belirtilmektedir.

Bu durum yapıldığı esnada yürürlükteki mevzuata uygun olarak boşalan organ veya organ üyeleri seçimlerinin yok sayılması ve düzenlemenin geriye dönük uygulaması sebebiyle eleştirilmektedir. Nitekim 674 Sayılı OHAL KHK’sından evvel yürürlükteki mevzuata uygun olarak gerçekleştirilen organ veya organ üye seçimlerinin hükümsüz sayılması; düzenlemelerin geriye yürümezliği ve hukuki güvenlik/öngörülebilirlik ilkelerine aykırı olduğu gerekçeleriyle olumsuz karşılanmaktadır.

Söz konusu düzenleme öncesi boşalan belediye organ veya organ üyelerinin yerine belediye meclisince seçilmiş kişilerin de terör örgütleri ile ilişkili ve iltisaklı olması ihtimali ile belediye imkân ve araçlarının bu örgütlere yardım ve yataklıkta kullanılmaya devam ediliyor olması sebepleri ile geriye dönük uygulamanın zorunlu olduğu savunulmaktadır. Zira, OHAL KHK'sıyla getirilen düzenleme öncesi gerçekleşen seçimlerin geçerliliğini devam ettirmesi halinde ikircikli bir tabloya sebebiyet verilerek düzenlemeden beklenen amacın tüm ülke sathında tam anlamıyla gerçekleştirilemeyeceği düşünülmektedir.

5393 Sayılı Belediye Kanunu' nun 57. Maddesi Kapsamında Tespit ve Analizler

5393 Sayılı Belediye Kanunu' nun 57. maddesinde; belediye hizmetlerinde ciddi aksamaların İçişleri Bakanlığının talebi üzerine yetkili Sulh Hukuk Hâkimi tarafından belirlenmesi durumunda, İçişleri Bakanı tarafından hizmetlerde meydana gelen aksamanın makul süre içerisinde giderilmesini öncelikle belediye başkanından isteyebileceğini, aksamanın giderilmemesi halinde bu hizmetlerin yerine getirilmesini o ilin valisinden isteyeceğini ve valinin de öncelikle belediye imkân ve araçlarını kullanarak hizmetlerdeki aksaklığı gidereceğini şayet yeterli olmaz ise diğer kamu kurum ve kuruluşlarının kaynaklarını kullanabileceğini öngörmüştür. Ortaya çıkacak maliyetin ise belediyenin genel bütçe vergi gelirlerinden karşılanacağı ve İçişleri Bakanlığının talebi üzerine Sulh Hukuk Hâkimi tarafından alınan karara karşı ilgili belediyece Asliye Hukuk Mahkemesine itiraz edilebileceği düzenlenmiştir.

Ancak 15/08/2016 Tarihli Resmi Gazete' de yayımlanan Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında 674 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 39. maddesi ile 57. maddeye aşağıdaki fıkralar eklenmiştir:

“Ancak belediye veya bağlı idarelerde; hizmetlerin aksatılmasının terör veya şiddet olaylarıyla mücadeleyi olumsuz etkilediğinin veya etkileyeceğinin valilik tarafından belirlenmesi halinde, valilik söz konusu hizmeti Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı, il özel idaresi veya kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla yapar veya yaptırır. Valiliğin talebi üzerine, yapılan veya yapılacak harcamalar karşılığı tutarlar, Maliye Bakanlığı veya İller Bankası Anonim Şirketince ilgili idare payından kesilerek ilgili kurum ve kuruluşa gönderilir. Merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idarelerine aktarılan tutarlar bu idarelerin bütçeleriyle ilişkilendirilir. Bu fıkra kapsamındaki ihtiyaçlar; parasal ve bütçe sınırlamasına tabi olmaksızın 4/1/2002 tarihli ve 4734 sayılı Kamu İhale Kanununun 22 nci maddesinde belirtilen usule göre temin edilir.

Belediye ve bağlı idare imkânlarının terör veya şiddet olaylarına dolaylı ya da doğrudan destek sağlamak amacıyla kullanıldığının valilik tarafından belirlenmesi durumunda, terör ve şiddet olaylarına destek olmak amacıyla kullanılan belediye veya bağlı idare taşınırılarına mahallin en büyük mülki idare amiri tarafından el konulur. Bu fıkra kapsamında sorumluluğu tespit edilen belediye veya bağlı idare personelinin vali veya kaymakam tarafından görevden uzaklaştırılması halinde göreve iade işlemi ancak uzaklaştırma işlemi yapan makam tarafından yapılır.”

Belediyeler ile bağlı idarelerde “hizmetlerin aksatılmasının terör ve şiddet olaylarıyla mücadeleyi olumsuz etkilediğinin veya etkileyeceğinin valilik tarafından belirlenmesi halinde”, söz konusu hizmetler valilik tarafından ilgili merkezi devlet kurumları tarafından gerçekleştirilebilir. Bu hizmetler karşılığında doğacak giderler ise “parasal ve bütçe sınırlamasına tabi olmaksızın” yürütülecek ve belediyenin bütçesinden kesilecektir. Yine

düzenleme öncesi öngörülen Sulh Hukuk Hakimi kararı alınması ve bu karara karşı tanınan itiraz yolu uygulanmalarına yer verilmemesi içişleri bakanlığı ve valiliğin bu husustaki karar alma sürecinde yer alan yargı kararlarını sistem dışı tutmuştur. Bu durumun hukuk devleti ilkesini ve yerel demokrasiye aykırılık teşkil ettiği gerekçesiyle eleştirilmektedir.

Ek olarak düzenleme öncesi aksayan hizmetlerin yerine getirilmesi için belediye imkân ve araçları vali tarafından geçici olarak kullanılmakta iken getirilen yeni düzenleme ile terör veya şiddet olaylarına dolaylı ya da doğrudan destek sağlamak amacıyla kullanıldığı valilik tarafından belirlenmesi durumunda belediye taşınırına vali tarafından el konulacağı ve sorumluluğu tespit edilen personelin vali veya kaymakam tarafından görevden uzaklaştırılması halinde göreve iade işleminin ancak uzaklaştırma işlemi yapan makam tarafından yapılacağı düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile el koyma işlemi yapacak makam yani valilik tarafından; belediye imkânlarının terör veya şiddet olaylarına dolaylı ya da doğrudan destek sağlamak amacıyla kullanıldığı kararının alınacağı bu ve sorumlu personelin görevden uzaklaştırılması kararlarının yargı denetimi dışında tutulmasına sebepleri ile eleştiriye tabi tutulmaktadır.

Ülkemizin içinden geçtiği olağanüstü hal ve şartlar ile bazı belediyelerin imkânlarının doğrudan terör örgütlerine yardım ve yataklık fiillerinde kullanılması göz önüne alındığında belirtilen şekilde düzenlemeler zorunluluk arz etmektedir. Nitekim ülkemizin doğu ve güneydoğu illerinde meydana gelen “hendek olayları” ile terör örgütüne mühimmat/gıda sevkinde belediye araçlarının kullanılması malum olan olaylardır.

SONUÇ

Tüm bu açıklamalar kapsamında ilgili yasada önemli değişiklikler içeren 674 Sayılı OHAL KHK’sının ilgili düzenlemelerinin aynen kabul şeklinde 10/11/2016 tarihli olarak TBMM’ den geçerek “OLAĞANÜSTÜ HAL KAPSAMINDA BAZI DÜZENLEMELER YAPILMASI HAKKINDA KANUN HÜKMÜNDE KARARNAMENİN DEĞİŞTİRİLEREK KABUL EDİLMESİNE DAİR 6758 SAYILI KANUN” halini aldığını belirtmek gerekmektedir. Bu bağlamda her ne kadar seçmen iradesi, demokrasi, yerel yönetimler sistematiği, idari vesayet sınırlarının zorlanması ile ulusal ve uluslararası hukuki ilkeler açısından ciddi eleştirilerle karşılaşmış olsa dahi, söz konusu düzenlemelerin gerekliliği açısından toplumsal zeminde kabul görmesi (görevlendirme yapılan il veya ilçelerde ciddi ölçekte bir protesto yaşanmamış olması), meclis denetiminden geçerek aynen kabul şekliyle yasallaşmış olması ve ülkede yaşanan bazı terör olaylarında bazı belediyelerin imkânlarından faydalanılmış olduğunun tespit edilmesi sebepleri ile nispeten olumlu karşılandığı görülmektedir.

Son tahlilde söz konusu görevlendirmelerin geçici olması ve yerel seçmen iradesinin yansıdığı belediye organlarının seçimle işbaşına gelmesi hususlarının çağdaş demokrasi ve hukuk devleti ilkelerinin gereği olduğunu da belirtmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref , “Yönetim Hukuku, Gözden Geçirilmiş 5. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 1992.

MERİÇ, Osman, “Anayasalarda Mahalli İdarelerle İlgili İlkeler ve İdari Vesayet”, (Prof. Dr. Fehmi Yavuz’a Armağan), Ankara, 1983.

Tan, Turgut “İdare Hukuku”, Turhan Kitabevi, Ankara, Eylül 2011.

Yerel Yönetimler ve Kayyum Raporu, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği(GABB), 11 Ekim 2016, www.gabb.gov.tr/doc/2016/10/kayyumatamaları/11-10-16-TR-KayyumDosyasi.pdf.

Elektronik Kaynaklar:

<http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm>.

www.tbmm.gov.tr/sirasayi/.donem26/.yil01/ss425.pdf.

www.resmi.gazete.gov.tr.

İMPARATORLUK YÖNETİMİNDEN CUMHURİYET YÖNETİMİNE İSTANBUL

Doç. Dr. M. Salih MERCAN

Bitlis Eren Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, msmercan@beu.edu.tr

ÖZET

Türkiye büyük Millet Meclisi tarafından saltanatın ilgasına karar verilmiş olması ülkenin her tarafında ve bilhassa İstanbul'da heyecanlı kutlamalarla karşılanmıştı. Bu karardan sonra hiçbir hükmü ve mevki kalmayan ve esasen gayri meşru olan Tevfik Paşa hükümeti, iki günlük bir tereddütten sonra 4 Kasım'da toplanmış, durumu bir daha gözden geçirmiş ve istifaya karar vermişti. Bu arada Mudanya Konferansından sonra, çözümlenecek iki önemli mesele daha kalmıştır. Bunlardan biri sulh konferansına gönderilecek heyet ve bu heyete başkanlık edecek şahsın tayini idi. İkinci husus ise, Şarkı Trakya'nın teslimi meselesi idi. Fevkalade yetki ile bu vazifeye getirilecek kimse, bütün Türkiye'nin ve bilhassa İstanbul'un tanıdığı ve sevdiği olmalıydı. Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey, Rafet Paşa'yı münasip görmüşlerdi. Meclise arz ederek, meclisin onayını almışlardı. Rafet Paşa, Milli Mücadelede hizmetleri ile şöhret bulmuş bir kumandan idi. Rafet Paşa, İstanbul'daki vazifesi hakkında Mustafa Kemal Paşa'dan bazı hususi talimat da almıştı. Bu sıralarda, Sadrazam Tevfik Paşa'dan sulh konferansına beraberce gidilmesi hakkındaki telgraf Ankara'ya ulaşmıştı. Bu telgraf saltanatın kaldırılmasını belirleyen bir unsur olacaktır. Rafet Paşa bu telgrafi görmüş, İstanbul'da takınacağı tavır, bilhassa saltanat ve Hilafet makamına dair sarf edeceği sözler konusunda Mustafa Kemal Paşa ile anlaşmış ve İstanbul'daki vazifesi hakkında Mustafa Kemal Paşa'dan bazı hususi talimat da almıştı. Bu sıralarda, Sadrazam Tevfik Paşa'dan sulh konferansına beraberce gidilmesi hakkındaki telgraf Ankara'ya ulaşmıştı. Bu telgraf saltanatın kaldırılmasını belirleyen bir unsur olacaktır. Rafet Paşa bu telgrafi görmüş, İstanbul'da takınacağı tavır, bilhassa saltanat ve Hilafet makamına dair sarf edeceği sözler konusunda Mustafa Kemal Paşa ile anlaşmıştı. Refet Paşa İstanbul'a vardığı gün, milli hükümetin ilk mümessili tanınarak karşılaştığı muazzam tezahürattan çok güzel istifade ederek, hala İstanbul'da bulunan işgal kuvvetlerine, Babıâli'ye ve Padişaha rağmen bu güzel şehrimizi, Büyük Millet Meclisi Hükümetinin bir vilayeti halinde, anavatana bağlamaya muvaffak oldu. Bu sırada Şarkı Trakya'nın tahliyesi de devam ediyordu. Edirne Valiliğine Şakir Bey (Kesebir) tayin edilmişti. Rafet paşa'ya İstanbul'da yapılan büyük karşılama merasimi ve paşanın fazla heyecana kapılarak sık sık irat ettiği hitabeler, Ankara'da ve bilhassa Büyük Millet Meclisinde bazı mebusların lüzumsuz ve aynı zamanda manasız kıskançlığa sebep olmuştu. Askeri mahdut olmakla beraber bir kısım mebuslar:

-Refet Paşa bu beyanatları hangi salâhiyetle yapmaktadır? Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetinin salâhiyetine nasıl tecavüz edebilir? Diyorlardı. Bu mebuslardan biri Ali Fuat Paşa'ya da meseleyi açmış:

Öyle değimli paşam, siz de her halde böyle düşünüyorsunuz. Diyecek olmuştu. Ali Fuat Paşa, bu mebusa belki biraz sert fakat susturucu bir cevap vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Büyük Millet Meclisi, Refet Paşa, İstanbul, Trakya,

Giriş

Mudanya Konferansından sonra, çözümlenecek iki önemli mesele daha kalmıştır. Bunlardan biri sulh konferansına gönderilecek heyet ve bu heyete başkanlık edecek şahsın tayini idi. İkinci husus ise, Şarkı Trakya'nın teslimi meselesi idi. Fevkalade yetki ile bu vazifeye getirilecek kimse, bütün Türkiye'nin ve bilhassa İstanbul'un tanıdığı ve sevdiği olmalıydı. Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey, Rafet Paşa'yı münasip görmüşlerdi. Meclise arz ederek, meclisin onayını almışlardı. Rafet Paşa, Milli Mücadelede hizmetleri ile şöhret bulmuş bir komutandı.

Refet Paşa, İstanbul'daki vazifesi hakkında Mustafa Kemal Paşa'dan bazı hususi talimat da almıştı. Bu sıralarda, Sadrazam Tevfik Paşa'dan sulh konferansına beraberce gidilmesi hakkındaki telgraf Ankara'ya ulaşmıştı. Bu telgraf saltanatın kaldırılmasını belirleyen bir unsur olacaktır. Rafet Paşa bu telgrafi görmüş, İstanbul'da takınacağı tavır, bilhassa saltanat ve Hilafet makamına dair sarf edeceği sözler konusunda Mustafa Kemal Paşa ile anlaşmıştı.¹

¹-Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, Büyük Zaferden Lozan'a, Lozan'dan Cumhuriyete,, İstanbul, 2007, I-II, s. 151

Mudanya Mütarekesi, 15 Ekimde yürürlüğe girdiği için Refet Paşa hazırlıklarını suretle yapmış ve karargâhını kurmuştu. Beraberinde yüz yirmi kişilik bir maiyet bir jandarma bölüğü de bulunacaktı. Paşa, 19 Ekim 1922 Perşembe günü heyetine tahsis edilen Gülnihal vapuru ile Mudanya'dan merasimle uğurlandı.

İstanbul ecnebi işgalinde ve Sultan Vahdettin ile hükümetinin güya yönetimi altındaydı. Fakat Müslüman halk, artık kendilerini zafere götürecek Milli Mücadelecilerin temsilcisini karşılamak için bunları unutmuştu. İşgalciler, karşılama manzarasını hayretle izliyordu.²

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıldığı, yeni Türkiye Devleti'nin doğduğunu, Teşkilat-ı Esasiye kanunu ile egemenlik haklarının millete ait olduğunu öngören tavriler verildi ve Milletvekili tavrilerinin en önemlisi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğini belirleyen tavriri oldukça önemlidir. Çünkü bu önerge üzerine yapılan görüşmeler sonucunda Saltanat kaldırılacak, hilafet makamı da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin belirleyeceği esaslar dâhilinde Osmanlı Hanedanı üyelerinden, ilim ve irfan sahibi bir zatın seçilmesi karar altına alınacaktır. Bu arada konuya önemli bir değişiklik getirecek **Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Beyle 78** arkadaşının, Osmanlı İmparatorluğunun sona erdiğini ve yeni Türkiye Hükümetinin onun vârisi bulunduğuna ve Makamı Hilâfetin esaretten kurtarılacağı konusunu içeren bir tavriri vermiş ve tavriri, Büyük Millet Meclisi'nin 30 Ekim 1922 tarihindeki toplantısında gündeme alınmıştı. Bu önergeye göre Halife ile Saltanat birbirinden ayrılarak, saltanat kaldırılıyor, padişahta yalnız halifelik unvanı kalacaktı. Önerge mecliste okununca ciddi olarak muhalif bulunan bir gurup ortaya çıktı. Muhaliflerin başında Mersin Milletvekili Albay Selahaddin ve Samsun Milletvekili Ziya Hurşit Bey vardı. O günkü görüşmeler karşılıklı tartışmalarla geçti ve sonuca bağlanamadı 1 Kasım 1922'de konu yeniden mecliste tartışmalara yol açınca Mustafa Kemal Paşa Türk ve İslam tarihinde geçen olaylardan örnekler vererek hilafetin saltanattan ayrılabileceğini, egemenliğin ve milli saltanat makamının, Büyük Millet Meclisi olabileceğini savunan geniş bir açıklamalarda bulundu. Bunun üzerine konunun incelenmesi görevi Teşkilat-ı Esasiye (Anayasa), Şeriye ve Adliye Encümenlerinden kurulan karma bir komisyona verildi. Burada yapılan müzakerelerde, özellikle hocalar, hilafetin saltanattan ayrılamayacağına dair, bir takım iddialarda bulundular. Bu gibi iddiaları daha önce hararetle reddeden milletvekilleri ortaya çıkmayınca, müzakereleri izleyen Mustafa Kemal Paşa, karma komisyonu uyarmak ve etkilemek zorunda kaldı.³ "Burada toplananlar, meclis ve herkes, sorunu tabi görürse fikrimce uygun olur. Aksi takdirde yine gerçek, usulü dairesinde, ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir". Dedi. Bu sert açıklama karma komisyon üzerinde yeterli etkiyi gösterdi ve hemen bir kanun tasarısı hazırlanarak aynı günde meclisin ikinci oturumunda oy birliği ile kabul edildi.⁴ Böylece iki buçuk yılı aşan bir süreden beri fiili olarak mevcut olan milli irade kanunla da teyit edilmiş oldu.

Saltanatın kaldırılması ile birlikte saltanat kabinesinin, de hemen görevine son vermesi gerekiyordu. Ancak Padişah Vahdettin'in bu olupbittiyi kabulde gösterdiği tereddüt kabineye de sirayet etmiş ve ne yapacağını kestiremeyerek, birkaç toplantı yaptıktan sonra, 4 Kasım 1922'de istifanamesini, kanunen mevcut olmayan padişah'a vermişti. 5 Kasım 1922 günü, daha önce İstanbul'a gönderilmiş olan Büyük Millet Meclisi'nin fevkalade temsilcisi Refet Paşa, Sadrazam Tevfik Paşa'nın istifasından sonra meydana gelen yeni durumu Ankara'ya

²-Cebesoy, a.g.e. s. 151

³- Abidin Tüzel, Türk İstiklal Harbi, Ankara, 1969, II/IV, s. 111

⁴-Tüzel, a.g.e s.111

bildirmekle beraber diğer taraftan da Babıâli'ye yerleşmiş, kendi tabiri ile “Saltanat'ı Milliye” idaresini İstanbul'a fiilen tesis etmişti. Zabıta, Belediye ve Adliye'den sonra diğer resmi teşekküller mümessilleri de toplu halde Babıâli'ye gelerek milli idareye biat ettiklerini bildirmişlerdi. Bunları, cemiyetler ve diğer teşekküller takip etmişti. Nezaret müsteşarları da talimat almak üzere Paşa'ya başvurmuşlardı. Refet Paşa'nın başkanlığında bir toplantı yapılmıştı. Bu sırada İstanbul'un idare şekli hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin talimatı da İstanbul'a gelmiş bulunuyordu.⁵

Refet Paşa, İşgal Kuvvetlerine, Babali'ye ve Padişah'a rağmen Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin bir vilayeti halinde anavatana bağlamaya muvaffak oldu.⁶ ***Ancak Refet Beyin İstanbul'a gelişi kadar, İstanbul'daki çalışmaları da Meclis'in gündemi konu olmuştur. Refet Paşa'nın Trakya'yı teslim almak üzere görevlendirilmesi ve İstanbul'a gelerek göreve başlaması konusunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki görüşme-tartışmalar yaşanmış ve konuyla ilgili birçok önergeler verilmiştir. Refet Paşa'nın İstanbul'a gelişi ve çalışması ve İstanbul'un yönetimiyle ilgili hususlar aşağıda verilmiştir.***

TBMM Hükümeti'nin İstanbul'un Yönetimine El Koyması

6 Kasım 1922'deki birleşimde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey söz alarak, 4 Kasım geç vakit Trakya'yı Hükümetimiz ve Başkumandanımız adına teslim almaya memur Refet Paşa'dan aldığı telgrafi okuyordu. İstanbul kabinesinin saat 42de istifa ettiğini bildirmiştir. Okunan telgraf ve konuyla ilgili görüşmeler aşağıda verilmiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas)-Efendim, 4.11. 1338'de geç vakit, Trakya'yı Hükümetiniz ve Başkumandan namına tesellüme memur olan Refet Paşa arkadaşımızdan şu telgrafi aldım.

“İstanbul kabinesi bugün saat 4 sonra da istifa etmiştir.”

SALÂHATTİN BEY (Mersin)-Başkumandanlık namına tesellüm ne demektir

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, müsaade buyurunuz izah edeyim. Yaptığımız mukavelename mucibince oraya bir Kumandan gönderdik. Kâfimi?

SALÂHATTİN BEY (Mersin)- Şahıs namına mı tesellüm ediliyor, yoksa Hükümet namına mı? Soruyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Aynı zamanda her ihtimale karşı orada fiilî bir kumandanın bulunmasını elzem gördük. Böyle bir sıfat ve unvan vermeğe mecbur olduk. Hükümet ve Başkumandan namına, Trakya'yı tesellüme memur Refet Paşa Hazretleri vasıtası ile icap edenlere tebligat icra etti.

İstanbul'un İdare şekli Hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Talimatı⁷

Madde 1. — Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1 teşrinisanide ittihaz edilen mukarrarat üzerine; Büyük Millet Meclisinin tanımadığı teşkilâtın İstanbul'da tatili faaliyet eylemesi ve Şehremaneti ve İstanbul Vilâyeti Meclisi İdare heyetlerinin Ankara' dan talimata intizar eylediklerini beyan eylemeleri üzerine; Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti 4.11. 1338 zavalinden itibaren İstanbul'un idaresine vaziyet eylemiştir

Madde 2. — İstanbul, şimdilik. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti namına bir vilâyet olarak idare olunacaktır. Üsküdar, Çatalca, Beyoğlu mutasarrıflıkları İstanbul vilâyetine mülhaktır.

⁵ - Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, İstanbul, 2007, s.186

⁶ -Rauf Orbay, Siyasi Hatıralar, İstanbul, 2005, s.525

⁷ - Cebesoy, a.g.e. s.186

Madde 3. — İstanbul devairi merkeziyesi tatili faaliyet edecektir. Devairi mezkûre, memurin ve müstahdemlerinin ne suretle ifayı vazife edecekleri hakkında ayrıca talimat verilecektir.

Madde 4. — İstanbul devairi merkeziye; evrak, eşya ve nukutunun tahtı muhafazaya alınmasından her dairenin müsteşarı veya en büyük memuru ile müteselsilen şahsan mesuldürler. Bunlar ismen tazviz kılınacak ve isimleri bildirilecektir.

Madde 5. — Harbiye, Bahriye daireleri ile liman Riyaseti, Seyrisefain İdaresi doğrudan doğruya, Ankara Müdafaa Milliye Vekâletine merbut olmak üzere müsteşarları tarafından idare olunacaktır. İstanbul Merkez Kumandanlığı, Polis Müdüriyeti, Jandarma Kumandanlığı ve Haliç Komodorluğu şimdilik doğrudan doğruya benim emrim altında bulunacaklardır.

Madde 6. — İstanbul'da bulunan bilumum kıtaatı askeriye Merkez kumandanlığına;

Madde 7. — Medarisi ilmiye ile bilcümle derecatı ile tedrisata kemakân devam ederek Ankara Umuru Şeriye Vekâletinde bulunan Tedrisat Müdüriyeti Umumiyesine malumat verecektir.⁸

Madde 8. — İstanbul mahallî evkafı, İstanbul Evkaf Müdürü tarafından idare olunarak Ankara Evkaf Vekâletine malumat verecektir.

Madde 9. — İstanbul vilâyeti ile işgal sahasında bulunan menatik hükkâm, memurin ve müstahdemini nizamiye, şer'îye, Tıbbî Adlî müessesesi, İstanbul İstinaf Mahkemesi Müddeii umumiliğine merbut olarak, Büyük Millet Meclisinden sadır olan kavanîn dairesinde tarihi tebliğinden itibaren Türkiye Büyük Millet Meclisi namına sâdır olacak hükümler usulen doğruca Sivas'taki Mahkemei Temyize gönderilecektir. İstanbul Mahkemei Temyizi işarı ahire kadar ifayı vazifeden memnudur. Vazifelerine muvakkaten hitam verilmiş bulunan mahakim ve devairi adliyenin mümeyyiz ve başkâtiplerine sicil müdürü Şevket Beyefendinin nezareti altında birer kâtip tefrik edilerek mevcut kuyut ve dosyalarla nukut muhafaza ettirilecek ve bunlar emri muhafazadan şahsan mesul olacaktır, istinaf müddei umumiliği Adliye Vekâleti ile derhal tesisi muhabere ve emir telakki edecektir. İstanbul'da merci olarak Vilâyet makamını tanıyacaktır.

Madde 10. — İstanbul Vilâyeti mekâtibi iptidaiye ve taliyesi doğrudan doğruya Vilâyet Maarif Müdüriyetine merbut olacaktır. Maarif Vekâletine merbut Darülfünun ve şubâtı mekâtibi âliye ve Matbaai Âmire gibi müessesatı vesaire mevcut ve mer'î nizamnameler dâhilinde Maarif Vekâleti ile münasebet tesis edeceklerdir. Müzelerde. Matbaai Âmire, Maarif Nezareti, evrak mahzenlerinde ve depolarında mevcut sicilat ve eşya vesaire mahfuz katacak ve memurini aidesi bundan mesul tutulacaktır.

Madde 11. — Nafiaya merbut bilumum mekâtip tedrisatına devam edecektir.

Madde 12. — İstanbul vilâyetini, ziraat, baytariye, maden, sanayi ve ticaret muamelâtı vilâyet nezdindeki memurini aidesi tarafından rüyet edilecektir.

Madde 13. — Ziraat ve Ticaret Nezaretine merbut bakteriyolojihane, Halkalı Ziraat mektebi ve sanayi mektebi gibi müessesat mevcut ve meri nizamnameleri dâhilinde İktisat Vekâleti ile münasebet tesis edecektir.

Madde 14. — İstanbul müessesatı sıhhiyesi Ankara Sıhhiye ve Muaveneti içtimaiye Vekâletine tabidir. Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesinde mevcut nukut ve dosyalar İstanbul vilâyeti Sıhhiye Müdürünün mesuliyeti altında muhafaza edilecektir. Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi (muaveneti içtimaiye) Müdüriyeti namı ile Sıhhiye Vekâletine tabi olarak muhacirin umuruna bakacaktır.

Madde 15. — Maliye devairinin devamı zarurî olan işleri İstanbul defterdarlığına rüyet olunacaktır

⁸-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922) , III, s. 1010

Madde 16- İcra Vekilleri Heyeti kararına müstenit işbu talimatname 5 . 11 . 1338'de neşii tamim olunmuştur,⁹

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müstacelen ve muhtasarah Refet Paşa Hazretleri vasıtası ile İstanbul vilâyetine şimdi arz ettiğim gibi teşkilâtına ait talimatı derhal tebliğ etmiştik 4/5 gecesini. Aynı zamanda da devairi aidesinden, vekâletlerden bazı nikat hakkında tafsilen emirler ve talimatlar verilmektedir. Refet Paşadan aldığımız son telgrafta dünkü tarihlidir ki, bu emri derhal icap edenlere tebliğ ettiğini ve tatbikatına başladığını bildirmiştir¹⁰.

Emaneti mukaddese hakkında da ayrıca emirler verilmiştir. Fakat meselenin nezaketi, kimin tarafından tatbik edileceği ve ne veçhile tatbik edileceği oradaki icra memurlarına terk edilmiştir. Onun için tafsilat arz edemeyeceğim.

Eski yöneticilerden bazıları son dakikaya kadar inatlarında devam etmişler. Fakat Büyük Millet Meclisinin bu duruma son vermiştir. Beyhude olarak Hükümet ismini taşıyan heyet ki mahalli idare tarzında telakki edilebilirdi. Bunlar son zamanlara kadar inatlarında devam etmişler. Teslim alınan idarelerde, bunlar emir telakki edinceye kadar mahkemeleri kapamışlar Maliye Vekâleti yalnız hastane ile itihaz buyurduğu mukarrerat neticesinde İstanbul'da bulunan hükkâm ve memurini maliye vazifelerinde meşru olarak devam edemeyeceklerini anlamışlar ve derhal Büyük Millet Meclisine müracaatla tebligatını aldıkları zaman zannederim ki, elan mütereddin olmuşlar. Fakat hasta ihtiyacını temin edebileceği o da bir kararla tespit etmiş ve teriyatı kesmiştir. Onun için İstanbul heyeti istifaya mecbur kalmıştır. Malumatı mütemmim de budur. Yani kendileri Büyük Millet Meclisinin emirlerini aldıklarında zannederim ki, halen mütereddin olmuşlar. Fakat milletin hakikî kuvvetinin, meşru kuvvetinin nerede olduğunu müdrük bulunan memurin hakikati görmüş ve o suretle işe mübaşeret etmişlerdir. Ve o suretle Hükümet ıskat edilmiştir.¹¹

HÜSEYİN RAUF-BEY (Devamla) — Aynı zamanda Hariciye Vekâletiniz İstanbul'da Hamit Bey vasıtası ile düveli itilafiyeye mümessillerine şimdi aynen arz edeceğim şifahî takririni göndermiştir.

Der saadette Düveli İtilafiyeye Mümessillerine

Türkiye'de şahsî saltanatın ilgası üzerinde İstanbul halkının vicdanı millîden feveran eden tuğyan ile anavatan idaresine iltihak ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetini tesis eylediklerini ihbar ile kesbi şeref eylerim. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti İstanbul vilâyetinde temini asayiş ve idarei umur için devairi aidesine evamir ve talimatı lâzime ita eylemiştir. Ordularımız, Mudanya konferansında tayin olunan huduttan ileri geçmeyeceklerse de İstanbul'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin bilfiil teessüs etmesi ile asayiş ve inzibatı temin; münhasıran Hükümeti mezkûreye teveccüh ettiğinden Şarkî Trakya'ya olduğu veçhile tarafımızdan İstanbul'a dahi inzibat memurin ve kıtaatının gönderilmesine ihtiyaç olduğu müsellemdir. Bu vaziyette düveli itilafiyeye kıtaatının İstanbul mıntakasında devamı ikametini lüzum ve imkân görülmeyeceğini kuvvetle ümit etmekteyim. Bu münasebetle Lozan Sulh Konferansının netayici müsbete vermesi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin halisane ümitleri cümlesinden bulunduğunu beyan ile kesbi şeref eylerim.¹²

5 Teşrinisani 1338

T. B. M. Meclisi Hariciye Vekili
İsmet

⁹-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922) , III, 1011

¹⁰- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922) , III, 1011

¹¹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922) , III, 1012

¹²- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922) , III, 1012

RAUF BEY (Devamla) — Hariciye Vekili yazıyor. Bu nota da itilaf mümessillerine tebliğ edilmiştir. Fakat henüz bir cevap alınamamıştır. Malumu âliniz vaziyet biraz muğlaktır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin imanı, en layetegayyer akidesi ve bunun için teknil kuvvetlerini tamamen istimal edeceği bir şey varsa, o da müstakillen idarei hükümet etmektir, Gayemiz ve hedefimiz budur. Bunu temine sonuna kadar çalışacağız. Ancak vaziyet muğlaktır diye demin arz ettim. Çünkü Mudanya Konferansı ile bir de vaziyeti mahsusa vardır. İkisini telif ile sakat vaziyete girmeden ciddiyet ve aynı zamanda hüsnü niyetle halle uğraşıyoruz. Muvaffakiyet cenabı haktandır. Şu muhakkaktır ki. Hükümetimiz behemehal müstakillen icrayı hükümet etmelidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi iştirak kabul etmez ve edemez. Bu bapta gelecek malumatı da peyderpey arz ederim.¹³

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Mudanya mukarreratının tarafımızdan ihlâl edildiği dermeyeranma karşı Hükümet ne düşünüyor? Muhasımlarımız, bu meselede dermeyeran değil, her şeyde her şeyi dermeyeran ederler. Ve bize her türlü takayyutta bulunuyorlardı. Bizim tarafımızdan sebebiyet verilmiş miydi? Muhasım adama (yasin) okunmaz. Ona mukabele etmek için elimizde ne gibi vesait ve tedbirler varsa onu kullanacağız. Fakat şimdiden o ne söyleyecektir? Bunu bilmiyoruz. Tabii, muhasımlarımız her türlü ifsadatta ve her türlü teşebbüsatta bulunacaklardır. Fakat biz de bunlara karşı her türlü tedbiri almaya çalışıyoruz. Allah'tan muvaffakiyet temenni ederiz. Sonra İstanbul'daki kuvvetleri defetmeden; hâkimiyeti milliyeyi kontrol altında bırakmak doğru mudur? Buna da tabii hakimiyeti milliyeyi kontrol altında bırakmayı kabul etmiyoruz. Arz ettiğim not ile de onu kabul etmediğimizi tebliğ ettik. Fakat evvelce de arz ettiğim nota vaziyeti münasebeti ile mesele muğlaktır. Çalışacağız ve inşallah muvaffak olacağız¹⁴

Bayazid Mebusu Şevket Beyle rüfekasının, Refet Paşanın beyanat ve salâhiyeti hakkında icra Vekilleri Heyeti Riyasetiyle Hariciye, Dâhiliye ve Maliye Vekâletlerinden istizah takriri

REÎS- Efendim, Heyeti Vekileden bir istizah takriri vardır; okunacak :

B. M. Meclisi Riyaseti Celilesine¹⁵

Trakya'yı tesellüme memur iken İstanbul'un vaziyeti âhiresi dolayısıyla İstanbul 'un TB'Bİ idaresinde görünen ve Meclisi Âlinin kanaati, mevcut kanunlar hilâfında birtakım icraat ve harekatta bulunduğu anlaşılan Refet Paşanın harekâtı vakıası muvacehesinde iltizamı sükût ile hiçbir muameleye teşebbüs etmedikleri Meşhud olan icra Vekilleri Reisiyle Hariciye, Dahiliye ve Maliye vekillerinden zirdeki mevaddı istizah eyleriz:

1. — Refet Paşaya verilen salâhiyetin mahiyet ve derecei şumulü ve bu salâhiyetin ne taraftan verildiği ve kendisine Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Başkumandanlık mümessili unvanının tevcihindeki siyasi ve idari maksat ve gaye?

2. — Refet Paşa Heyeti Vekile Reisi tarafından Mecliste okunan talimat hilâfında, İstanbul'da bir Hükümet teşkil etmekte ve gazetelerdeki beyanatında da bu Hükümeti (Heyeti Vekilece) unvanıyla tavsif etmekte olduğundan gerek bu tarzı tavsif ve gerek bu tarzı Hükümet pahayı müşarünileyhin mezuniyet ve salâhiyeti cümlesinden midir?

3. — Kanun vaz'ı ve mevzu kanunların tadil ve ilgası münhasıran ve yalnız Büyük Millet Meclisinin hukuk ve salâhiyeti cümlesinden iken Refet Paşanın Gümrük Resmi hakkındaki Kanunu tadil ve gümrük tarifesinde tenzilât icra etmesi ne suretle tefsir ve telif edilebilir ve buna karşı Hükümet ne vaziyet almıştır?¹⁶Balâda serd edilen imevad hakkında tasrih edilen vekiller taframızdan acilen cevabî İzahat verilmesini teklif eyleriz.

¹³- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922) , III, 1012

¹⁴- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922) , III, 1015

¹⁵- T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Yüz kırkinci İctima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV, s.551-552

¹⁶-T.B.M.M. zabıt ceridesi, Yüz kırkinci İctima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV, 551

17 Teşrinisani 1338

Bayazid

Şevket

Erzurum

Süleyman Necati

Erzincan

Hüseyin

Bitlis

Yusuf Ziya

Lâzistan

Osman

İçel

Haydar Lütfü

Erzurum

Salih

Canik

Emin

REİS — Efendim, bu istizah takririnin üçüncü maddesine tevafuk eden ikinci bir istizah takriri daha var. O da okunacak:

Riyaseti Celileye

11 Teşrinisani 1338 tarihli ve 29 numaralı Tanin gazetesinde neşrolunan Refet Paşanın beyanatında Gümrük Tarife Kanununun bazı mevaddını tadil ettiğini, pirinç, şeker, un, margarin gibi eşya üzerinden alınan Gümrük Resmini tenzil eylediğini beyan etmektedir. Hükümeti mutlakada bile hükümdaran Heyeti Vekilenin reyini almaksızın Kavanini mevzuayı hotbehot tadil ve hükümden ıskat etmek hakkına malik olmadığından Refet Paşanın hareketi Meclisin hukuku sarihasına tecavüz olduğundan derhal azli icap ederken Hükümetin sükûtu, vaziyeti tasvip manasını ifade ettiğinden keyfiyetin tasrihini Heyeti Vekile Riyasetinden istizah eylerim.

16 Teşrinisani 1338

Diyarbakır Mebusu

Hacı Şükrü

ALİ FETHİ BEY (Dâhiliye Vekili) (İstanbul) — Efendim, İstanbul meselesine, Refet Paşanın ahval ve harekâtına dair rüfekadan bazıları Heyeti Vekile Riyasetinden, Dahiliye Vekâletinden, Hariciye ve Maliye Vekâletlerinden istizah için takrir vermişlerdir. Bu istizah Heyeti Âliyenizce kabul edilmiştir. Cevabını her suretle vermeye amadeyiz. Fakat Ziya Hurşit Bey biraderimizin salonda bir takım propaganda yaptığını işittim. İstizah meselesi bugün mevzubahis olan mesele yalnız o istizahta, o takrirde münderiç olan mesaildir. Heyeti Celileniz bunu kabul etmiştir. Bunun haricinde bir takım mesail vardır. Bunlara da her zaman cevap verebiliriz. Alenî celsede bunlara ait sizlere cevap vereceğim. Yalnız bilmediğim bir mesele hakkında bugün burada bir takım sualler sorarsanız, ben neden istizah olduğumu bilmeden nasıl cevap yerebilirim? Bir gün tayin edersiniz, o gün münakaşa ederiz. Yoksa benim bilmediğim bir mesele hakkında size şunu soracağım, bunu soracağım, bu dakikada cevap vereceksiniz demek doğru olamaz.¹⁷

Ali Fethi Bey'in konuşmasından sonra gizli oturum yapılarak konunun görüşülmesi kabul edilmiştir. Bu kararın alınması üzerine Bayazıt Mebusu Şevket bey ve arkadaşları imzalarını geri çektiklerini beyan etmişlerdir. Bu durum şöyle gelişmiştir.

REİS — Beyazıt Mebusu Şevket Bey ve rüfekasının... ŞEVKET BEY (Beyazıt) — Ben imzamı geri aldım.¹⁸

REİS — O halde Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Beyle rüfekasının istizah takrirlerini okuyoruz:

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Trakya'yı tesellüme memur iken İstanbul'un vaziyeti ahiresi dolayısıyla İstanbul Reisi idaresinde görünen ve Meclisi Âlinin kanaati, kavanîni mevcudesi hilâfında bir takım icraat ve harekâta bulunduğu anlaşılan Refet Paşanın harekâtı vakıası muvacehesinde iltizamı sükût

¹⁷ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, S. 1071

¹⁸ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 20 Teşrinisani (Kasım) 1338 (1922), XXV, s. 1071

ile hiç bir muameleye teşebbüs etmedikleri meşhut olan İcra Vekilleri Reisi ile Hariciye ve Dahiliye ve Maliye Vekillerinden zirdeki mevaddı istizah eyleriz:

1. Refet Paşaya verilen salâhiyetin mahiyet ve derecei şümülü ve bu salâhiyetin ne taraftan verildiği ve kendisine Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Başkumandanlık mümessili unvanının tevcihindeki siyasî ve idarî maksat ve gaye?

2. Refet Paşa Heyeti Vekile Reisi tarafından Mecliste okunan talimat hilâfında İstanbul'da bir hükümet teşkil etmekte ve gazetelerdeki beyanatında da bu hükümeti (Heyeti Vekile) unvanıyla tavsif etmekte olduğundan gerek bu tarzı tavsif ve gerek bu tarzı hükümet Paşayı Müşarünileyhin mezuniyet ve salâhiyeti cümlesinden midir?

3. Kanun vazı ve mevzu kanunların tadil ve ilgası münhasıran ve yalnız Büyük Millet Meclisinin hukuk ve salâhiyeti cümlesinden iken Refet Paşanın gümrük resmi hakkındaki kanunu tadil ve gümrük tarifesinde tenzilât icra etmesi ne suretle tefsir ve telif edilebilir ve buna karşı hükümet ne vaziyet almıştır? Balada serdedilen mevadda, tasrih edilen vekiller tarafından acilen izahat verilmesini teklif eyleriz.¹⁹

17 Teşrinisani 1338

Erzincan

Canik

Lâzistan

Bitlis

Hüseyin

Emin

Osman

Yusuf Ziya

Erzurum

Erzurum

İçel

Süleyman Necati

Salih

Haydar

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim hasbel zarure vazifesi gayrı muayyen, fakat namahdut mesuliyeti seve, seve deruhte etmiş olmak itibariyle bugün bu husustaki maruzatımı celsei hafiye olduğundan tekmil üryanlığıyla Heyeti Celilenize arz edeceğim. Şüphesiz Heyeti Âliyeniz de vicdanınızla ve pek münevver olan efkârınızla mütalâa buyuracaksınız. Tabii pek musip bir karar ittihaz buyuracaksınız. Yalnız şunu arz etmek mecburiyetindeyim ki müdafaa etmek üzere bu kürsüye çıktığım hakikat ve ahvalin Heyeti Vekilenize cebrettiği, menafii memleket noktai nazarından cebrettiği vazife icabatıdır. Ne şahsı müdafaa edeceğim ve ne de prensibi müdafaa edeceğim. Bunu da söylemeyi bir vazifei vicdaniye addediyorum. Efendiler, istizahların ve bundan evvel verilen suallerin esasını bir cümle ile telhis etmek lâzım gelirse zannediyorum ki Refet Paşanın İstanbul'daki harekâtı kayıt ve şarta tabi değildir. Kanunları tağyir edecek hotserane hareket ediyor merkezindedir zannedirim. Bilmem telhis edebildim mi? (Hay hay sadaları) Heyeti Vekilenizin noktai nazarını kemali teessüfle arz ediyorum. Bu hususta istizah sahibi olan arkadaşlarımla hali ihtilâftadır. İşte bu ihtilâfın sebebini arz edeceğim. Arkadaşlar, malumu âliniz ordularımız muzafferen bir taraftan Bahrisefit sahiline, bir taraftan Boğaz tarafına üçüncü koldan da Kocaeli Şibhiceziresine yanaştığı vakitte malum olan surette Mudanya'da bir konferans inikat etti. Orada bazı mükarrerat ittihaz edildi ki - Meclisi Âlinizce malumdur, bu mükarrerat mucibince Trakya'da Meclisi Âlinizin kavanîni ile idare edilebilmek üzere millî hudutlarımız dâhiline girdi. Allah'a hamdı senalar olsun. Fakat aynı mukavelenin sarih maddelerinden biri de Trakya'ya asker geçirmemekle mükelleftik. Heyeti Vekileniz Mudanya mukavelenamesinin sulh müzakeratı devam ettiği müddetçe ve sulh müzakeratı başlayıncaya kadar geçen zaman zarfında meri olacağını nazarı dikkate alarak gerek bu geçen zaman zarfında ve gerek sulh müzakeratı devam ettiği müddetçe her türlü ihtilâf at bertaraf edilmek üzere tedbir ittihaz edildiği gibi inkitai münasebet de olabileceği ihtimalini düşünerek buna karşı da tedbir düşünmek mevkiinde idi. Geçenlerde alenî celselerin birinde veyahut kısmen alenî, kısmen hafî celsede arkadaşlardan bazılarının istizahına karşı kapalı olarak cevap vermiştim. Bu celsede hakkı müdafaa noktai nazarından mecbur oluyorum, arz edeceğim.

¹⁹- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, S. 1071

Efendiler, inşallah muvaffak olacağız, müzakeratı siyasiyemizde herhalde Misakı Millîmizi tamamen istihsal edeceğiz. Fakat aksini de düşünmek herhalde zannederim menafii milliye zaruretidir. İhtilâf zuhur ettiği anda Trakya'mızı müdafaa etmek için ordu geçiremeyeceğiz ve belki bir müddet için de geçiremeyiz. Orası bomboş kalırsa Yunanlıların Karaağaç taraflarındaki tahavvülâtı malum olan müzakerat dolayısıyla Balkanlardaki tahavvülât vesaire bir günde vaziyeti aleyhimize çevirebilir. Bunun için biz Trakya'da hafi tertibat ittihazına mecburuz. Bu mecburiyet ise Trakya'ya memur edilmesi lâzım gelen arkadaşın bu noktai nazardan tetkiki ve intihabı zaruretinin bize ayan olarak göstermiştir. Tetkik ettik. Bu gibi hususlarda mücerrep olan ve bu hususta vücudundan istifade edilebileceği bizce malum olan Refet Paşayı bu vazife ile tanzif ettik. Efendiler, Refet Paşayı oraya Kumandan unvanıyla göndermedik. Çünkü Mudanya mukavelenamesine mugayir hareket etmiş olurduk. Ordu bulunduramayacağımız bir yerde kumandan bulunduramazdık. Aynı zamanda Refet Paşayı Trakya'ya vali diye de gönderemezdik. Çünkü Meclisi Âlinizin kabul ettiği kanunlar mebuslukla valiliğin bir şahıs üzerinde içtima edemeyeceği merkezindedir. Bunu yapmak ve aynı zamanda bir surette göndermemiz lâzım gelirdi ki : İcabında askerî ve mülkî kuvvetleri ve tekmiil vezaifi bir elde toplayalım. En az zamanda en kuvvetli müdafaa tertibatı yapalım. Bunu temin etmek lâzımdı. İşte bu noktai nazardan Refet Paşaya verdiğimiz sıfat, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Başkumandanlık mümessilidir.²⁰

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Fevkalâde mümessil...

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Arz edeceğim, müsaade buyurun. Lütfen istima buyurun. Her türlü istizahınıza cevap vereceğim. Hiç bir şey saklı değildir. Celse de hafidir. Evet efendim, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti mümessilidir. Çünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi namına Trakya'yı tesellüm edecektir. Bir mülki memurdur. Başkumandanlık mümessilidir. Çünkü: Mütareke şeraiti mucibince Trakya'daki askerî harekâtın murakıbidir, bu suretle de mümessildir. Yani şekli haziresini ve batnîsini telife çalışarak bundan daha münasip sıfat ve salâhiyet bulamadık. Refet Paşa bu vazifeyi deruhte ederek hareket etti ve İstanbul'a gitti. Bazı rüfeka İstanbul'a gitmesinde mahzur olduğunu ifade buyurdıklarını işittim. Evet efendiler, olabilirdi. Fakat hepinizin malumudur ki Trakya'nın tesellümü tarih itibariyle kademelere taksim edilmiştir. Muayyen zamanda muayyen mıntıka teslim edilecek, o ikmal edildikten sonra diğer bir muayyen zamanda, muayyen bir mıntıka tesellüm olunacak ve bu suretle bütün Trakya havzai hükümetimize dâhil olmuş bulunacaktır. Bu zamanlarda mülkî idarenin teessüs ve askerî idarenin refi yine bu tarihler arasındaki fasılalara inkisam etmiştir. Bunların hepsinin tertip ve tanzimi düveli İtilâfiye namına Mudanya mukavelenamesine vazı imza eden müttefin Generallerle olacaktır. Bu müzakeratın hepsi müttefik Generallerle icra edilecekti. O müttefik Generallerin bulunduğu yer de İstanbul idi. Bu itibarla Refet Paşanın İstanbul'a gitmesi zarurî idi. Refet Paşa İstanbul'a gittikten sonra hâsıl olan vaziyetin tetkikine gelince: Efendiler; Refet Paşanın - zannederim telhisin arz ettiğim hususattan anlamış olacağınız veçhile - vazifesi batnen askerî, zahiren siyasî... İşte bu itibarla Refet Paşa İstanbul'a çıkar çıkmaz ahalinin emsali görülmemiş bir surette Refet Paşa vasıtasıyla Meclisi Âlinize karşı azim tezahüratı ve merbutiyeti görüldü. Refet Paşayı Büyük Millet Meclisinin ve onun hükümetinin mümessili olarak telâkki eden ahali, onun şahsına gösterdiği hürmetle zannederim. Meclisi Âlinizin gayelerini tebcil ve takdis ettiğini göstermiştir.²¹

²⁰ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), III, S. 1073

²¹ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), III, S. 1074

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bu tezahürat üzerine Refet Paşadan sualler soruldu ve sorulan sualler de senelerden beri düşmanın maddî, manevî, hususî tazyiki, tertibatı desaisi altında inleyen İstanbul ahalisinin ayan olarak fikirlerine kadar girmemiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin vazettiği kavanin ve prensipler etrafında Refet Paşaya arz ettiğim gibi vazife itibariyle, mebus olmak itibariyle, hu vatanın evlâdı olmak itibariyle, Meclisi Âlinizin kanaatine müşterek bulunmak itibariyle bunlara cevap vermiştir. Cevapları - matbuatta da manzuru âliniz olmuştur daha ilk defa olarak bu kadar açık söylenilmiştir. Bunu, mütemediyen suale maruz kalan tefsir ettirilmek için müracaata maruz kalan Refet Paşa tekrar etmiş, izah etmiş ve tefsir etmiştir. Evet efendim; bu esnada hepinizin malumu olan sulh konferansına davet meselesi ve bu davet notasının tevhit ettiği evza ve binnetice ittihaz edilen mukarrerat malumdur. Tekrara hacet yoktur. İstanbul'da evvelâ adliyenin, bilâhare maliyenin terki faaliyet etmesiyle mevkiini terke mecbur kalan İstanbul heyeti, her şeyi yüz üstüne bırakmış ve İstanbul haklı başsız, tam manasıyla - başsız kalmıştı. Aramızda ise işgal kuvvetleri vardı. Mudanya mukavelesine merbuttuk. Fiilen ve bilkuvve vaziyet edemedik. Refet Paşa - zannederim bundan evvel Heyeti Âliyenize arz edilmişti mesuliyeti der uhde ederek işe vaziyet etmiş ve derhal Hükümetinize haber vermiştir. Şimdilik efendiler Refet Paşa Trakya askerî ve siyasî vazifeye mükellef iken arz ettiğim zarureti mutlaka yüzünden İstanbul umuruna da karışmıştır. Ve öyle muhlik bir zamanda vaziyet etmeye mecbur olmuştur ki ufak bir tereddüt, ufak bir teenni İstanbul'un her zaman maruz kalması ihtimali olan elîm avakibi intaç edebilirdi.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bu zaruret karşısında bu mühim vazifeyi deruhde eden ve derhal merkeze malumat veren Refet Paşaya, Hükümetiniz, evvelâ Heyeti Âliyenize de okunan talimatnameyi ve en mühim bir iki fıkrasını arz ettiğim talimatnameyi göndermiştir. Heyeti Âliyenizce malum olan talimatname, Hükümetin ve devairi merkeziyenin ilgası üzerine tehassül eden vaziyetin nasıl ıslah edileceğini gösteriyor. Diğer cihetten vaziyetin müşkülâtı nazarı itibara alınarak arz ediyorum ve tekrar ediyorum arkadaşlar, ileriden beri iktisadiyatı % 85, % 90 derecesinde Hıristiyanlar elinde bulunan ve mütarekeden beri denebilir ki % 100 tamamen ecnebi ve Hıristiyan murakabesinde bulunan İstanbul'un her an onların arzusuna ram olabilecek bir vaziyette bulunuşu ilk nazara aldığımız bir şekildir. Yani ecanip istedikleri anda İstanbul'u herhangi bir noktayı nazardan tehyiç, tekdît ve işzap edebilirlerdi. Bir fesat ika edip halk arasında bir kıtal ica edebilirlerdi. Ahaliyi açlığa mahkûm ederek isyan ettirebilirlerdi. Hulâsa arkadaşlar, Heyeti Vekile ariz ve amik düşündükten sonra şu iki fıkrayı göndermiş ve kendisini vaziyete mecbur kılmıştır ve Meclisi Âlinize karşı mesuliyeti kabul etmiştir Arz ediyorum ve zannediyorum ki, hükmünüz bu iki fıkra üzerine olacaktır. Hükmünüze kemali hürmetle riayet ediyoruz. Ahvalin fevkalâdeliğine nazaran İstanbul'un vaziyetine yüksekten nezaret etmek ve mecburiyet görününce mukarrerat ittihaz edip bize malumat vermek üzere salâhiyet verdik.²²

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Evet, burada görülüyor, değil mi efendim?.. Efendim; hata denilmeyecek, isticalin ihdas ettiği bir yanlışlığı tashih etmiştir. Kanununuzu tadil etmemiştir. Eğer öyle hata etmiş olsalardı, esbap ve icabıyla Heyeti Âliyenize arz etmek ve hatayı da tashih ve affetmek de bir vazifedir. Fakat böyle değildir. Beyler; İstanbul idaresinin ne kadar ani ve seri bir surette merkeze intikal ettiği malumu âlinizdir. Bir akşam yemekten sonra oturduk, herkes dairesine ait şeylerden bahsetti. Bu kavanimizin tatbikinin hududu esasiyesi itibariyle temini idi. Bu meyanda tabii kavanînin rüsumata ait aksamının tatbiki da düşünülür ve gayet doğru olarak emir verildi. İstanbul'daki memurini hükümet, bu meyanda rüsumat memurları tabiatıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kavanînini

²² - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), III, S. 1074

belki bilenler varsa da bir an içinde derhal kavrayacak veçhile meleke sahibi insanlar lâzımdır.²³ Bu emir gider gitmez derhal tatbik olundu. Bu meyanda mekulât, iaşe vesaireye ait aksam da aynen tarifei asliyenin beş misli olmak... (On beş misli, hayır beş misli sesleri) Ne ise, beş, on beş misli olmak üzere tatbik ve ilân etti. Efendim, İstanbul berren Avrupa'ya merbuttur. Behren vesaiti ecnebiyeye müftedir ve nüfusu iki milyona yakın ve içinde Rus ve muhasım devletler tebaası dahil olmak üzere her devletten mühim adette insanları yaşatan ve besleyen bir şehirdir. Pekâlâ bilirsiniz ki bu iki milyon insanı - iki milyona yakın insanı besleyebilmek için yegâne membalarda, vesitiyle ambarlarıyla ecanibin elinde olan merkezlerdedir. Arkasındaki mıntıka Trakya'dır. Burayı düşmanların suretle yaktıkları ve ne derecede kahpece tahribat yaptıkları, ne derece vahşiyat yaptıkları hatırı âlinizdedir. İstanbul memurları hakkında maruzatta bulunurken, bir beyanname neşrini arz ederken, Meclisi Âlinizden rica ederken İstanbul'un iktisadi icap edeceği zaruretler karşısında bazı tedbiri müstaceleye de teşebbüs edilmek lâzım olduğunu arz ettim. İşte efendiler bu zarurettten Hükümeti Milliyemiz aleyhine İstanbul'da Hıristiyan'ları, düşmanları Müslüman ve Türk unsur arasında bazı kısım müfsitleri biraz daha hafif ve zayıf kalplileri tehyic ve teşvik ederek bir fesat ocağı ihzar etmek ve onu işgal etmek merkezindedir. Çünkü derhal ekmekte birinci günü azîm bir fark gösterdi. Bundan azîm surette müteessir olan fukara kısım idi. (Yani Müslümanlardı sesleri) Şüphesiz Müslümanlar ve onların fukarası idi. Bir kaç gün daha devam edeydi avakibi elimesi muhakkak idi efendiler. Refet Paşa buna karşı ne yapmıştır efendiler, yaptığı iş bundan ibarettir. Gümrük tarifesinin tatbikine dair olan maddesinin sarahatini nazarı dikkatte tutun, «-İlânından bir ay sonra tatbik edilecektir» kaydı vardır, bir ay olmamıştır ve bu suretle vaziyeti idare etmiş, bir tehlikenin önünü almış, eğer hatası bu kadar telâkki edilirse ben de deruhte ediyorum ve birlikte Heyeti Âliyenize zaruret emretti diyorum ve itizar ediyorum. Buna vicdanınız ne derse insafınız ne emrederse onu yapınız.²⁴

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, malumu âliniz askerlikte de zannederim böyle fevkalâde vaziyetin idaresi için... Mülkiye idaresinde de fevkalâde vaziyetlere karşı fevkalâde tedbir alınırken bir insanın her noktâ nazardan her hususu mükemmelen bilmesi imkânsızlığı karşısında bazı tedbir alınır. Ve bu tedbire müracaatla en az zararla vaziyet kurtarılıyor. Ve ahvali adiyeye şekline inkılâp eder. Ondan sonra vesaiti adiyeye ve makime ile idare edilir. İstanbul vaziyeti nazarı dikkate alınırsa arz ettiğim ve tafsile çalıştığım ve ümit ederim ki, izah edebildiğini vezaif ve eşkâlin icap ettirdiği askerî, mülkî, siyasî, (Adlî sesleri) adlî, malî, hulâsa bir devletin idaresinde herhangi şubeler varsa onların hepsi çok yakından ve gayet seri tebeddüle maruz olmak üzere bu işle meşgul olmak zarureti vardır. Meselâ ne gibi efendim? Kapitülasyonları ilga ediniz diye emir vermek... Kapitülasyonlar, adlîdir, malîdir. Kapitülasyonlar asırlardan beri İstanbul'a yerleşmiş, 'kök salmıştır, kol salmıştır. Şu halde efendiler, verdiğimiz bu emri tatbik ederken Refet Paşaya kendi nefesine ve İlmine istinat edip de yanlış adımlar ata idi mi, daha muvafık olurdu? Yoksa hiç bir salâhiyeti olmayıp ta meziyeti 'ilminden, ihtisasından ibaret olan birtakım namuskâr insanlara «Sen bu işte benim müşavirim ol» diye bir teşkilât yapıp ta onlarla istişare ettikten sonra mı daha iyi idi.²⁵

Hüseyin Rauf Bey'in açıklamalarına karşı 21 Kasım 1922 tarihinde, Erzincan Mebusu Hüseyin Bey ve rüfckası ile Bursa Mebusu Hacı Şükrü Beyin; İstanbul ahvaline ve Refet Paşanın harekâtına hareketi hakkında Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye, Dâhiliye

²³ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), III, S. 1077

²⁴ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), III, S. 1076-1077

²⁵ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), III, S. 1076-1077

ve Maliye vekillerinden istizah tahriri vermişlerdir. Bu tahririn konuyla ilgili önemi nedeniyle bazı mebusların tahrir hakkında beyanlatları şöyledir:

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis): İstanbul'un Mudanya'dan sonra başlayan vaziyetinin ufak bir tarihçesini yaptı, Refet Paşanın harekâtını, menakıbını, hidematını, bir lisânı tebcille tezkâr etti. Binaenaleyh yukarı, aşağı bir tarihçe ile bir menkıbe vücuda geldi, kanaatime göre; pek muhterem arkadaşım 'istizahın, etrafında gezdi, içerisine girmedi, temas etti ve fakat çekildi. Her ne olursa olsun bendeniz beyanatı âlilerini parça; parça tahlil ile nazarı dikkati calıp, içindeki hakayiki çıkarıp nazarı dikkati âlinize arz edeyim. Fakat evvel beevvel müsaadei âlinizle muhterem arkadaşımın Riyaset ettiği Hükümetin umumî kelimelerle bir taslağını çizeceğim.

Muhterem arkadaşlar; kanun hâkim olsun, kanunu hâkim kılan bugün bizim her günkü temelimiz, bu kavliyet sahasından bir defa fiiliyata intikal edince nazarlarımız önünde bu temenninin ve abus çehreler gören muamelâtı umumiyemizin seyir ve cereyanına bakanlar bu temenninin hayal, bir hayali muhal, hayali serap olduğuna kani oldum. Çünkü, ekser muamelâtımızda, bilhassa mesaili mühimmemizde kanundan ziyade şahısların âmil ve müessir olduğu görüldü. Çünkü mühim işlerimizi memur ettiğimiz şahısların pek lâübaliyane ve pek bigâne hallere davrandığı nazarlara çarpıyor. Bu hal ve harekât bu mütevali. müstevli harekât her gün nazarlar önünde mütecelli ve müteessim iken şayanı teessüf dür ki; hiç bir nazarı dikkati celp etmez. Olduğu gibi ve gelişi güzel, evet gelişi güzel gelir, geçer, kırar, döker. Evet işte; pek muhterem Rauf Beyefendi; o vakit gözlerimiz önünde şu levha teccüm eder. Kanun sakın ve samit, mütevazı, mütecaviz, mağrur, mağdur, sernigün, kimden kime şekva...²⁶

Acaba, bu mütevali, müstevli hal ve harekât karşısında bir biganelik, bu laubalilik... Hal ve harekât karşısında bu biganelik bu laubalilik, bu nazarı dikkati celp etmemek neden mütevellittir? Efendiler; bu cevabını veremeyeceğim mühim sualdir. Burasında sükût edeceğim. Yalnız mütehayyir kaldığım bir nokta vardır. Bu hal ve harekâtı mübalağa, kanaatine, fedakârlığına vatanperverliğine itimat ettiğim muhterem Rauf Beyefendinin Riyaset ettiği bir Hükümetten sudur ve zuhur ediyor. İhtimal ki hata ediyorum. Rauf Beyefendinin kanaatleriyle beraber muhat olduğu zaruret ve mecburiyetlerle ölçmek lâzımdır. Mehaza geç kaldı. Burada hem muhterem Rauf Beyefendinin beyanatı âlilerini parça parça tahlil etmek ve hem de bu husustaki mevcut olan kanaatimi, bu hususta mevcut olan hakikati açmak ve dökmek için, müsaadenizle asıl mevzua gireyim: Muhterem arkadaşlar; mevzuu müzakere, mevzuu istizah olan şey Refet Paşanın bu son defa başlayan devrei faaliyetini gazea sütunlarında iyiden iyiye takip eden tetkik edenlerden birisi de bendenizim. Bütün hal ve harekâtını affınıza mağruren iki kelime ile arz edeyim, iki kelimedede toplayacağım. (Askercesine) bir askerın harekâtıyla bir diplomatın, bir siyaset adamının, bir idare memurunun harekâtı arasındaki farkı nazarı dikkati âlinize arz ederim, takridatınıza terk ederim. Mahaza taşıdığı unvan ve sıfat ile hal ve harekâtı arasında o kadar derin bir zıddiyet mevcuttur ki o hal ve hareketi gözden geçirmesek bir devrei tevakkuf geçirmemek imkânsızdır. Efendiler; Refet Paşanın hizmete gönderilmesine matuf - ortada? bir şikâyet yok -. Şikâyet - itiraf buyrulduğu veçhile - Refet Paşaya fevkalâde salâhiyet bahşedilmiş olmasına mebnidir. Zannedersen salâhiyetini, hukukunu kıskanan her hangi bir arkadaşımızın bu hakkıdır, hakkı sahihidir. Muhterem Rauf Beyefendi buyurdular ki. musaraatan Refet Paşaya fevkalâde salâhiyet bahşetmek ıztırarında kaldık, düşündük, taşındık mesuliyeti üzerimize aldık, bu fevkalâde salâhiyeti verdik. Siz bilirsiniz arkadaşlar... Bu beliğ, bu fasih itiraf

²⁶- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1086

karşısında benim diyecek pek az sözüm vardır. Muhterem arkadaşım buyurdular ki, biz verdik, fevkalâde salâhiyeti biz verdik. Bizde yok idi de, sizin salâhiyetinizi, sizin haberiniz olamadan, aldık verdik. Şimdi sizden istimdât ediyoruz, siz bilirsiniz. Bu demektir. Çünkü salâhiyeti dairesinde olan bir salâhiyeti istimdadı icap ettirmez.²⁷

Binaenaleyh nazarı dikkatimi celbeden, mesuliyeti üzerimize aldık verdik cümlesidir. Bendenize göre bu cümle zabıttadır. Çünkü müsmir, müçtemi; belki salâhiyet verdiği zamanlarda müçtemi olan bu Meclisi Âlinin haberi olmadan onun salâhiyetini alıp başkasına vermek, ona fevkalâde salâhiyet vermek, zannedersem doğru değildir. Bu - Atlarına mağruren, tabirim mazur görülsün - çaldın ise malı miriyi çaldın demektir.

Arkadaşlar, ihtimal ki yanlış anlamışım, fakat kanaatime göre kulağımızın dibinde bu şada bize şöyle bağıyor, şöyle haykırıyor; Salâhiyetinizi aldık, verdik, hukukunuza tecavüz ettik. Bilmem ki bu tecavüz karşısında Meclisi Âli tahammül gösterecek mi?

Malumu âlinindir ki, Başkumandan Paşa Hazretlerine, Başkumandanlıkla beraber, bir çok salâhiyet bahsetmiştik. Müşarünileyh Hazretleri, bu kabil salâhiyetin bir zata tevcihinin muvafık olmadığı hakkında bizzat bu kürsüde beyanatta bulundu. Bu salâhiyetleri bizzat reddetmek gibi bir büyüklük gösterdi. Demek ki bu salâhiyetler bir kişiye, bir zata tevcih edilemez, ve edilmediği hakayıktandır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Verilemez.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Rauf Beyefendi buyurdular ki, Refet Paşaya vazife tevdi ederken unvan, sıfat aradık. Münasip olarak (Mümessilliği) bulduk. Zannedersem muhterem Rauf Beyefendi zühul ediyorlar. Çünkü Rauf Beyefendinin buyurdıkları veçhile, Refet Paşaya Büyük Millet Meclisi Hükümeti Mümessilliği verilmiş değil, Büyük Millet Meclisi Mümessili Fevkalâdeliği verilmiştir. Efendiler; işte... İşte Refet Paşanın matbuata olan ve imzalan altında bulunan tebligatı... Müsaadenizle okuyayım.²⁸

12.11.1338

İstanbul'daki muhtelif dairelerin ve şubalarının İstanbul veya Ankara'daki mercileri taayyün ettiğinden bundan böyle her türlü evamir ve talimat için doğrudan doğruya işbu mercilere müracaat lâzımdır.²⁹

Türkiye Büyük Millet Meclisi
İstanbul Fevkalâde Mümessili Refet

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Esası bir daha okur musunuz? Lütfen!

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — (Refet Paşanın beyannamesini tekrar okudu.) Binaenaleyh bunu okuduktan sonra bunu bir vesika olmak üzere Makamı Riyasete takdim ediyorum. (Refet Paşanın beyannamesini havi olan gazeteyi Riyasete takdim etti.) Efendiler, matbuatın bu kabil tebligatı resmiyeyi tahrif ve tağyir edeceğine ihtimal vermiyorum.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Tekzibi vardır, ikinci bir gazetede belki tekzip olunmuştur.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Eğer böyle bir tahrif, böyle bir tağyir yapılmış olsaydı tabiidir ki, Refet Paşa esbabı kanuniyeye müracaat etmekle beraber, o tebligatı, o tağyirâtı, o tahrifatı tahsili ve ve tekzip edecek ve mahkemeye de müracaat edecekti. Bu

²⁷- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1086

²⁸- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1086

²⁹-Tevfik Bıyıkoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, Ankara, 1992, s. 459

tekzip ve tashihin vaki olmamasına binaen kanaatime göre Refet Paşa İstanbul'da Büyük Millet Meclisinin Mümessili Fevkalâdesidir.

OSMAN BEY (Kayseri) — Bab teşkilâtı var, görmedin mi, gazetede?..

REİS — Sonra söylersiniz Osman Bey, rica ederim.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Bu Meclisi Âli, isterse herhangi bir zata, arzu buyurursa kendisini temsil salâhiyetini, sıfatını tevcih edebilir. Fakat malumu âlileri bunu bir kanunla, bir karar ile yapabilir. Ortada bir kanun, bir karar mevcut olmadığı halde Refet Paşanın bu Meclisi Âliyi temsil-i - Bilmem ki ne diyeyim? - Bu Meclisi Âliyi temsil sıfat ve salâhiyeti bugüne kadar hiç bir bahtiyara nasip olmamıştır. Bu nam ve unvan ile hiç bir bahtiyar meydana çıkarılmış değildir. Çünkü bu Meclisi Âlinin vaziyeti hukukiyesi buna müsait değildir. Hâkimiyeti, milletin irade ve arzusunu nefsi maneviyesinde cemedan Meclisi Âli, kanunlarıyla bütün ittihaz eylediği mukarreratı, bütün cihana ve dünyaya ilân eyler. Büyük Millet Meclisi nasıl olur ki bu hukukunu, bu salâhiyetini, bu sıfatını bir şahsa, bir zata tevcih edebilir?³⁰

SAMİ BEY (İçel) — Yahut Hükümete...

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Buna desatiri hukukiye müsait değildir. Meclisi Âlinin vaziyeti içtimaiyesi, vaziyeti teşekkül iyesi, zannedersem ki, hiç bir zaman buna müsaade etmez ve bir şahsa bu sıfatlar tevcih edilemez. Hal böyle iken Refet Paşanın bu sıfat ve salâhiyetle ortaya çıkması bilmem ki hangi garibenin doğurduğu bir haldir. Efendiler ciheti hukukiyesi böyle olmakla beraber ciheti siyasiyesine gelince bu daha başkadır. Malumu âliniz İstanbul Türkiye Büyük Millet Meclisinin bir vilâyet parçası, bir cüzüdü. Bunun böyle olduğunu cihanda ne bir fert ve ne de bir siyaset adamı, ne de bir Hükümet inkâr etmiyor. Kabul ve tasdik ediyor. Hal böyle iken Türkiye'nin o vilâyetinde bir İngiliz mümessili, bir Fransız mümessili, bir İtalyan mümessilinin yanında bir Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin bir mümessili fevkalâdesi ahzı mevki edilmesi zannederim pek garip bir şeydir. Hikmeti hukukiye ile katiyen kabili tevfiğ olamaz.³¹

OSMAN BEY (Kayseri) — Hayret, ender hayret...

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Efendiler, Refet Paşa bütün mahafili ecnebiyeye, mahâfili resmiye ve gayri resmiyeye, kendisini bu suretle tanıtmış ve bu suretle göstermiştir. (Büyük Millet Meclisi Mümessili Fevkalâdesi) Refet Paşaya muhterem Rauf Beyefendi buyurdular ki, sıfat ararken mümessillik bulduk. Rica ederim aradılar, aradılar da hissiyatı tahrik eden bu unvanı mı buldular? Efendiler böyle şeyler birçok hissiyatın müvellididir,

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Ben böyle bir şey söylemedim.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Zabıt buradadır. Hatta buyurdular ki, vali diyecektik, kanunumuz mebuslukla valiliğin birleşmesine müsait olmayacağından onun için mümessillik dedik. Bunun için bu sıfatı verdik, demişti.

Efendiler, Refet Paşaya bir vali umumî denilebilirdi. Mebuslukla valiliğin içtimai meselesi zannederim bu Mecliste halledilebilirdi. Bunları demeyip de bilhassa Mümessil denmesine, nazarı dikkatinizi celp ederim. Mümessillik denmesi bilmem ki hangi hatıranın doğurduğu garibedir. Bendeniz kendi hesabıma arz ediyorum. İstanbul'da Türkiye'nin bir valisini, bir kumandanını, bir müfettişi umumîsini ezcanü dil arzu ederdim. Fakat bir mümessili görmek istemem ve görmeye icbar edilsem gözlerimi yumarım. Çünkü takip ettiğim gayei mukaddese ile bu unvan pek zıt düşer. Çünkü birçok hatıranın müvellididir. Muhterem Rauf Beyefendinin buyurdularına nazaran Refet Paşa İstanbul'da alelusul bir

³⁰- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1087

³¹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1087

teşkilât yaptı. Fakat bendenizin anladığıma göre Refet Paşa İstanbul'da emsali mesbuk olmayan bir teşkilât yapıyor. Öyle bir teşkilât yapıyor ki, teşkilâtı hazırai Devlete benzemiyor. Öyle bir teşkilât yapıyor ki, ona misal gösterecek emsal bırakmıyor. O mücerret kendi kendine. veriliyor. Allahüâlem karargâhım on iki parçaya ayırıyor, on iki parçanın her birine ayrı ayrı birer isim veriyor, bu suretle bir teşkilât yapıyor. Hükümet içinde Hükümete, yeni ve son sistem bir teşkilâta şahit oluyoruz. Fakat o teşkilâtın alemdarlığını karargâh yapıyor. Hükümetimiz Heyeti Vekilemiz ise bu teşkil ve teşekkül karşısında ise mütevekkilâne bir vaziyet almış ve bizim gibi temaşayer vaziyettedir.

Efendiler; muhterem Rauf Beyefendi buyurdular ki, Refet Paşa kanunu tadil etmedi, mevcut bir hatayı tashih etti. Malumu âlin izdir ki tedvin edilen kanunlardan birisi her mahalde aynı suretle kabiliyeti tatbikiye bulamaz. Meselâ bir kanun Bursa'da kabili tatbiktir, fakat Bitlis'te kabili tatbik olamaz. Bendeniz, Rauf Beyefendinin müsaadeleriyle bir soracağım: Bitlis'e göre tadil ve tatbik edeyim.- (Handeler) Bendeniz de Bitlis'e göre mevcut hatayı tashih etmiş, bendeniz de Bitlis'e göre kabiliyeti tatbikiye bulmuş olayım. Buyurdıkları gibi bendeniz de Bitlis'te mevcut buhranın önünü alırım.³²

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Ben böyle bir şey söylemedim.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Zabıt buradadır. Hatta buyurdular ki, vali diyecektik, kanunumuz mebuslukla valiliğin birleşmesine müsait olmayacağından onun için mümessillik dedik. Bunun için bu sıfatı verdik, demişti.³³

Efendiler, Refet Paşaya bir vali umumî denilebilirdi. Mebuslukla valiliğin içtimai meselesi zannedirim bu Mecliste halledilebilirdi. Bunları demeyip de bilhassa Mümessil denmesine, nazarı dikkatinizi celp ederim. Mümessillik denmesi bilmem ki hangi hatıranın doğurduğu garibedir. Bendeniz kendi hesabıma arz ediyorum. İstanbul'da Türkiye'nin bir valisini, bir kumandanını, bir müfettişi umumîsini ezcanü dil arzu ederdim. Fakat bir mümessili görmek istemem ve görmeye icbar edilirse gözlerimi yumarım. Çünkü takip ettiğim gayei mukaddese ile bu unvan pek zıt düşer. Çünkü birçok hâtıranın müvellididir. Muhterem Rauf Beyefendinin buyurdıklarına nazaran Refet Paşa İstanbul'da alelusul bir teşkilât yaptı. Fakat bendenizin anladığıma göre Refet Paşa İstanbul'da emsali mesbuk olmayan bir teşkilât yapıyor. Öyle bir teşkilât yapıyor ki, teşkilâtı hazırai Devlete benzemiyor. Öyle bir teşkilât yapıyor ki, ona misal gösterecek emsal bırakmıyor. O mücerret kendi kendine. veriliyor. Allahüâlem karargâhım on iki parçaya ayırıyor, on iki parçanın her birine ayrı ayrı birer isim veriyor, bu suretle bir teşkilât yapıyor. Hükümet içinde Hükümete, yeni ve son sistem bir teşkilâta şahit oluyoruz. Fakat o teşkilâtın alemdarlığını karargâh yapıyor. Hükümetimiz Heyeti Vekilemiz ise bu teşkil ve teşekkül karşısında ise mütevekkilâne bir vaziyet almış ve bizim gibi temaşayer vaziyettedir.³⁴

Efendiler; muhterem Rauf Beyefendi buyurdular ki, Refet Paşa kanunu tadil etmedi, mevcut bir hatayı tashih etti. Malumu âlin izdir ki tedvin edilen kanunlardan birisi her mahalde aynı suretle kabiliyeti tatbikiye bulamaz. Meselâ bir kanun Bursa'da kabili tatbiktir, fakat Bitlis'te kabili tatbik olamaz. Bendeniz, Rauf Beyefendinin müsaadeleriyle bir soracağım: Bitlis'e göre tadil ve tatbik edeyim.- (Handeler) Bendeniz de Bitlis'e göre mevcut hatayı tashih etmiş, bendeniz de Bitlis'e göre kabiliyeti tatbikiye bulmuş olayım. Buyurdıkları gibi bendeniz de Bitlis'te mevcut buhranın önünü alırım.

³²- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1088

³³- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1088

³⁴- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1086

Efendiler; bir ferde, bir heyete, bir Hükümete kanun tadili salâhiyetini vermek, Meclisi Âlinin kuvvetini, parlamentoları ve cihanın parlamentolarını kapamak demektir. Çünkü onun kanun tanzimiyle olan yegâne meşgalelerine icap ve mahal kalmıyor. Bendeniz de anladığıma göre kanun vazı, mevcut kavaninin tadili, ilgası mücerret bu Meclisi Âlinin hukuki salâhiyetinden, hukuku âliyesindedir. Mevcut kanunlardan birisini ilgaya tasaddi, bu Meclisi Âlinin hukukuna isyan, tecavüz mahiyetindedir. Bu tadile tasaddi edenler Meclisi Âlinin azasından olursa onun tecavüzü mübalâğa ila tecavüz olur. İşte efendiler Refet Paşa Hazretleri bu tecavüzü yapmış.

Bu kanunu, bu kavaninden birisini tadile cesaret göstermiştir. Evet, Gümrük Resmî hakkındaki Kanunu tadil etmiş ve tarifede pek fazla tenzilât yapmıştır. Ne kadar gariptir ki, yaptığı tadilâtı, bilâkaydüşart yaptığı tadilâtın Hükümetçe de kabul edileceğini beyan ve ilan eylemiştir. Yine Meclisi Âlinin hukuk ve salâhiyetinden bahsetmiş, onu unutmuş, o hususta gaflet etmiştir. O beyanatıyla şunları yazıyor, arz edeyim :³⁵

Muhtekirler, gümrük tarifesinin tebeddülünden istifadeye kalkıştılar. Geçen gece hep bu mesele ile meşgul oldum. İstanbul'da bir aylık ihtiyaca kâfi un bulunduğunu anladım. Ancak hadisatı iktisadiye irademiz vefkinde kuvvetlerle cereyan etmekte olduğundan buna karşı tedabiri mania ittihaz etmeyip, tedibin iktisadiye ile mukabeleye karar verdim. Kendi mesuliyetim altında olmak üzere şeker, un, margarin, pirinç gibi ihtiyacı zaruriyenin gümrük tarifelerini tadil ettim. Şimdiki tarife Hükümeti Milliyetin teessüsünden evvel cari olan tarifeden dündür. Eminim ki, Hükümetim Ankara'da tatbik edilen ve bundan beş defa fazla olan tarife üzerinde yaptığım bu tadilâtı kabul edecektir.) bunu da vesika olmak üzere Makamı Riyasete veriyorum.³⁶

Efendiler; Mesuliyet için, yolsuz harekât için, kanunsuz harekât için bundan daha mutantan ve daha müdellel bir vesika ararsanız onu benden aramayınız. Çünkü imkânsızdır. Bu kadar bedihi, bu kadar hakiki mesuliyeti tayin ve tespit etmeğe imkân yoktur. Rauf Beyefendi beyanatı âlilerine hitam verirken hatırımda kaldığına göre, şöyle buyurmuşlardır. İstanbul'un nezaketi mevkiyesine göre aman Refet Paşaya değmeyiniz, değecek olursanız pek azim mesuliyet tevellüt eder. Efendiler; bu en zayıf noktaya basmak bu vesile j ile mesul olan şahsı kurtarmak ve onun arkasına gizlenmektir. (Handeler) Bendenizin pek ziyade hürmetkar olduğum Rauf Beyefendi bu suretle beyanatta bulunacağına katiyen ümit etmezdim. Çünkü Rauf Beyefendi böyle zayıf bir noktaya dayanacağına hakiki bir noktaya yaslansa idi nazarımda daha büyük olurdu³⁷.

Efendiler, yetişir bu talih oyunu. Milletler talih ile idare edilmez, milletler kaide ile idare edilir. (Bravo sesleri) Eğer Refet Paşa atıldığı oyundan zarar etseydi, mağlup olsaydı bugün ne vaziyetle idarei lisan edecekti? Efendiler herkese talih yar ve yaver olmaz. Milletın mukadderatını talihe terk ederseniz ve bunu imza ile geçecek olursanız yarın Hasan Paşa da bundan cesaret alır, aynı oyuna girişir. Bunun için berikinın talihsizliği sonra bir felâket getirir. Bunun içindir ki beşeriyetin harekâtını takyit içindir ki, cihanda beşeriyet kanun vazetmiştir. Eğer mütalaa gelişi güzel terk edilirse, müsaadenizle arz edeceğim, ona anarşi denilir. Yirminci asrı medeniyette anarşi yoktur. Arkadaşlar, sözüme nihayet verirken iki kelime daha arz edeceğim. | Emin olunuz ki zaman bizim için zamandır. Vakti değil sözleri

³⁵ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1088

³⁶ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1088

³⁷ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1089

asabımız üzerinde uyusukluk tesiri geçiştirilmiştir. Onun yapacağı tesir çoktan geçmiştir. Vakit nakittir, her ne vakit Hükümetimiz tahakküm eder, yeni vahitlerle yeni, yeni esaslar, asri esaslar üzerinde kanuni esaslar üzerinde ve o şekli heyetiyle cihana görünür, o vakit cihanın itimadını, cihanın emniyetini üzerine celbederiz. Hariçten daha azim muvaffakiyet temin ederiz. Yoksa efendiler vakti değildir bugün böyle geçsin, yarın şöyle geçsin diye çürük esaslar ile gidersek emin olunuz cihanın korkarım ki emniyetini celhetmekte müşkülata düşeriz. Efendiler hukuki salâhiyetimizle oynayanlara karşı imza eden Hükümeti başımızda taşımak zannedersem doğru bir düşünce olamaz. İster bugün olsun, ister yarın için. Binaenaleyh Refet Paşa Kanunu tadil eder ve bu Meclisi Âlinin salâhiyet ve mezuniyeti kanuniyesi kararı olmadan kendisine Meclisin mümessili fevkalâdesi süsünü verir kâinata görünür de yine hukuk Ve salâhiyetimizle oynanmadığından bahsedilirse bendeniz gene kendimi hayretle karşılarım. Mâhaza efendiler tereddüt günlerinde değil, azmi kati ile ilerlemek günlerindeyiz. İşte bundan fazla bir şey söylemeyeceğim. Takdiri Heyeti Celilenize terk edeceğim.³⁸

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan)- Efendiler, bendenizden evvel İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendinin dün burada celse hafiyede beyanatını dinledikten sonra Rauf Beyin burada bir ay zarfında ne kadar iş gördüğünü görerek çok muhterem malumu âliniz fevkalâde ehemmiyeti olduğu Meclisi Âlinizce de takdir edilmiş olan bu husus için hususi bir encümen teşkil edilmiş olan encümeni mahsusa havale edilmiş bir memaliki müstahlasa meselesi var. O zaman encümeni mahsus bir az fevkalâdeden işi tutarak o vakit o encümen Meclisi Âlinin hukukunu değil, yine kendi verdiği bazı hukuku bu heyetlere vermek istediği zaman Rauf Beyefendi şiddetle itirazlarda bulunmuşlar, kavanini tabiiyeti ileri sürerek, kavanini mevzuanın ancak bunlara istinat olunabileceğini iddia etmişler ve bu sayede bu heyetler meselesini çürütmek istemişlerdir. Bir ay sonra kendileri değil, kendisinin salâhiyetini yani kendilerinde olmayan bir salâhiyeti bir tek adama vermişler ve bu tek adam bu işi yaptığından buna karşı daima tevil yolları aramışlardır. Yani bunun ispatı meydandadır. İsabeti için ayrıca delil, Refet Paşanın yaptığı harekâttir. Bunu bütün âlem okumuş ve bütün kainatın matbuatına geçmiş. Türkiye Büyük Millet Meclisinin kadrü kıymeti bu meseleden dolayı ne hale gelmiştir? Bir paşa kendi başına kanunları keyfe mayeşa ben böyle kanunları tadil edeceğim, işte tadil ediyorum ve kabul ettireceğim, işte tadil ettim derse bunu okuyacak olan cihan matbuatına biz ne yüzle çıkacağız?³⁹ Hâkimiyeti Milliyeyi Meclisi Âlide tecessüm .ettiriyoruz, bundan başka Kimseyi tanımıyoruz. Saltanat makamını bile tanımıyoruz. Yani en hür Hükümetler sırasında bulunuyoruz. Meşrutiyetle idare olunan memleketlerin bazılarının kavanini esasıyesinden Meclis münakit olmadığı bir zamanda kanun isdarı, hükümdar ve hükümet tarafından, o bile kabil değildir. Nerede kaldı ki Heyeti Vekile tarafından o bile mümkün olsun. Efendiler 'bizde ise bugün Meclis müstemirren münakit bulunduğundan herhangi bir kanunun tadilini Meclis yapar ve milletin hakkına - rica ederim - milletin hakkına 'herhangi bir suretle tecavüz eden adama Meclisi Âlinin vereceği cevap nedir? Kanunlarımızda bu hususta bir meselei cezaiye vardır. Yusuf Ziya Bey biraderimizin buyurdıkları gibi, milli mesail bir şahsın boyunlarına ve omuzlarına verilmez, milli mesailde âmil olan şey iradei milliyedir. İradei Milliye ise Meclisi Âlinizin çıkartacağı kanunlardır. Memleket onlarla idare olunur. Her tarafta, Yusuf Ziya Beyin pek güzel söylediği gibi, kanunları kendi kendine tadil etmek isteyen adamlar çıkarsa, memleketin her tarafında ihtilâllar ve inkılâplara meydan verilmiş olur.⁴⁰

³⁸- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1089

³⁹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1089

⁴⁰- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1090

Heyeti Vekile bizim İcra Vekillerimizdir. Bizim bütün mukarreratımızı bunlar ifa ve icra edeceklerdir. Meclisi Âlinin mukarreratını hüsnu suretle, muhafaza etmeyen Heyeti Vesileyi hâlâ başımızda gezdirecek miyiz? Meclisi Âliden çıkan kavanini, bir adamın kendi kendine» tadil etmesi, kimsenin tecviz edemeyeceği bir şeydir. Yarın böyle birçok yerlerde kanunları kendi kendine tadil edecek insanlar çıkarsa bu milletin Mecliste üç yüz azayı besleyip beherine iki yüz lira vermesinde ne fayda vardır? Bunu bana Rauf Beyefendi izah buyursunlar. Böyle emirlerle, emrivakilere, tadillerle bu Meclisi karşılaştırırlara ve bunun için de ahvali fevkalâdeden istifade etmek isterlerse.. O halde kendileri bu Meclisin mahiyeti teşriye ve hukikiyesini nasıl anlıyorlar? Bunu da anlamak istiyorum. Zannedirim bu cihetin de hiç tevil götürür yeri yoktur. Bendenizi kuşkulandıran bir mesele daha var; Refet Paşa yazdığı şeylerde muhtelif imzalar kullanıyor. Bazı emrinin altını şöyle imza etmiştir; Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkumandanlık mümessili.. Burada askerlik etmiş mütemayiz kumandanlarımız vardır. Bana misal gösterebilir ki Başkumandanlık mümessili diye bir yerde bir makam var mıdır? Başkumandanlık Hükümetin içine dâhil midir?⁴¹ Evet, Rusya imparatoru, Almanya imparatoru karargâhında bir mümessil bulundururdu. Fakat onlar Alman ve Rus İmparatorları idi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Başkumandanlık tevcihine dair kanunun, zannedirim ki Rauf Beyefendi okumamışlardır. O kanunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi, şahsiyetinde mündemiç olan Başkumandanlığını Mustafa Kemal Paşaya veriyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkumandanlık unvanını Refet Paşa kendisi mi kullanıyor, yoksa Hükümet Heyeti Vekile- mi vermiştir? Eğer Heyeti Vekile vermiş ise Efendiler, pekâlâ biliniz ki dünyada en müthiş istibdat saltanatı kuruyoruz. Buna katiyen emin olunuz. İşte asker arkadaşlarımızın her birisi söylesinler. Başkumandanlık mümessili ne demektir, böyle şey olur mu? Başkumandanlık Hükümetin içinde değil midir? Eskiden yalnız bir birine akraba olan üç ailei hükümdarı vardı. Almanya Rusya. Bunların her bireri yekdiğerlerinde imparator mümessili diye generaller bulunduruyorlardı. Başka hiç bir hükümetin mümessili ve adamı yoktur. Hükümet mümessili vardır. Hükümet mümessili nezdine askeri bir adam verilmek lâzım gelirse bir ateşemiliter verilir. Binaenaleyh Başkumandanlık mümessili hakkında bendeniz tenevvür etmek isterim. Şimdiki bu usul baştan başa sakattır. Bu mesele uzun uzadıya söz götürmez. Büyük Millet Meclisinin kanunu bir adam vasıtasıyla tadil olunmuştur. Biz bunu kabul etmeyeceğiz. Hafî celsede bu kadar söyleyeceğim. Aleni celsede de başka söyleyeceklerim var.⁴²

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra vekilleri Reisi) (Sivas) — Efendiler, gerek Ziya Bey arkadaşımızın ve gerekse Ziya Hurşit Bey arkadaşımızın sözlerini dinledim. Ziya Bey arkadaşımızın hatipkâr sözlerine teşekkür ederim. Ziya Hurşit Bey biraderimizin de mütalaatına hakkıyla cevap vereceğim. Fakat şimdilik mühim bir vaziyet hâsıl olmuştur. Bu vaziyet Heyeti Vekilinizin bazı hususu müstacelen müzakeresini istilzam ediyor. Bize müsaade buyursanız toplanacağız. Müsaade buyurmazsanız bu işin intacını zaruri görüyorum. Bize müsaade buyursanız tekrar rica ediyorum, bu istizah yarın yine devam etmelidir.⁴³

Riyaseti Celileye

Mademki, kanunu Refet Paşanın tadil etmediği resmen Rauf Bey Beyan etmiştir, o halde izahatı kâfidir. İtimat beyan ile Ruznamei müzakerata geçilmesini teklif eylerim.⁴⁴

22 Teşrinisani 1338

Diyarbakir Mebusu

⁴¹-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1090

⁴² T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1090

⁴³-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1090

⁴⁴-. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1106

Hacı Şükrü

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas)-Efendim, İstanbul'da Refet Paşa arkadaşımızın harekâtı hakkında rüfekadan bazılarının verdiği istizah kürsüde okununca, bu hadisenin esbap ve avamilini istizah sahipleriyle aramızdaki noktai nazar ihtilâfi mübeyyin bu izahatım rüfekayı sairece kâfi görülmedi. Bazı noktayı tekrar buyurarak istizahı tamik etmek istediler. Tekrar buyurdıkları hususatın esasatını tespit edebilirim, zannediyorum. Bunlara ayrı ayrı cevap vereceğim:

Rüfekadan Bitlis Mebusu Ziya Bey; hakikaten kendine has cazip ifadeleriyle bendenizi tatyip buyurduktan sonra Refet Paşanın ve Refet Paşayı tasvipkâr görünen, Heyeti Vekilenin hata zannettikleri harekâtını bu suretle Heyeti Âliyenizi tasvir buyurdular. «Mudanya mukavelesiyle İstanbul'un vaziyeti taayyün etmişti» buyuruyor. Evet bunda müşterekiz. Mudanya mukavelesinde meskût geçilen İstanbul'un bizce vaziyeti muayyen idi. Tekrar ediyorum, işgal tabiri istimal edilmek şarkiyle ecanibin vücutlarını orada kabul ediyorduk. O zamanki halimizin hadisat cereyan ederken sulh konferansının içtima edeceği bir zamanda Meclisimizi işgal etmek itibariyle mahzurlu olduğunda isabet olduğunu siz de tasdik buyurursunuz, zannedirim. Refet Paşanın idaresinin askerî olduğundan ve bir askerle idare memurunun arasındaki farkı Heyeti Âliyenizin nazarı dikkatine vaz buyurdular. Bu suretle Refet Paşanın o vaziyeti idaredeki askerî etvariyle icabatını gayrı kabili telif gördüler. Halbuki Ziya Bey arkadaşımız şüphesiz biliyorlar ki, Refet Paşanın en ziyade meşgul olacağı karşısındaki insanlar da askerdir. Öyle askerlerdir ki, onların emirleri altında müsella, mücehhez kuvvetleri vardır. Refet Paşanın yoktur. Bu noktai nazardan, Refet Paşanın isabeti musipti ve elzem idi. Diğer taraftan buyurdular ki, Refet Paşaya fevkalâde salâhiyet vermişler, bu salâhiyeti kimden almışlar ki; vermişle? Efendiler tekrar ediyorum ve zuhl ettiğimi inkâr etmiyorum. Refet Paşaya salâhiyet verdik ve fakat fevkalâde tehirini kullanmadık. Refet Paşaya fevkalâde salâhiyet verilse bile hududu olması lâzım gelir. Bu itibarla Refet Paşaya biz fevkalâde salâhiyet vermedik.⁴⁵

Refet Paşaya salâhiyet verdik dedim. Fevkalâde tabirini kullanmadım. Refet Paşaya salâhiyet verdik. Yüksekten nezaret edecek ve müstacel karar ittihaz edecek ve bize de bildirecek. Tekrar ediyorum, fevkalâde değildir. Muhlik vaziyetlerin ihtimalini idrak eden Heyeti Vekileniz o idraklere karşı tedbir alabilmesi imkânını kendisine vermiştir. Yoksa şu kadar büyük salâhiyette filanı 'öldüreceksin, filanı asacaksın, filanı keseceksin, idarei örfiye ilân edeceksin diye bir salâhiyet vermedik. Şu halde zuhulen bile ifade ettiğimi zannetmiyorum. Fevkalâde salâhiyet tabirini 'kullanmadım. Efalini tasrih edeceğim. Ziya Bey arkadaşımız diğer taraftan kendilerinde olmayan salâhiyeti kendilerinin haberi olmadan almak malı mirîyi sirkat etmek demektir, buyurdular. İnsaflarına müracaat ediyorum, çok ağır tabir kullanmışlardır. Heyeti Vekileyi teşkil eden arkadaşlar bu isimle hayatlarında alâkaları olmayan insanlardır. Belki fevkalâde cüret tabirini kullanmış olsalardı daha hafif olurdu.⁴⁶

Refet Paşanın vazifei esasiyesi ki, izah ettim noktai nazarımda orduya merbuttur. Diğer cihetten telif için ve tesellüm için Hükümetinizin memur olması lâzım gelir. Şu halde ordu teşkilâtını yaptı ve ordu kumandanı salâhiyeti olan bir zatı tayin etmek istedi, vazifesi itibariyle memuriyeti bulunmamak itibariyle, Refet Paşayı intihap etti. Biz de aynı zata Hükümet noktai nazarından Trakya'nın tesellümünü tevdiî münasip gördük. !Bunu başka türlü ifade ettiğimi hatırlamıyorum. Etti isem tashih ediyorum. Diğer taraftan aradık, aradık

⁴⁵ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1106

⁴⁶ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1106

mümessil tabirini bulduk demediğimi zannediyorum ve ifade ettiğimi sureti katiyede hatırlamıyorum. Tetkik buyurmak isterseniz zabıtlara gireriz. Refet Paşa Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Başkumandanlık namına tesellüme memur sıfatını haizdir. Mümessillik yok idi. Aradık taradık mümessillik bulduk demişim⁴⁷.

İşte efendiler, bu itibarla Refet Paşa teşkilâtı Hükümet tarzında değil, deruhte ettiği vazifenin suhuletle ifası ve muamelâtın muntazaman ifası için kendisine merbut refakat erkânını, memurlarını teşkil, tensik etmiştir. Bundan başka bir şey değildir. Ziya Bey arkadaşımızın beyanâtı arasında Refet Paşanın gümrük tarifesi kanununda tadilât ilân etmesi ve bunu kaldırıyorum, tadil ediyorum, Hükümetçe de kabul edilecek olursa... Bunu uçarı bir vaziyet görüyorum. - Tabir caiz ise - Efendiler, bunu bendeniz daha doğru bir fayda görüyorum. Refet Paşa kendi tatbikatında hata etti ise Hükümet tashih hakkını haizdir. Hükümetin kabulüyle bu, kesbi katiyet edecektir. Manasını niçin çıkarmıyorsunuz? Ben çıkarırım. İsterseniz üç saat uğraşırım. Hükümet bunu kabul etmiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla)- Zatı âlileri Hükümet kabul etti mi buyurdunuz. Evet Beyefendi, kabul elti ve bir kanun lâyihası teklif etti. Meclisi Âliniz müzakere eder kabul veya reddeder. Zaman geçmeden müsaade buyurunuz müzakere olunsun.⁴⁸

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan)-Müzakereye lüzum yok, zaten tatbik ediliyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hayır ordu kumandanı da yapar. Diğer çok muhterem arkadaşım, Erzurum Mebusu Necati Beye de şimdi sırasıyla cevap vereceğim. İstihzahlarında itiraz buyurdular ki, Birincisi, Mudanya Konferansı esnasında Trakya'da asker gönderilmesi iktiza etmişti, bunu böyle setirle vesaire ile tevile ne hacet vardı? Beyler, Mudanya konferansında, konferans mukarreratı olarak askerî bir kumandanın Trakya'ya gitmesine dair bir karar olduğundan bendenizin malumatım yoktur. Arz ettiğim gibi kendi noktai nazarını gördü ve düşündü, Arkadaşımız Refet Paşayı münasip gördü, biz de Hükümet noktai nazarından düşündük, Teşkilâtı idariye noktai nazarından, idarenin yedi vahitle idaresi zarureti karşısında bu vazifeyi en iyi idare edecek Refet Paşayı gördük, verdik. Bu da konferansta müzakere edilmiş ve karar verilmiş bir şey değildir. Diğer taraftan İstanbul'da, Teşkilâtı Devlet haricinde teşkilât yaptığını buyurdular. Buna karşı düşündüğüm ve anladığım ve kani olduğum noktai nazardan demin maruzatta bulundum. Dediler ki, kanunu tadil ve tebdil noktasındaki kanatlarını ifade buyurdular. Bunu katiyen caiz görmediler. Bunda hiç şüphe yoktur ki, kanunu ceffelkalem lağveden herhangi bir insana, teşkilâta karşı, Büyük Millet Meclisi haricindeki teşkilâta karşı hiç birimiz müsamahakâr değiliz. Fakat tekrar ediyorum; bunda yeni bir kanun vazı yahut ilgası veyahut ilgası, veyahut zeyl yapması değildir. Esasen bir ay zarfında tatbik edilecek bir kanunun bir an evvel tatbikinde tahfif şeklinde olmasıdır. Buyurdular ki. Memleketimizin herhangi bir yerinde bulunanlar vasıtasıyla Heyeti Vekilimiz kanunları mı tadil ettireceklerdir? Hayır, tekrar ediyorum ve çok rica ediyorum ve hiç şüphesiz benimle beraber kanatlarına kail olduğum Necati Bey benimle hemfikirdir.⁴⁹ İstanbul ile memleketin diğer bir köşesini mukayese etmek doğru değildir, zannediyorum. Necati Bey arkadaşımızı ki, Hakkı Hami Bey biraderimizle ayın mütalaayı tekrar buyurdular. Gümrüklerde yapılan bu tadile şu misal teşkil edecektir; sulh konferansında bulunduğumuz bir sırada ellerinde bir senet olacaktır, zannedersen böyle buyruldu. Efendiler, bu noktai nazar bir suretle mucibi mühlik olabilir, vaziyet mucibi endişe olabilir. O da eğer İzmir'de, Ankara' da bugün böyle bir teşebbüste bulunursak varidi hatır olabilir. Halbuki

⁴⁷ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1107

⁴⁸ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1107

⁴⁹ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1108

İstanbul'da kökleşmiş şeyleri refet Paşa sizin muzaheretinizle, sizin teşebbüsünüzle yegân, yegân koparıırken bunun konferansta suistimal teşkil edeceği mütalaalarına kemali hürmetle iştirak ederim ve inşallah ümit ediyoruz ki, konferansta bu noktai nazardan milletimizin amalini sonuna kadar istihsale çalışacağız. Bu gibi hususat onlar için İnşallah badii zaaf olacaktır. Arkadaşımız kürsü hitabeti teşrif buyurarak arz ettiğim gibi evvelâ kendilerinin hakikaten mütehasıs olduklarını ve kanunî cihetini teşrih ettiler. Kanunî cihetlere tevcih ettiler.⁵⁰ Necati Bey arkadaşımızın mütalaaların takviye ettikleri halde dediler ki, Heyeti Vekilemiz Refet Paşa da dâhil olduğu halde buraya gelirler, kendileri vatanperverdirler. Memleketin menfaati için bu kanunu tadil ile, ibka ederler ve memlekete hizmet ettik derler. Aynı zamanda bir ceza verip hariçte sui tesir olmasın dediler. Efendiler bu bir noktai nazardır ki, fedakârlık gösterecek, icap ettirecek ne bir zarar görüyoruz ve ne de o zararı bize tevdi ettiğiniz vazifeyi vüsatimizin kifayeti ve tecrübemizin derecesinde hüsnü ifa ile sizlerin, sizlerin temsil ettiğiniz milletimizin hissiyatını tahsil etmek üzere bunu biz fevkalâde ikbal ve saadet ve bir mevki telâkki etmiyoruz ki bunda fedakârlık hissi mevzubahis olsun. İşaret ettiğiniz anda sizin arzunuzu ve milletin arzusunu ifa bizim için mucibi fahridir, Heyeti Âlinizin izhar edeceği arzuyu biz hüsnü telâkki etmekle müşerref oluruz ve hiç bir zaman müteessir olmayız. Arzunuzu kesel gelmez, bununla zatı âlilerini temin ederim. Sununla eğer memleketin şahısla kurtulacağına kail olursanız ilk evvelâ çok istirham ederim beni hatırıma getiriniz. Efendiler, istizahta izhar buyrulan ve esas nokta üzerinde maruzatı tenkit buyuran arkadaşlarımızın mütalaatına, kâğıt üzerinde tespit ettiğim cevaplar bunlardır ve ümit ediyorum ki, vicdanım sakın olarak cevap verebildim.⁵¹ Beyler, ümit ederim ki. Ziya Bey arkadaşımız tekrar zahaba zail olmaz. Bu mesele her şeyden yüksek gördüğüm memleketin istiklali ve bu meyanda hududu millîmiz dâhilindeki İstanbul'un en az zarar ve tehlike ile istihlâsıdır. Şüphesiz bunların hepsi kanunlarımızı tatbik suretiyle temin edilecektir. Ancak diyorum ve tekrara mecburum, İstanbul'da maneviyatınızla görünen ve onu gaye ittihaz eden muayyen arkadaşlarımız size istinat ederek, sizin emniyetinize haiz olur. Donanmasından başka istinat edecek hakiki ve müsellaah bir kuvveti yoktur. Şu itibarla muhakematımızda, muamelâtımızda, idarei tedbirimizde hâkim olan zihniyetin bu olduğuna itimat buyurmanızı rica ederim. Şimdi İstanbul vaziyetinin kan dökülmeden İstanbul'un mukaddes ve mübarek olan abidatı milliye ve diniyesi kül haline gelmeden kurtarılabilmek için tatbikatta biraz itilâfkâr ve bir takım esasatı göz önünden kaybetmeyerek biraz müsamahakâr bulunmak lâzımdı. Şimdi Heyeti Âliyenizin noktai nazarı buna muhalif ise istirham ediyorum, rica ediyorum, rica ediyorum, çok rica ediyorum; şahsım hakkında söylüyor. Benim noktai nazarımdan çok ihtilâf hâsıl olacaktır. Benim hakkımda itimat izhar buyurmayınız, şekil için ve bir meselenin esasatını taharri etmeyerek hareket etmiş olmak itibariyle memlekete felâket getireceğine kani iseniz çok rica ederim - Benim ile "Sizin kanaatiniz arasında çok büyük fark vardır - beni istihdam buyurmayınız. Hülâsa ben deniz tekrar ediyorum, esasatta ihtilâf etmeden böyle düşman tesiri altında, fiilen düşman altında bulunan mahallerde daha sükûnetle, daha itilâfperverane bir surette maksat yolunda temini suretiyle kabil olur. O zaman temin etmesi için zaruridir. Eğer İstanbul'a ordu ile girmek: hakikati hâsıl olursa o zaman şiddeti bizden bekleyin, o zaman en merhametsiz, şiddetli muameleyi bizden bekleyin. Bu da yüzde yirmi beş, yüzde otuz İstanbul'u sarsılmadan elde etmek gözümüz önünde dururken İstanbul'da mücadele, muharebe ederek bir vaziyet ihdas etmeğe ben deniz taraftar değilim. Kanaatlerimi arz ettim⁵².

Efendiler, maruzatımı mümkün mertebe telhis ve sizi tasdi etmeyecek derecede izahata çalıştım. Sizden bir ricam var. Kanaatlerimi gayet açık olarak arz ettim. Sizden bir şey

⁵⁰- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1109

⁵¹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1110

⁵²- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 111

saklamadım, gizlemedim. Son kanaatimi da söyledim. Rica ederim sizden, hakikî kanaatinizi izhar ediniz. Gayet seri kararlar vermek icap ettiği çok, mühim devirler içinde ifayı vazifeye mecburuz. Ona nazaran bizden biraz şüphesi olan arkadaşlar, şüphesiz olarak reylerini izhar etsinler. İşleri tarafeyne de anlasın.⁵³

ALİ FETHİ BEY (Dâhiliye Vekili) (İstanbul) — Efendim; T. B. M. M. İkinci Reis Vekili imzasıyla 19. 11. 1338 tarihli bir tezkere aldım. Bunda diyor ki Refet Paşa Hazretleri hakkında Bayazıt Mebusu Şevket Bey ve rüfekası tarafından verilip Heyeti Umumiyece bil kabul Vekâleti Celileye arz ve pazartesi ruznamesine ithal edilen istizah taktirinin sureti musaddakası leffen takdim kılındı. Birer suretleri İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti ile Maliye ve Hariciye Vekâletlerine de gönderilmiştir. Bu istizah olunacak mevât sırasıyla tadat olunmuş ve neticede mevaddı mezkûrenin Dâhiliye, Hariciye ve Maliye Vekâleti ve Heyeti Vekile Riyasetinden istizaha lüzum görülmüştür. Bu taktir Heyeti Celilenizce kabul edilmiş ve üç gündün beri bu istizaha devam etmekteyiz. Söz söyleyen hatip arkadaşlarımızın sözlerine pek ziyade dikkat ettim. Bu istizah arasında Dâhiliye Vekili sıfatıyla sureti hususiyede ne gibi bir mesuliyet bana teveccüh edecektir, onu tetkik ettim. Maatteessüf veyahut maatteşekkür böyle hususî bir mesuliyete muttali olamadım. Rauf Bey biraderimizin, muhterem Reisimizin pek güzel beyan buyurdıkları üzere Refet Paşa Hazretlerine verdiğimiz salâhiyet verdiğimiz memuriyet hakkında almış olduğu mesuliyete bendeniz maalememnuniye iştirak ediyorum, hisseme isabet eden mesuliyete tamamen iştirak ediyorum. Yalnız Heyeti Vekileye isabet eden bu mesuliyete tamamen iştirak ile münhasıran Dâhiliye Vekâletine ne gibi bir mesuliyet terettüp edeceğini tetkik ettim, destles olamadım. Dâhiliye Vekilinden ayrıca istizah etmekten ayrıca bir maksatları vardır, o da bir takım hususatı Dâhiliye Vekilinden sormak ve o suretle Dahiliye Vekilini istizaha çekmek.⁵⁴

Efendiler, ne istizahtan korkarım, ne de cevap vermekten korkarım. Mümkün olduğu kadar vusum dairesinde yaptığım işler hakkında size cevap vermeye çalışacağım. Fakat efendim, merdane olmak için, bu münakaşa merdane olabilmesi için ve tarafeyne müsavatan münakaşa. Ve bu suretle cereyan edebilmesi için istizah edilen mevaddın burada dercedilmesi lâzım gelir. Yoksa falan filan mevaddı soracağım veyahut gizli bir şeye dair soracağım size, fakat onu şimdi size söylemeyeceğim. Kürsüye geldiğim zaman Vekil Beyin bilmediği bir şeyi soracağım, vekili müşkül bir vaziyete koyacağım ve o suretle vekili düşürmeye çalışacağım demek pek de meraane olmasa gerektir. Eğer maksat hakikaten tenevvür ise, eğer maksat hakikati meydana çıkarmak ise iki tarafa da müsavi şeraitle bir vaziyet temini lâzım geliyor. Yoksa biz biliyoruz, zihnimizde saklıyoruz, müşkül vaziyete koyacağız, magehzuhur bir vaziyete koyacağız vekili.

Ondan sonra Hafız Mehmet Beyefendi; şimdi sormayacağım, illâ alenî celseye dökelim, orada soracağım diyor. Niçin burada söylemiyorlar. Her halde cevap vereceğim, hiç bir zaman cevaptan kaçmıyorum. Yalnız arz ettiğim gibi bunun tayin, tasrih ve tavzih edilmesi lâzımdır. Bunun haricinde münakaşa mevzubahis olamaz. Bir tarafı gayet kuvvetli bir vaziyete koymak, diğer taran da gayet müşkül ve çetin bir vaziyete koymak demektir ki, bu şeriat tahtında mücadeleyi zannederim ki, hüsemam kabul etmemeleri lâzım gelir. Başka bir şey değil.⁵⁵

⁵³- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 111

⁵⁴- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 116

⁵⁵- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 116-1117

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara)- Arkadaşlar, Rûfekanın bilaistisna vatanperverliklerine şüphe yoktur. Meclisi Âlinizi teşkil eden her uzvu âli, bilhassa bugünlerde memleketin azami menfaatıyla alâkadar olacağına hiç şüphe yok. Bendeniz üç gündün beri devam eden bu münakaşanın içinde şu suretle mütehasıs oldum. Şu münakaşatı yapmak isteyenler, Lozan'daki sulh konferansı ile ve onun karşısında Heyeti Vekilenin vazifesin; mütalâa etmek muvafıktır. Hiç zannetmem ki, Lozan'da bizi temsil eden Heyeti Murahhasa, memleketi müdafaa edip dururken duçarı zaafedecek amal beslesin. Hâlbuki bugünlerde Hükümetten gayrı kabili içtinap bir mesele olursa o başka meseledir. Fakat tehiri caiz olan mesail olduğu takdirde bu gibi istizah yapılması doğru olmaz. En çok düşünülecek şey. Heyeti murahhasamızın noktai istinadı olan Heyeti Vekilemizin, kuvveali bir manzara arz edebilmesini temin etmektir. Yapılmış olan izahat tabii cevabı kâfi ile karşılanmıştır. Şimdi cereyan eden şey usulle menfat noktalarına ait olmak üzere mülâhaza olunabilir. Usule ait söylenen birçok sözler, zannederim, çok zaman izar etti. Usul noktai nazarından bir çok arkadaşlarımı dinledim. Elleriindeki kitaplara nazaran haklı olduklarını iddia ediyorlar. Ben o iddiada bulunmayacağım. Rica edeceğim ki, usul üzerinde birçok noktai nazarı tespit ile vakit geçirmeyelim. Hatta mümkünse Hükümete izharı rey için, celsei hafiyede beyanı itimat edelim. Ancak evvelce celsei âleniyede isi-izah yapıldığından dolayı geçmek zarurî ise evvelâ; burada tespit edildikten sonra geçmek doğrudur ve bu suretle geçilmelidir. Ârâ müspet veya menfi olarak tecelli ettikten sonra geçmek lâzımdır. Eğer müspet olarak burada ârâ tecelli ederse, hatta zahiren çok kuvvetli reyle arkadaşlarınıza beyanı itimat ederseniz, ben zannederim sizin için daha faydalıdır. Bu nokitai nazardan ben arzu ederim ki, bu münakaşattan sarfı nazar edesiniz ve konferansta neler yapıldığını muntazaman Hariciye Vekilinden sorasınız. Onları dinleyesiniz. Onlar da sizi mütemadiyen tenvir etsin. Onlar üzerinde görüşülecek daha mühim mesail vardır.⁵⁶

REİS — Efendim, 'takrirler var onları okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Mademki kanunu Refet Paşanın tadil etmediğini Rauf Bey beyan etmiştir, o halde izahat kâfidir. İtimat beyaniyle ruznamei müzakerata geçilmesini teklif ederim.

22 Teşrinisani: 1338

Diyaribekir Mebusu Hacı Şükrü

Riyaseti Celileye

tera Vekilleri Reisiyle, Hariciye, Dâhiliye. Maliye Vekillerinden istizah olunan mesele Heyeti Vek i temin vazifei müşterekesinden olmasına ve su halde aynı mesele hakkında müşarünileyhime ayrı ayrı beyanı itimat edilmesi caiz olamayacağına binaen maruzu istizah olan müşarünileyhimin cümlesi için birden ve bir defada reye müracaat edilmesini teklif ederiz.

22 Teşrinisani 1338

Karahisarişarkî
Memdu Necdet

Çorum
Sıddık

Genç
Hamdi

Karahisarişarkî
Ali Surun

Gaziantep
Yasin

Elaziz
Hüseyin

Riyaseti Celileye

Mesele tenevvür ve tavazzuh ettiğiinden naşi müzakerenin kifayetiyle beraber Refet Paşanın İstanbul'a ait muamelâtından dolayı Heyeti Vekile Reisi ile Dahiliye, Hariciye, Maliye vekâletlerinden vuku bulan istizah üzerine cereyan eden muamelât ve mevzuu istizah

⁵⁶- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 22 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1121

olan mosail ise millet ve vatanımızın selâmet ve saadetine matuf bulunmuş olduğundan Reis ve vükelayı müşarünileyhime beyanı itimat edilmek üzere reye vazını teklif eylerim.⁵⁷

22 Teşrinisani 1338

Genç Mebusu Hamdi

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Rica ederim bu işi bitirelim. Kâfi derecede tenevvür olundu. İcap eden müzakere cereyan cici. Biliyorum, taşrada iken bir karar ittihaz etmedi iseniz... Alenî celsede mevzubahis edilmemek şartıyla... karar verdi ise benim sözüm yoktur.

HAFİZ ZİYA BEY (Bitlis) — Meclisi Âlinin istizah meselesini açar ve teklif edersem, açık celsede, ne buyuracaksınız? Çünkü Meclis karar vermiştir.

REİS — Efendim, mesele bitmiştir... Rauf Beyefendi, Hacı Şükrü Beyin tavrini mi kabul ediyorsunuz⁵⁸

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas)- Hayır, Genç Mebusu Hamdi Beyin tavrini. (Genç Mebusu Hamdi Beyin tavrini tekrar okundu)

REİS — Efendim, bu tayini esami ile reye vazedilemez. Binaenaleyh reyi işarı ile olur. Genç Hamdi Beyin itimatı havi olan tavrini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Ekseriyetle kabul edildi.

BİR MEBUS-Kabul edilen ne?

REİS- İtimat... Efendim, hafi celsede başka muamele kalmamıştır. Celsemin alenî olmasını kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.⁵⁹

Açık olarak devam eden meclis görüşmelerinde, Heyet-i Vekile Reisi Rauf Orbay'ın, açıklamalarından sonra Refet paşa'nın, İstanbul'da yaptığı çalışmalar, Büyük Millet Meclisi'nin verdiği yetkiye göre yaptığı görüşüne varılmıştır.

4 Kasım 1922 den itibaren İstanbul'da ve Kasım 1922 ayı içinde işgalden kurtulan Trakya'da B.M.M Hükümetinin kanunları yürürlüğe konulmuştur. En nihayet Edirne (25 Kasım. 1922) ve Çanakkale'de (26 Kasım 1922) de mülki idarenin Büyük Millet Meclisi Hükümetine geçmesiyle dört senelik yabancı işgalden sonra İstanbul ve üç senelik Yunan işgalinden sonra Doğu Trakya, Milli Türk Devleti idaresine kavuşmuşlardır.⁶⁰

KAYNAKLAR

TBMM. Zabıt ceridesi, Yüz kırkinci İçtima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV

TBMM. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922) , III

TBMM. Zabıt ceridesi, Yüz kırkinci İçtima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV

TBMM. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), III,

TBMM. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV

TBMM. Gizli Celse Zabıtları, 22 Teşrinisani 1338 (1922), XXV

Abidin Tüzel, Türk İstiklal Harbi, Ankara, 1969, II/IV

Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, Büyük Zaferden Lozan'a, Lozan'dan Cumhuriyete,, İstanbul, 2007

Mahmut Goloğlu, Milli Mücadele Tarihi-IV 1921-1922 Cumhuriyet Doğru, İstanbul, 2010

Rauf Orbay, Siyasi Hatıralar, İstanbul, 2005,

Tevfik Bıykoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, Ankara, 1992

Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, Ankara, 1995

⁵⁷- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 22 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1122

⁵⁸- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 22 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1123

⁵⁹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 22 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1123

⁶⁰-Bıykoğlu, a.g.e., s. 462

**KALKINMA AJANSLARININ KAYMAKAMLIKLARA VE BAĞLI
KURULUŞLARA VERDİĞİ MALİ DESTEĞİN SOSYAL UYUM PROJELERİNE
SAĞLADIĞI FAYDALAR ÜZERİNE BİR İNCELEME: İSTANBUL KALKINMA
AJANSI ÖRNEĞİ¹**

Sabit ALABAŞ
Marmara Üniversitesi, sabitalabas@marun.edu.tr

GİRİŞ

Türkiye, gelişmekte olan ülkeler kategorisinde bir ülkedir. Gelişmekte olan ülkeler henüz gelişmelerini tamamlayamadıkları için bölgeler arasında coğrafi şekiller, iklim, nüfus yapısı, kültür ve bilgi düzeyi gibi çeşitli sebeplerden dolayı bölgeler arası kalkınma ve gelişmişlik düzeyinde farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıkların görülmesi gayet normal karşılanmakla birlikte, hükümetlerin bu farklılıkları giderme konusunda yıllardır yaptığı çalışmaların hala bir sonuç vermemiş olması düşündürücüdür.

Türkiye, kurulduğu ilk günden beri bölgesel kalkınma çalışmalarına uzak kalmış, ulusal ölçekli kalkınmaya ağırlık vermiştir. Ulusal ölçekli kalkınmanın tek istisnası Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri olmuş, bu bölgelere zaman zaman popülist amaçlarla da olsa pozitif ayrımcılık yapılmıştır.

Bölgesel seviyede altyapı yatırımları cumhuriyetin kurulmasıyla hız kazanmış, bu anlamda yerel yönetimlerin büyük etkisi olmuştur. Bazı yatırımlar için yapılan arazi tahsisleri, organize sanayi bölgeleri ve sanayi siteleri oluşturulması, çiftçi ve sanayicinin kredi ve teşviklerle desteklenmesi ile ilerlemeler sağlanmıştır fakat çalışmalar bunlarla sınırlı kalmıştır.

Oysa bölgesel planlama, bazı meziyetler gerektirmekle birlikte, olumlu sonuçlar doğurması devlet ve hükümet destekleri ile söz konusudur. Bu destekler tek başına yeterli olmamakla birlikte, çeşitli alanlarda uzmanlaşmış kadrolar, çağdaş bir dünya görüşü ve yaratıcılık da içermelidir.

Bölgeler arası gelişme farklılıkları birçok sebepten kaynaklanabilir. Kırsal alanlardaki altyapı yetersizliği ve uzmanlaşamama; sanayileşmenin tamamlanması fakat gerekli teknolojinin sanayiye entegre edilememesi bu sebeplerden bazılarıdır. Bahsedilen tüm sebepler ve noksanlıklar, bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeyinde farklılıklar çıkmasına hatta gelir düzeyi düşük ülkelerde kalkınma düzeylerinde uçurumlar olmasına sebebiyet vermektedir. Yerelden, bölgesel nitelikte başlayan bu kalkınma farklılıkları ülkenin geneline yayılmakta, ülke kaynaklarının etkin kullanılamamasına hatta kaynakların israf olmasına sebep olmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında hazırlanan kalkınma planları ulusal ölçekte kalkınma anlayışı içerisinde oluşturulmuştur. Nitekim 1963 yılında ilk 5 Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmış ve yürürlüğe konulmuştur. Bu planın amacı kanunda da belirtildiği üzere insan hak ve hürriyetlerini, milli dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını

¹ Bu çalışma Esenler Kaymakamı Hulusi Şahin, Üsküdar Kaymakamı Murat Sefa Demiryürek; Üsküdar Proje Birimi Yetkilisi Onur Cantimur ve İstanbul Kalkınma Ajansı Proje Birim Uzmanı Süleyman Bayezit ile yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlar sonucu hazırlanmıştır.

gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak bir demokratik düzeni kesin olarak seçmiş olan Türk Milletinin, Anayasamızda açık ifadesini bulan iktisadi ve sosyal hayatı, keyfi ve plansız davranış tecrübelerine son verip adalete, tam çalışma esasına ve herkesin insan haysiyetine yaraşır bir yasayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenleme arzu ve azmine uygun olarak; milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararına, gerektirdiği önceliklerle yöneltmek ve iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmektir.²

Türkiye’de hükümetler geç de olsa kaynak dağılımındaki etkinsizliğin farkına varmış ve 5 yıllık kalkınma planlarını yeterli görmeyerek 1980’li yıllarda ilk kalkınma projeleri olan GAP, DOKAP, DAKAP, ve ZBK gibi projeleri hayata geçirmeye çalışmıştır. Bu projeler yatırımların gerçekleştirilmesi için plan, altyapı, ruhsat, konut, sanayi, maden, tarım, enerji, ulaştırma ve diğer hizmetleri yapmak veya yaptırmak, yöre halkının eğitim düzeyini yükseltmek için gerekli tedbirleri almak veya aldirmek, kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyonu sağlamak üzere hazırlanmıştır. Fakat bu projeler de ülke ve az gelişmiş bölgeler açısından olumlu sonuçlar alınmasına yetmemiştir.

Türkiye ilk defa ciddi anlamda Bölgesel Kalkınma Ajanslarıyla, üye adaylığının tescil edildiği 1999 Helsinki Zirvesi sonunda tanışmıştır.

Türkiye’nin 2005 yılında Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakerelerine başlamasıyla, bölgesel kalkınma politikaları farklı bir boyut kazanmıştır. Bu kapsamda çıkarılan 5449 sayılı Kalkınma Ajansı Kanunu ile bu konuda uzmanlaşmış bir kadro hazırlanarak yeni taşra teşkilatları oluşturulmuştur.

Bölgesel Kalkınma Ajansları

Kalkınma ajansları, bölgelerin kaynak tespiti çalışmalarını yapmak, alt ve üstyapı çalışmalarında hükümet kaynaklarının kullanımında etkinlik sağlamak, özellikle KOBİ’leri bilgi, teknoloji ve kaynak bakımından desteklemek amacıyla kurulmuş yapılardır.³

Kalkınma Ajanslarının Kuruluş Kanununa göre, ajanslar bölge plân ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmak; bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamak, bölgesel gelişme hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik olarak; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, bölgenin iş ve yatırım imkânlarının, ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımını yapmak, yönetim, üretim, tanıtım, pazarlama, teknoloji, finansman, örgütlenme ve işgücü eğitimi gibi konularda ilgili kuruluşlarla işbirliği sağlayarak küçük ve orta ölçekli işletmelerle yeni girişimcileri desteklemek gibi çok yönlü bir amaçla kurulmuştur.⁴

İstanbul Kalkınma Ajansı(İSTKA)

Ajans; temelde kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, ulusal kalkınma planı ile entegre olarak bölgesel gelişmeyi sağlamak amacıyla kurulmuştur. Kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak, yerel potansiyeli harekete geçirmek, sürdürülebilirliği sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik

² I.Beş Yıllık Kalkınma Planı, Kalkınma Bakanlığı, www.kalkinma.gov.tr, (E.T. 08.09.2017)

³ TUTAR Filiz ve DEMİRAL Mehmet, “Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF Dergisi, Sayı 1 (2007), Cilt 2, ss 65-83

⁴ Resmi Gazete, Başbakanlık, www.resmigazete.gov.tr, (E.T. 24.11.2017)

farklarını azaltmak da ajansın kuruluş amaçları arasındadır. Ajansın kuruluşu 5449 sayılı Kanuna dayanarak Bakanlar Kurulu'nun 10.11.2008 tarih ve 2008/14306 sayılı kararı ile olmuştur. İSTKA Genel Sekreteri Ağustos 2009'da atanmıştır. İSTKA faaliyete Aralık 2009'da uzman ve destek personeli istihdamı ile birlikte başlamıştır.

Tek bir il için kurulan ajans, İstanbul bağlamında ele alındığında aslında 39 farklı ekonomik ve sosyal yapıya sahip bölgeye hizmet vermektedir.

Ajansın kurulması ve idari yapılanmasının sisteme oturtulması sürecinde bazı sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunların kaynağını da Esenler Kaymakamı "Kalkınma Ajansları Türkiye'ye Avrupa Birliği Uyum Süreci'nin bir hediyesidir. Bu süreçten önce Türkiye'de bu manada ciddi ve tüm ülkeyi kapsayıcı bir çalışma yapılmamıştır. Dolayısıyla ajanslar yapı itibariyle klasik Türk idare yapısından farklıdır, bunun doğal bir sonucu olarak da İdari teşkilat içerisinde nerede konumlandırılacağına tam karar verilememiştir" diyerek sorun sayılabilecek bir noktaya temas etmiştir. Nitekim ajansın kamu tüzel kişisi olup olmadığı konusunda ortaya çıkan belirsizlik karışıklıklara sebep olmuş ve bu belirsizlik Danıştay'ın 2009/1879 nolu kararına kadar sürmüştür.

Ayrıca, Türkiye'nin kalkınmasının ajanslarla değil Organize Sanayi Bölgeleri ile olacağını, teşvik ve desteklerin bu yönde olması gerektiği de bürokratlar tarafından savunulan bir tezdir. Bu kesime göre, hali hazırdaki proje yazım tekniği etkili olamamaktadır. Bizce de ajansların reaktif değil proaktif olmaları yani projeleri kendileri yazarak kalkınmaya öncülük etmeleri daha faydalı olacaktır.

Öte yandan, ajanslar kurulduktan sonra bölge yetkililerinin de adeta bir yarışa girdiği görülmüştür. Bu durum Esenler Kaymakamı tarafından " Her yetkili kendi bölgesine daha çok pay almak istedi. Bu da sıkıntılar yarattı. İnsanlar bölgelerinin coğrafi özelliklerini dikkate almadan mali destek alabilme gayesiyle hayali projeler üretti" şeklinde belirtilmiştir. Ajansların çok bürokratik bir yapısının olduğu, projelerin yazımındaki küçük noksanlıklardan dolayı bile projelerin iptal edildiği ajansa yöneltilen eleştiriler arasındadır. Ayrıca proje yazım tekniğinin detaylara boğulduğu ve bu yüzden halkın proje yazma konusundaki heveslerinin kırıldığı ve proje başvurusu yapmalarına sebep olduğu da eleştiriler arasındadır. Eleştirilerin bir başka boyutu da projeler sonucu yapılan tesislerin, proje süresi bitiminde kontrol mekanizmasının kurulamamış olması yüzünden atıl olarak kalması ve mali anlamda ciddi miktarda israfa yol açmasıdır.

Ajans Yönetim Kurulu İstanbul Valisi başkanlığında toplanır. Bu durum, merkezin otoritesinin sürekli ajansın üzerinde hissedilmesi sonucunu doğuracağı, ajansın bağımsız ve tarafsız çalışmayacağı gerekçeleriyle doktrinde eleştiri konusudur. Fakat İSTKA'da çalışan uzmanlara göre, hesap verilebilirlik ilkesi bağlamında mali kontrolü sağlamak amacıyla valinin de bu kurulda olması gerekmektedir. Valinin oynadığı bütünleştirici rol projelerin emin adımlarla ve minimum problemle yürütülmesinde etkili olmakta, kurula başkanlık etmesi hiyerarşik bir üstünlük sağlamak amacı gütmemektedir.

Ajans, kuruluş kanunundaki amaçlara uygun olarak bölgesel gelişmişlik düzeyindeki farklılıkları ortadan kaldırmak amacıyla; ilanın gereklerini karşıladığı takdirde sorumluluk alanı içerisinde bulunan bölgedeki her ilçeye ve her belediyeye siyasi görüş ya da etnik unsur farklılıkları gözetmeksizin mali destek sağlanmaktadır. Nitekim projeler incelendiğinde Beylikdüzü Belediyesi, Küçükçekmece Belediyesi, Esenler Belediyesi gibi farklı siyasi görüş ve partilerce yönetilen belediyelerin de kabul edilen projeleri vasıtasıyla ajanstan mali destek

aldığı görülmektedir. Yine ajansta çalışan uzmanlara göre bu durumda rol oynayan en önemli faktör, bağımsız denetçilerin projeleri kör hakem sistemiyle değerlendirmesidir.

Bölgesel Kalkınmayı Gerçekleştirmek Amacıyla Yapılan Projeler

İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA), teknoloji, tarım, sağlık, ticaret, sosyal sorumluluk başta olmak üzere birçok çalışma yapmış, bu projelerle kurum, kuruluş ve fikri olan bazı çevrelere çeşitli alanlarda destek sağlanarak projelerin veriminin artırılması amaçlanmıştır. Bu kısımda çeşitli alanlarda yapılan projelerden bazıları tanıtılarak, sosyal uyum projelerine sağlanan faydalar tanıtılacaktır.

Bilgi Odaklı Ekonomik Kalkınma Programı

Bu program kapsamında; Yıldız Teknik Üniversitesi bünyesinde özel sistemli bir sera yapılmıştır. Bu seralarda laleler yetiştirilmesi; bu sayede lalelerin optimum koşullarda büyümesini sağlamak üzere besin öğelerini takip eden sensörlerin üretilmesi, sensörlerle besin öğelerinin ölçümüne yönelik bir yazılım sisteminin geliştirilmesi, eğitim, seminer ve internet sitesi ile tecrübelerin paylaşılması ve farkındalığın artırılması ve okullarda etkinlikler düzenleyerek öğrencilere lalenin İstanbul kültüründeki önemini anlatılması planlanmıştır. Bu kapsamda serada 200.000 adet lale yetiştirilmiştir.⁵ Nihai yararlanıcılardan İstanbul Ağaç ve Peyzaj AŞ'ye üretilen lale soğanları İstanbul peyzajında kullanılmak üzere verilmiştir. Belbim A.Ş. ile kısa süreli bir ortaklık kurularak özgün bir sensör ölçüm yazılımı geliştirilmiştir. İBB ve Silivri başta olmak üzere diğer ilçe belediyeleri de lalelerin kullanımına talip olmuşlardır. Bu şekilde farklı kurumların ve çeşitli siyasi görüşlere sahip belediyelerin üniversite ile işbirliği yapması sağlanmış, bu da kurumlara farklılıklar gözetmeden destek olma ve birlikte proje yürütebilme becerisi aşılacaktır. Nihai yararlanıcılardan Yıldız Teknik Üniversitesi üretilen laleleri üniversite peyzajında kullanmış, bu şekilde üniversitenin televizyon kanallarında görünürlüğü artırılmıştır.⁶

Kalkınma Ajanslarının işleyişine getirdiğimiz eleştirilerden “kontrol edilebilirliğin olmaması sonucu kaynakların atıl kalması ya da israf edilmesi” bu projede kendini göstermektedir. Üniversite'nin Davutpaşa Kampüsü sınırları içerisinde bulunan bu biyonik sera, 200.000 adet lalenin üretiminden sonra, beş yıldır boş durmakta, sera bakımsızlık ve hava şartları dolayısıyla çözülmeye başlayan yapı malzemelerinin ve kırılan sera camlarının yüzünden büyük zararlar görmekte ve çevreyi kirletmektedir. Öte yandan sözleşmenin toplam bütçesinin 1.030.270,00 TL olduğu düşünülürse, israfın boyutları kolayca anlaşılabilir.

Bir başka örnek de; İstanbul Hazır giyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği ve Türkiye İhracatçıları Meclisi(TİM) ortaklığında yürütülen Teknoloji Odaklı Tasarım Merkezi'dir. Bu merkez tekstil ve hazır giyim sektöründe katma değeri yüksek ürün ve hizmet geliştirecek olan moda tasarımcısı girişimci kapasitesini artırmak, bölgenin küresel rekabet gücünün yükseltilmesine katkı sağlamak amaçlarıyla kurulmuştur. Tasarım Merkezi'ni insana, çevreye duyarlı, katma değeri yüksek giyilebilir ürünlerin üretildiği, sektörün ortak kullanımına açık bir merkez haline getirmek hedeflenmiştir. Bununla birlikte Tekstil sanayicisinin, Çin ve Hindistan karşısında rekabet edemediği fason, emek yoğun üretim yerine, katma değer sağlayan malzemelerden üretilmiş rekabetçi ürünler geliştirilmesi için

⁵ İSTKA 2012 Yılı Mali Destek Programları, İstanbul Kalkınma Ajansı, <http://www.istka.org.tr>, (E.T. 01.01.2018)

⁶ Biyomühendislik Bölümü, Yıldız Teknik Üniversitesi, www.bioeng.yildiz.edu.tr, (E.T. 09.01.2018)

tasarım ve teknolojik kullanımı konusundaki becerileri, farkındalığı ve bilgi seviyesinin artırılması da amaçlar arasındadır. Bu kapsamda giyilebilir ürünlere dönüştürülebilecek malzemelerin tespit ve temin yöntemleri belirlenerek bu bilgi tasarıma aktarılabilir halde işlenerek, kayıt altına alınacağı online merkez kütüphanesinin oluşturularak, uluslararası malzeme kütüphaneleri, teknik tasarım merkezleri ve üniversitelerin işbirliği ağlarına girilmiştir.⁷

Bu proje sonucunda Çin ve Hindistan gibi işgücünün ucuz olduğu ülkelerle rekabet kolaylaşmış, Türkiye giyim sektöründe emek yoğun üretimden çok teknolojiyle desteklenmiş makineli üretime geçmiştir.

Engelsiz İstanbul Mali Destekleme Programı

Şile’de engellilere yönelik sınırlı çalışmalar uzun yıllar boyunca Şile Belediyesi Beyaz Masa Birimi ve Şile İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Rehberlik Araştırma Merkezi (RAM) tarafından yürütülmüştür. Beyaz Masa, kendisine başvuran engellilerin tekerlekli sandalye ve işitme cihazı gibi taleplerini, ilişkide olduğu resmi ve özel kurumlardan karşılamaya çalışmış ve çoğu zaman taleplere cevap vermesi mümkün olamamış, bu nedenle Şile Belediyesi, İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü’yle birlikte engellilerin mesleki rehabilitasyonuna ve istihdamına yönelik bir merkez açmaya karar vermiştir. Bu bağlamda İstanbul Kalkınma Ajansı tarafından yürütülen “Engelsiz İstanbul Mali Destek Programı”na, “Engelsiz Şile” projesi ile başvurulmuştur. Şile ilçe merkezi ve 57 köyünden toplam 80 fiziksel ve/veya zihinsel engelliye, üç farklı atölye ve iki kursta ücretsiz hizmet verilmiş, engelli bireyler, proje kapsamında alınan, içinde engelli asansörü bulunan servis ile taşınmıştır. Kurslar sonucu istihdam sağlanabilmesi için bölgedeki kamu kurumlarıyla görüşülmüş ve anlaşmalar sağlanmıştır.

Bu kapsamda proje değerlendirildiğinde çok yönlü bir fayda sağladığı açıkça görülmüştür. Proje kapsamında öncelikle engelli bireylerin ailelerinin, sonra da çevrenin bilinçlendirilmesi topluma sosyal fayda sağlamıştır. Engelli bireylerin içlerine kapanmalarına engel olmak, toplumdan gelebilecek yeni engelleri önlemek amacıyla kurslar açılmış, bu kurslarla engelli bireylere hem vakit geçirebilecekleri hem de bir şeyler üretebilecekleri etkinlikler yaptırılmıştır. Engelli bireylerin kurs sonlarında istihdam edilme aşaması da projenin başarılı kısımlarındandır.

Bir başka örnek de Üsküdar Kaymakamlığı’nın İSTKA destekli olarak yürüttüğü “Görerek Öğreniyorum Projesi”dir. Projenin ortaya çıkış amacı Türkiye’de az görenlere yönelik çalışmaların yetersiz olması olarak tanımlanmaktadır. 2014 yılında başlayan projenin bir yıl içerisinde bitirilmesi amaçlanmıştır. Görme engelliler okulunda eğitim alan dezavantajlı az gören çocuk ve gençlerin akademik ve sosyal başarılarının artırılıp toplumsal uyum problemlerinin en aza indirilmesi projenin temel amaçlarındandır. Proje bitiminde az görenlerin toplumsal uyum problemlerinin en aza indirilmesi ve toplumda mutlu, üretken ve yaratıcı bireyler olmaları hedeflenmiştir. Bu kapsamda Üsküdar Türkan Sabancı Görme Engelliler Okulu’nda destek eğitim atölyesi oluşturulmuş, eğitim verecek olan öğretmenler eğitilerek fiziki ve eğitim altyapısı hazırlanmıştır. Eğitim alan az gören çocuk ve gençlerin işlevsel görme kabiliyetleri görece artmış, hem akademik başarı hem de özgüvenlerinin artırılmasıyla sosyal hayata katılımları kısmen de olsa sağlanmıştır. Ayrıca hedef kitle olan 40 az gören öğrenci, 50 öğretmen, 80 ebeveynin bu konudaki yanlış bilinçleri yok edilmeye

⁷ TİM’den AR-GE ve Tasarım Merkezi Kurulmasına Yönelik Danışmanlık Desteği, www.turkishtimedergi.com, (E.T. 09.01.2018)

çalışılmış, engellilerin toplumda meslek sahibi olamayacağı anlayışı kırılmıştır.⁸ Bize göre; engelliler konusunda toplumdaki anlayışın bu proje ile değiştirilmesi mümkün değildir, zira hedef kitle çok küçüktür. Bu proje bir başlangıçtır. Projenin tüm Türkiye'ye yayılması bu konudaki anlayışın değiştirilmesinde büyük rol oynayacaktır.

Çocukların, Gençlerin Girişimcilik, Beceri ve Geleceklerini Destekleme Programı

İstanbul'un Eyüp ilçesinde hizmete sokulan Aile Danışma Merkeziyle; ailelerin çocukları ile ilgili karşılaştıkları problemlerde uzman psikolog ve sosyologlardan profesyonel destek almaları amaçlanmıştır. Aile Danışma Merkezi'ne 2013 yılında 850 aile çözüm için başvurmuştur. Toplam 2140 oturum görüşme yapılmış, sorunlar çözüme kavuşturulmuştur. Gerekli durumlarda aileler ilgili kamu kurumlarına yönlendirilmiş ve gerekli randevuları alınmıştır. "Şiddete hayır, müzakereye evet" sloganıyla hizmete sokulan "Mobil Psiko Sosyal Destek Aracı" Eyüp ilçesinin kırsal kesimine mobil danışmanlık hizmeti götürmüştür. Bunun dışında okullarda kaydı olmayan, devam etmeyen ve disiplin cezası almış çocuk ve gençlerin ailelerine ziyaretler düzenlenmiş ve bunun sonucunda 131 çocuk ve gencin okula kayıt olarak eğitimlerine devam etmesi sağlanmıştır.⁹

Bununla birlikte, Aile Eğitimleri kapsamında 7 ünitelerden oluşan "Anne Baba Eğitim Modülü" hazırlanmıştır. "Çocuklarda şiddet duyguları açısından Anne Baba Eğitimi" ve "Aile ve Şiddet" isimli kitaplar bastırılmıştır. Proje kapsamında 7 eğitimden oluşan 110 oturumda 5385 aile, eğitimlerini tamamlayarak sertifika almaya hak kazanmıştır. Akran Arabuluculuk sistemi ile 25 okulda Arabulucu Öğrenci Odası kurulmuştur. 1900 müzakereci arabulucu öğrenci seçilmeyle belirlenmiş ve bu öğrencilere 30 saatlik eğitim verilmiştir. Arabulucu öğrenciler, Arabuluculuk yemini ederek rozetlerini takmışlar ve okullarda görevlerine başlamışlardır. Okullarda öğrenciler arasındaki problemler kavga ve şiddet yerine kazan-kazan formülü ile arabulucu öğrenciler tarafından müzakere yöntemi ile çözüme kavuşturulmaktadır. Proje kapsamında okullarda; çocuk ve gençlerin boş zamanlarını değerlendirebilecekleri ücretsiz sosyal ve kültürel faaliyetler başlatılmıştır. Bağlama, badminton, gitar, voleybol, futbol, ney, basketbol, tekvando, tiyatro, satranç, resim, drama ve hentbol kursları açılmıştır. 2249 çocuk ve genç boş vakitlerinde ücretsiz olarak bu kurslardan yararlanma hakkına kavuşmuştur. Bu faaliyetlerle birlikte çocukların ve gençlerin maruz kaldığı şiddet ve suça bulaşmanın sebeplerinin azaltılmasına katkı sağlanmıştır.

SONUÇ

Sayıları gittikçe artan bölgesel kalkınma ajansları bölgeleri sadece ekonomik anlamda değil, sosyolojik açıdan da geliştirmektedir. Ajans kurulduğu günden itibaren İstanbul'un sorunlarını daha iyi anlamak ve kalkınma potansiyelini harekete geçirmek için kurumsallaşma çalışmaları yürütmüştür. Bu bağlamda İstanbul Kalkınma Ajansı'nın da başta İstanbul olmak üzere Türkiye'nin gelişmesindeki rolü yadsınamaz. Zira ajansın güçlü bir yapısının bulunması ve İstanbul gibi metropol bir şehirde kurulmuş olması onu diğer ajanslardan farklı kılmış ve ajans, diğer kalkınma ajanslarına birçok açıdan örnek teşkil edecek çalışmalar yapmıştır. Ajansın ilk kurulduğu dönemlerde başlayan tartışmalar bugün dahi devam etmekte ve ajansın etkin çalışıp çalışmadığı konusu, noktası bir türlü koyulamayan bir cümle gibi sürüp gitmektedir. Öte yandan bu tartışmalar ve eleştiriler ajans yetkililerince kulak ardı edilmiş, ajans salt çalışmalarına yoğunlaşmıştır.

⁸ Görerek Öğreniyorum Projesi, Üsküdar Kaymakamlığı, www.uskudar.gov.tr, (E.T 10.01.2018)

⁹ Eğitim Yoluyla Şiddetin Azaltılması ve Suçun Önlenmesi Projesi, Eyüp İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, www.eyup.meb.gov.tr, (E.T. 12.01.2018)

Ajansın iştirakçileriyle yürüttüğü çeşitli alandaki projeler incelendiğinde ajansın özellikle ekonomik ve sosyal hayatta önemli rol oynadığı görülmektedir. 5449 sayılı Kalkınma Ajansı Kanunu'na göre, ajansın bütçesini merkezi yönetim bütçesinden aktarılan gelirler, Avrupa Birliği ve diğer uluslararası fonlardan sağlanan kaynaklar, faaliyet gelirleri, belediyelerin aktardıkları pay, bölgedeki sanayi ve ticaret odalarının bütçesinden kanunda belirtilen orana göre aktarılan pay, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarca yapılan bağış ve yardımlar oluşturmaktadır. Görülmektedir ki, ajansın bütçesini oluşturan birçok kurum ve kuruluş ödeneklerini bilinçsizce harcamaktan kısmen men edilmiş, bütçenin uzmanların çalıştığı ajanslar eliyle bilinçli ve daha etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamıştır.

Öte yandan Ajans, bakanlıklara oranla görece küçük bir bölgede kurulduğu için bulunduğu çevrenin sorunlarına ve ihtiyaçlarına daha kolay vakıf olmuş, bu şekilde zaman kaybı önlenerek ihtiyaçlara cevap vermeye başlanmıştır. Bu şekilde bir bakanlığın iş yükü nedeniyle ilgilenemeyeceği dezavantajlı grupların yaşadığı sorunlar; uzmanlar tarafından daha kısa sürede çözülerek bu grupların sosyal uyumlarının artırılması mümkün kılınmıştır. Ajansta bürokrasinin hafifletilmiş olması ve mali programlara uygun projeleri hayata geçirmeyi hedefleyen uzman kadrosunun bulunması, hem kurumları hem vatandaşları proje yazımına teşvik etmiş ve bu sayede toplumsal kalkınma hızlanmıştır.

Ayrıca ajansın stratejileri geliştirilirken, katkı sağlamak isteyen herkesin görüşlerinin alınması amacıyla bir mail adresi oluşturulmuş ve gelen talepler incelenmiştir. Bu da vatandaşlarla ajansın iletişim noktasında hızlı adımlar atmasını sağlamıştır.¹⁰

Ajans, şirket kuruluş süreci hakkında bilgilendirme faaliyetlerinden yatırım teşvik belgesi düzenlenmesine kadar uzanan birçok hizmeti yatırımcılara sunabilmektedir. Bu kapsamda, Ajans yabancı ve yerli yatırımcıları bilgilendirmekte ve yapılan bilgilendirme faaliyetleri sonrasında yatırımcılar izin ve ruhsat işlemleri için sorumlu kurumlara yönlendirilebilmektedir. Ayrıca yatırım konusuna ilişkin devlet teşvikleri ve destek mekanizmaları tanıtılarak, yatırım teşvik belgesine konu olabilecek bir yatırıma ilişkin yatırım teşvik belgesi düzenlenebilmektedir. Bu durum da özellikle yabancı yatırımcıların kayıt altına alınmasını ve yatırım yapmak istedikleri bölgenin coğrafi, ekonomik ve sosyal ölçütler ışığında yönlendirilmesini sağlamaktadır.

Öte yandan, ajansa getirilebilecek belki sayılı eleştirilerden bir tanesi olarak; projelerin bitiminden sonra denetlenmesi sorunsalı söylenebilir. Zira projenin tamamlanmasından sonra bir türlü kurulamayan kontrol mekanizmasının eksikliği nedeniyle, büyük miktarlarda mali kayıplar ortaya çıkmaktadır. Büyük yatırımlar yapılarak ortaya çıkarılan tesis ve makineler denetleme yoksunluğu nedeniyle bir başka projede kullanılmıyor ya da proje yaşam boyu sürer hale getirilemiyor. Bu da yapılan tesislerin, yatırımların çoğu zaman atıl kalmasına; kaynakların israfına neden olmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz sorunlar çözülebildiği takdirde, kalkınma ajansları Türkiye'de daha işlevsel hale gelecek ve bölgesel kalkınma yarışında en önemli faktör haline gelecektir.

KAYNAKÇA

I.Beş Yıllık Kalkınma Planı, Kalkınma Bakanlığı, www.kalkinma.gov.tr, (E.T. 08.09.2017)
GAP, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, www.gap.gov.tr, (E.T. 05.01.2018)

¹⁰ Sıkça Sorulan Sorular, İstanbul Kalkınma Ajansı, <http://www.istka.org.tr>, (E.T. 10.01.2018)

HASANOĞLU Mürteza ve ALİYEV Ziya, “Avrupa Birliği İle Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları”, Yönetim Bilimleri Dergisi, Sayı / N: 28, ss. / pp.: 71-99, 2016

Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun, Resmi Gazete, www.resmigazete.gov.tr, (E.T. 05.01.2018)

TUTAR Filiz ve DEMİRAL Mehmet, “Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF Dergisi, Sayı 1 (2007), Cilt 2, ss 65-83

Resmi Gazete, Başbakanlık, www.resmigazete.gov.tr, (E.T. 24.11.2017)

İstanbul Kalkınma Ajansı, <http://www.istka.org.tr>, (E.T. 08.01.2018)

Danıştay Onuncu Dairesi, Danıştay Başkanlığı, www.danistay.gov.tr, (E.T. 08.01.2018)

İSTKA Mali Destek Programları, İstanbul Kalkınma Ajansı, <http://www.istka.org.tr>, (E.T. 04.01.2018)

İSTKA 2012 Yılı Mali Destek Programları, İstanbul Kalkınma Ajansı, <http://www.istka.org.tr>, (E.T. 01.01.2018)

Biyomühendislik Bölümü, Yıldız Teknik Üniversitesi, www.bioeng.yildiz.edu.tr, (E.T. 09.01.2018)

TİM’den AR-GE ve Tasarım Merkezi Kurulmasına Yönelik Danışmanlık Desteği, www.turkishtimedergi.com, (E.T. 09.01.2018)

Görerek Öğreniyorum Projesi, Üsküdar Kaymakamlığı, www.uskudar.gov.tr, (E.T. 10.01.2018)

Eğitim Yoluyla Şiddetin Azaltılması ve Suçun Önlenmesi Projesi, Eyüp İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, www.eyup.meb.gov.tr, (E.T. 12.01.2018)

Sıkça Sorulan Sorular, İstanbul Kalkınma Ajansı, <http://www.istka.org.tr>, (E.T. 10.01.2018)

İstanbul Kalkınma Ajansı 2016 Yılı Faaliyet Raporu, www.istka.org.tr, (E.T. 14.06.2017)

HANEFİ VE ŞAFİİ MEZHEBİNE GÖRE EVLİLİKTE KEFAET'İN ARANDIĞI YERLER

Dr. Öğr. Üyesi Alimcan BUĞDA
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

İsmail Hakkı GÜRDENİZ
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri
Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, gurdenez1988@hotmail.com

ÖZET

İnsanlığın ilk zamanlarına kadar uzanan evlilik müessesesi, tarihin her döneminde neredeyse bütün toplumlarda önemli bir müessese olarak kabul edilmiştir. Toplumun temelini teşkil eden böylesine önemli bir müessese için dinler birtakım ilkeler ortaya koymuştur. Evlilikte önemli hususlardan birisi olan kefaet (denklik) de birçok din ve toplumlarda farklı şekillerde uygulanmakla beraber İslâm Aile Hukukunda bu konu üzerinde önemle durulmuştur. İslâm hukuku evlilikle ilgili prensipler koyarken, evliliğin kalıcılığını sağlama yönüyle eşler arasındaki uyumun ve denkliğin önemine dikkat çekmiştir. Bu uyum ve denklik ise evlenecek kişiler arasında nesep (soy), baba ve dedenin Müslüman olması, dindarlık, hürriyet, meslek, mal ve zenginliğin bulunması, fiziki kusurların bulunmaması gibi birçok hususlarda uyum ve denkliğin olması ile gerçekleşmektedir. Evlilik sosyal ve dinî bir yükümlülük olduğundan Kur'an-ı Kerim onu ağır ve önemli bir sözleşme (misâk-ı galiz) olarak vasıflandırmıştır.

İslâm, fitrata uygun bir din olma özelliği ile insanoğlunun fitrî duygularının meşru yollardan tatmin edilmesine müsaade etmiş ve ona bunun yollarını göstermiştir. Evlilik, fitrî duygulardan birçoğunun tatmin edilmesinde önemli bir kurumdur. Doyumlu bir evlilik yaşantısı, eşlerin birbirine ne kadar uygun olduklarıyla doğrudan ilişkilidir. Ailenin huzurlu olmasının ilk koşulu eşler arasındaki uyum ve anlaşmadır. Uyumlu beraberliklerin hayatı kolaylaştıracağı, güzelleştireceği ve zenginleştireceği söylenir. Eş seçmede, evlenecek kişilerin benzer yönlerinin çok olmasının, evlilikte başarı şansını artıracığına inanılır. Eşler arasındaki benzerlikler evlilik hayatını kolaylaştıracağı gibi, farklılıklar da zorlaştırabilir. Bu yüzden evlilikte ekonomik durum, dini inanç, ırk, eğitim, yaş, sosyal değerler açısından eşlerin önemli ölçüde birbirlerine yakın ve benzer olmaları istenir. Bu itibarla İslâm Aile hukukunun, sonradan olabilecek olaylar için, önceden tedbir olarak denklik (kefaet) ilkesine dikkat çekmesi, kişinin en sağlıklı evliliği ancak kendine denk bir eşle devam ettirebileceği düşüncesinden ileri gelmektedir. İslâm'da kadın, kendisine denk olan birisini seçtiği sürece istediğiyle evlenmekte serbesttir. İstemediği biriyle zorla evlendirilmesi söz konusu değildir. Küçükken velisi tarafından yapılmış nikâhı da bozma hakkına sahiptir. Eş seçimi konusunda babaların söz sahibi olduğu bir dönemde, kadına tanınan bu serbestlik İslâm'ın kadına verdiği değer bakımından dikkat çekicidir. İslâm hukukuna göre evlilikte kefaet şartı kadında değil erkekte aranmaktadır. Diğer bir ifadeyle erkeğin zikredilen hususlarda en az kadının seviyesinde veya ondan üstün olması gerekir. Kadın evlenmekle erkeğin ailesine intisab edeceği için erkeğin kendisine denk olmayan bir kadınla evlenebileceği, kadının ise kendine denk olmayan bir erkekle evlenemeyeceği belirtilmiştir. Böylece, velisinin izni ve bilgisi dışında evlenen kadının hakları korunmaya ve kadının evlendikten sonra baba ocağına göre daha olumsuz şartlar içine düşmesi önlenmeye çalışılmıştır.

Fıkıh literatüründe kefaet olarak ifade edilen evlilikte denkliğin şart olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Evlilikte denklik şartı müçtehid imamlar döneminden sistemleştirilerek ayet ve hadisler ışığında örfün de etkisiyle bazı kriterler belirlenmiştir. Bu makalemizde hanefii ve şafii mezhebinde evlilikte kefaetin aranıp aranmadığına, kefaetin arandığı yerlere değinilmiştir. Hem Hanefi mezhebine göre hem de Şafii mezhebine göre kefaetin arandığı konulara değinerek, konular kısaca açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Evlilik, Kefaet, Denklik, Nikah, Hanefi, Şafii.

GİRİŞ

Ailenin her zaman bir birlik ve topluluk şeklinde oluşmadığını belirten hukuk sistemleri, bir arada yaşasın veya yaşamasın kan ve sıhriyet bağı ile birbirine bağlı olan kimselerin aile fertlerini oluşturduğunu kabul eder. Fakat aileye vücut veren ve kan bağından da önce gelen en önemli kaynak evlenmedir. Bütün hukuk sistemlerinde olduğu gibi İslâm

hukukunda da asıl olan evliliğdir. Dolayısı ile İslâm hukuku içerisinde yer alan “aile hukuku”¹, eşler arasında devamlılık arz eden mutlu bir yuvayı tanzim eder. İslâm dininin gayesi, insana din ve dünya saadetine kavuşacak yolu gösterip onu mutlu kılmaktır.

Bir fıkıh terimi olarak kefâet evlenecek olan eşler arasında belli hususlarda denklığın bulunmasını, daha çok da evlenecek eşlerden erkeğin kadına denklliğini ifade eder. Kur’an da evlilik birliğinin sağlam temeller üzerine kuruluşunu ve sağlıklı işleyişi ni hedef alan bir dizi tedbir ve öğütler yer alırsa da kefâet konusu geçmez. Hadislerde ise konu, hukuki bir şart ve gereklilik olmaktan çok eşler arası uyumu ve ailenin devamlılığını sağlayıcı bir tavsiye ya da sosyal realitenin ifadesi olarak zikredilir.

Klasik dönem İslâm hukukçularının çoğunluğu, kendi zamanlarındaki sosyal gruplaşmayı ve aristokratik yapılanmayı da göz önüne alarak hem evlilikte uyumu sağlama hem de ilgili şahısların zarar görmesini önleme amacı ile kefâeti nikâh akdinin bağlayıcılık (lüzum), sıhhat veya nefâz şartı olarak görmüş, buna bağlı olarak evlenecek erkeğin kadına denk olmaması halinde kadına veya velilerine nikâhı feshetme hakkı tanımıştır. Azınlıkta kalan ikinci grup ise aynı dinin mensubu olarak bütün Müslümanların eşit olduğundan hareketle Kefâetin evlilikte hukuki bir şart ve gereklilik sayılmasını doğru bulmamış, sadece evliliklerde dikkate alınmasının yararlı olacağını söylemekle yetinmiştir².

KEFÂET (Eşler Arasındaki Denklik)

1. Kelime manası

Kefâet kelimesi K.F.E. maddesinden türemiştir. Lügate müsavat (eşitlik), mümâselet (benzeşme), nazir (benzerlik), teâdül (denklik), mükâvim, misil – emsal (eşit – eşdeğer) ve bir şeyin başka bir şeye nazîre olması gibi manalara gelir³.

Elmalılı M.Hamdi Yazır (Ö:1942), “kefâet” kelimesini şöyle değerlendirmektedir.

a. Kefâet kelimesi, Tekâfe ü şekliyle küfüv, sadece uygun, eşit, eşdeğer, bir eş ve arkadaştan ibaret değil, aynı zamanda zıt eşit rakip ve hasım manasına gelir ki; misil ve nazir bu manadadır. Bu yönü ile iki erkek aynı şekilde, iki dişi birbirine denk olabilirse bir erkek ile bir kadın denk olamaz.

b. Her biri aynı kıymeti değil, mukabil bir kıymete haiz olmakla biri diğerinden uzak ve aynı makamda olmayıp maksadın oluşması için ikisinin de değerlerde birleşme si manasındadır. Bu manada bir erkekle bir kadın denk olabilir. Evlilikteki kefâet, bu manadadır. Nitekim nikâhda, savaşta ve daha başka şeylerde filan filana küfüv/denk’ tir denilir.

O halde “küfüv” kelimesi, dilimizde müsâvi, eşit, muâdil, denk, eş hemtar, hem ayar, kafadar, akran, yar dediğimiz manalara şamil olarak kullanılmaktadır⁴.

2. Istilâhî Manası

İslâm hukukunda kefâet; bir takım sıfatlarda eşler arasındaki eşitliği⁵, erkeğin kadına din, hasep, nesep, yaş ve meslek gibi şeylerde denklığı⁶, evlenen erkeğin alacağı kadına nesep, diyânet, hürriyet ve mal hususlarında müsâvi ve daha üstün olmasını (Bunun en

¹ Karaman, Hayreddin, **Mukayeseli İslâm Hukuku**, 3 c., İstanbul, Nesil Yayınları, 1996, C. 1, s. 281

² Hamza Aktan, “Kefâet”, DİA, Ankara, 2002, C. 25, s. 167.

³ İbn Manzur, Ebü’l -Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem (Ö.771/1369), **Lisânü’l-Arap**, 15 c., Beyrut, 1990, C. 1, s. 139; Bilmen, Ömer Nasuhi (Ö.1971.M.), **Hukuki İslâmiyye ve Istilahâtı Fıkhiyye Kâmusu**, 8 c., İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1985, C. 2, s. 8.

⁴ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır (Ö.1942.M), **Hak Dini Kur’ân Dili**, 10 c., İstanbul, Azim Yayınevi, 1992, C.10, s. 113-114.

⁵ İbn Abidin, Muhammed Emin, **Haşiye Reddü’l-Muhtar**, 5 c., 1294 , C. 2, s. 435; Ebu Zehra, Muhammed, **el-Ahvâlü’s-Şahsiyye**, b.y. 1950, s.135.

⁶ el-Aynî, Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, **el-Bidâye Fî Şerhi’l-Hidâye**, 7 c., Beyrut, 1990, C. 2, s. 617.

önemlisi de diyânet noktasında olmasıdır.)⁷, kadının veya velilerinin kocada ayıplamadıkları bir sıfatın bulunması gerektiğini⁸, evlenecek eşler arasında dini, ekonomik ve sosyal konum bakımından denkliği⁹, ifade eder. Buna göre “kefâet” kelimesi istilâhda; “Evlenecek eşler arasında dinî, ictimâî durum ve iktisâdî seviye bakımından yakınlık ve denklik” anlamına gelir¹⁰.

A. DELİLLERİ

Evlenecek eşlerin birbirine uygun ve denk olması genel çizgileriyle hemen hemen bütün toplumlarda aranan, gerekli görülen bir husustur. Denklik düşüncesi bir yanı ile toplumlara mahsus değer hükümlerine, diğer yanı ile de evlenmenin maksadına dayanmaktadır. İslâmın temel kaynaklarından biri olan Kur’an-ı Kerim’de evlenecek eşlerin herhangi bir ölçüye göre birbirlerine denk olmaları gerektiğini ifade eden açık âyet yoktur¹¹. Kefâetin kaynağını şu meallerdeki hadisler oluşturmaktadır.

Ebu Hureyre (r.a) dan gelen rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.): “Kadın dört hal ve sıfatı için nikah olunur. Malı için, soyu için, güzelliği için, dini için, (EY mü’min sen bunlardan) dindar olanı ile evlenmeye bak. (Eğer dediğim gibi yapmazsan) yoksulluğa düşersin¹²” buyurmaktadır. Hz. Ömer (r.a) den gelen rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.) : “Kadınları ancak velileri evlendirir ve onlar ancak denkleriyle evlenirler¹³” buyurmaktadır. Cabir b. Abdillâh (r.a) dan gelen rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.) : “Denkleri bulunduğu zaman şân ve soy sahibi kadınları evlendirmekten kaçınmayınız¹⁴” buyurmaktadır. Hz. Aişe (r.a) den gelen rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.): “Neslinizi devam ettirecek olan nutfenizi seçiniz, denklerinize evleniniz ve kadınları evlendiriniz¹⁵” buyurmaktadır. Hz. Ali (r.a) den gelen rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.) : “Yâ Ali, dengini bulduğun zaman bekârı evlendirmeyi geciktirmeyin¹⁶” buyurmaktadır. Ebu Hureyre (r.a) den gelen rivayette ise Hz. Peygamber (s.a.v.): “Dininden ve ahlâkından râzı olduğunuz kişiler size evlenme teklifi yaptığında onunla evleniniz. Eğer böyle yapmazsanız yeryüzünde fitne ve fesât olur¹⁷” buyuruyor.

B. ÖNEMİ

Evlenecek olan eşlerin birbirlerine denk olmaları; sohbet, ülfet, neslin devamı ve akrabalığın tesisi gibi bir takım faydalar sağladığından aranan bir husustur. Çünkü ailenin devamı için istenilen bütün şartlar ancak uyumlu bir ailede görülebilir. Birbirine denk olmayan ailelerde ise huzurun sağlandığı nadirdir. İnsanlar her ne kadar toplum içerisinde beraberce yaşıyorlar ise de kişilerin sosyal statü farklılığına sahip oldukları bir gerçektir.

⁷ Abdullah YEĞİN, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Luğat**, s.503.

⁸ Abdülhamid, Muhammed Muhyiddin, **el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye Fi’ş-Şeriati’l-İslâmiyye**, Beyrut, 1984, s. 89.

⁹ Hazma Aktan, “**Kefâet**”, DİA, Ankara, 2002, C. 25, s.166.

¹⁰ Karaman, Hayrettin, a.g.e., C. 1, s. 310; Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Aile İlmihâli**, İstanbul, 2004, s. 179.

¹¹ Kefâet, kelime olarak bir yerde geçmekte olup evlilik hükümleri ile ilgili değildir. Bkz. İhlâs, 112/4.

¹² Buhârî, Nikah, 15; Müslim, Radâ, 53; Ebu Davud, Nikah, 2; Nesâî, Nikâh, 13.

¹³ Muvatta, Mâlik b. Enes (Ö.179.H.), **el-Muvatta**, 2 c., İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992, Nikah, 5; İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî (Ö. 273/886), **es-Sünen**, 2 c., İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992, Nikâh, 46.

¹⁴ Ebu Davud, Nikâh, 3; Neseî, Nikâh, 11.

¹⁵ İbn Mâce, Nikâh, 46.

¹⁶ Tirmizi, Ebu İsâ Muhammed b. İsâ (Ö. 279/892), **el-Câmiu’s-sahih**, 5 c., İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992, Mevâkit, 13; Cenâiz, 73; İbn Hanbel, Ahmed (Ö. 241.H.), **Müsned**, 6 c., İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992, 1, 105.

¹⁷ Tirmizi, Nikâh, 3; İbn Mâce, Nikâh, 46.

İnsanların bir takım sosyal ve tabii şartlar sonucunda değişik mesleklerde çalışmaları kişilerin birbirlerine olan karşılıklı faydalanmayı doğurur. Bu arada bir kısmı ise diğerlerine nispetle daha üstün olabilir. Asıl olan kişilerin aldıkları eğitim sonucunda birlik ve beraberliği tesis etmeleridir. İşte bu açıdan karı-koca ilişkilerinde kefâet önemlilik arz etmektedir.

Kadın toplumda şeref ve haysiyetinin korunması ve kendisine gelecek bir takım ithamlardan uzak yaşaması için soy, nesep, hasep, sanat ve şehirli olmak gibi bir takım şartlarda kocanın üstün olması; evlilik hayatının huzur ve saâdeti açısından önemlidir. Eşler arasındaki geçimsizliğin sebeplerinden biri de, yukarıda sayılan özelliklere riâyet edilmemesi olabilir. Bu nedenle aile huzurunun, sağlıklı bir neslin devamının ve sosyal barışın sağlanabilmesi; eşler arasındaki uyum ve denk evlilikten geçer. Buna göre koca, mezkûr şartlarda eşinden devamlı üstün olmalıdır. Bu, kadının onur ve şerefine daha fazla korunması açısından da önemlidir. Kadının, belirtilen şartlarda kocasına eşit olmaması ona bir zarar vermez¹⁸.

Nikâh, evliliğin hayat boyu devam etmesi için akdedilir. Evlilik, eşler arasında yakınlaşmayı sağlar ve güzelce geçinmeyi gerekli kılar. Buna göre istenilen evlilik birbirinin dengi olan kimseler arasında vücut bulur. Nikâhın meşru kılınmasında arzulanan hedef; evliliğe ait faydaların hayat devam ettikçe bir intizam dâhilinde cereyan etmesidir. Çünkü nikâh akdi ile bir akrabalık oluşur. Keza önceden birbirlerine yabancı olan kişiler arasında yakınlık ve yardımlaşma meydana gelir. Biri diğerinin sevinci ile sevinir, kederi ile üzülür. Bu gibi haller ise, aralarında akrabalık oluşan şahısların birbirine denk ve uyumlu olması ile tahakkuk eder, aralarında neşep ve bazı vasıflarda uzaklık olan eşler arasında ise yakınlaşma ve ünsiyet meydana gelmez¹⁹.

Yukarıda arz etmeye çalıştığımız sebeplerden dolayı evlilik akdinde denkliğin gerekli olduğunu şart olarak ileri süren hukukçular, “evlenme gibi önemli bir sosyal olayın iyi bir şekilde devamını ve nikâhtan istenilen çeşitli hayatî menfaatların oluşmasını temin için birbirleri ile yakınlaşacak ve yardımlaşacak kimselerin aralarında uyum ve benzerliğin varlığını gerekli görmüşlerdir²⁰.”

İnsanların rûhi hallerini tetkik edenlerce malumdur ki, hiçbir fert, kendi akran ve emsâli olmayan kimseler ile iyi anlaşamaz, birleşme ve onlarla iyi ünsiyet kuramaz. Dolayısıyla insanlığı, fitratın getirmiş olduğu ruhî duygulardan ve ruhî ihtiyaçlardan büsbütün uzaklaştırmak mümkün olmadığından eşler arasında istenilen eşitliğe azami derecede riayet etmek lâzımdır. Bu nedenle Hanefî hukukçular, kadına evlenme ehliyeti tanımış, diğer taraftan ailenin bundan zarar görmemesi için de birçok noktada erkeğin kadına denk olmasını şart koşmuşlardır²¹.

Aynı şekilde büyük İslâm hukukçusu İmam Şâfî “kadınların evlenme işlerinde denk olmalarından daha önemli bir şey bilmiyorum²²,” diyerek konunun önemini belirtmiştir. Evlilikte kefâete büyük bir önem veren İmam Şâfî, aynı zamanda kadın haklarının zayii olmaması için nikahta veli şartını ileri sürerken, velilerin de, kadınların nikahlarını kıymalarında denklik şartına riayet etmelerini ve hatta bu şartı aramalarını istemiştir²³.

¹⁸ İbn Abidin, a.g.e., C. 2, s. 436.

¹⁹ Bilmen, a.g.e., C. 2, s. 73.

²⁰ Bilmen, a.g.e., C. 2, s. 73; Ayrıca Bkz: Karaman, a.g.e., C. 1, s. 310; Döndüren, s. 179.

²¹ Aydın Akif, **İslâm-Osmanlı Aile Hukuku**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, No : 11, İstanbul, 1985, s. 27.

²² Şâfî, Ebu Abdillah Muhammed b. İdris, **el-Ûmm**, Beyrut, 1993, C. 5, s. 25.

²³ Şâfî, a.g.e.

Şunu da ilave edelim ki aile huzurunun temininde çok büyük hikmetler taşıyan kefâet, İslâm'da sadece kadından yana ve onun ailesinin onurunu korumayı hedefleyen bir müessesedir. Nikâhın sahih olmasının değil, geçerli olmasının şartıdır. Yani denklik bulunmasa da nikâh sahihtir²⁴.

C. HANEFİ VE ŞAFİİ MEZHEBİNE GÖRE KEFÂETİN ARANDIĞI YERLER

1. Hanefi mezhebine göre Kefâetin Arandığı Yerler;

Hanefi hukukçularına göre kefâetin arandığı yerler; a. Neseb, b. Din, c. Hürriyet, d. Diyânet, e. Meslek ve f. Servettedir. Bu şartların bir kısmında ittifak edilirken diğerlerinde ise ihtilaf edilmiştir.

a. Nesepte

Nesep; bir beldeye, kabileye veya mesleğe olan nisbettir. Yakınlık manasında da kullanılmıştır. O halde nesep: “Baba ve ana yönlerinden birlik ve dayanak”tır. Fakat nesep, çoğunlukla baba yönünden olan akrabalıkta kullanılır. Kişinin soyunun baba ve dedesine dayanması olarak da tarif edilir²⁵.

Nitekim bir kişi ile onun babası veya oğlu arasında böyle bir soya dayanma varsa buna nesep alakası denir. Bununla beraber nesep; hukuk bakımından baba cihetinden olan karabet (yakınlığa) mahsustur²⁶.

Bu hususta Allah (c.c) şöyle buyuruyor :

“Yine o Allah (c.c)’dır ki, sudan insanı yaratmış ve ona soy sop vermiştir. Rabbin her şeye kadirdir²⁷.”

Yani Allah, su ile yoğrulan bir maddeyi aslıyeden insan cinsini yaratmış, onu iki kısma ayırmıştır. Bir kısmı nesep sahipleri olan erkeklerdir ki, nesepler kendilerine nisbet olunur. Bir kısmı da müsâherete vesile olan kadınlardır ki, sıhriyet (akrabalık) onlar ile oluşur²⁸.

Hasep; baba ve dedelerin kerem, ilim, kahramanlık, takva ve cömertlik gibi güzel sıfatlarla muttasıf olmasıdır. Nesebin varlığı, hasebin varlığını gerekli kılmaz. Zira bazen insanın nesebi belli olmakla beraber zikredilen sıfatlar ile şöhret kazanmamış olabilir. Fakat hasebin varlığı, nesebin varlığını gerektirir²⁹.

İnsanlar arasındaki asâlet ve üstünlük madenlere benzer. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) : “İnsanlar ahlak ve özellikleri itibarı ile türlü olup bu halleri ile madenlere benzerler. İnsanların cahiliye çağında hayırlı olanları, İslâm'da da en hayırlılarıdır buyurmaktadır³⁰.”

Asâlet, nesil ve neseb ile kaimdir. Nesil ve nesebin faydası da; insanlar arasında kavminin kudret ve şevketi ile birbirine yardımlaşmayı temin etmesidir. Bir insanın nesebi temiz ve şerefli, akrabaları da mevki ve makam sahibi olur ise; kişi o ölçüde asil ve mevki sahibi olur. Soy kütüğünde bu tip insanların çok olması, sülâlenin asâletinin kuvvetli olmasına delildir³¹.

²⁴ Beşer, Faruk, **Fıkıh Penceresinden Sosyal Hayatımız**, 2 c., İstanbul, Nun Yayıncılık, 1993, C. 1, s. 159.

²⁵ Şa’ban, Zekiyyüddin, **el-Ahkâmü’s-Şer’iyye li Ahvâli’s-Şahsiyye**, Bingazi, 1993, s. 245; Ebu Zehra, a.g.e., s. 135; Bilmen, a.g.e., C. 2, s. 395.

²⁶ Bilmen, a.g.e., C. 2, s. 397.

²⁷ Furkan, 25/54.

²⁸ Bilmen, a.g.s.

²⁹ Ebu Zehra, a.g.e., s. 135.

³⁰ Müslim, Fezail, 168; İbn Hanbel, 4, 101.

³¹ İbn Haldun, Muhammed b. Abdurrahman (Ö. 808.H.), **Mukaddime**, 2 c., Ter. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergah Yayınları, 1988, C. 1, s. 431.

Evlenecek olan kız, evleneceği erkeğin nesebe kendisine denk olmasını istemesi, kişilerin nesepleri ile övündükleri bir gerçektir. Nesebi bilinen kadın, ancak kendisi gibi nesebi bilinen bir erkeğe denk olur. Dolayısıyla her hangi bir kabileye mensup olan kişiler Arap/Kureyş, Türk, Acem olsunlar bunlar kendi aralarında bütün kolları ile birbirlerine karşı denktirler³². Kureyşliler birbirlerinin dengidirler. Başka Arap kabi lelerine mensup olanlar Kureyşlilerin dengi değildirler. Diğer Arap kabilelerine mensup olanlar birbirlerine denktirler. Arap olmayan diğer Müslüman kavimler bunların dengi değildirler. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Kureyşliler birbirlerinin dengidirler. Diğer Araplarda birbirlerinin dengidirler.” Hz. Peygamber (s.a.v) yine şöyle buyurmuştur ki ;“Arap olmayan diğer Müslümanlar da birbirlerine denktirler³³”

İmam-ı A'zam'ın bu hususta ileri sürdüğü delil şudur :

“Kureyş'in soyları birbirlerinin dengidirler. Arap ise kabile kabile birbirlerine denktirler. Mevâli (Arap olmayan) ye gelince onlar adam adama birbirlerine denktirler³⁴”

Hanefi hukukçularından Serahsi (Ö: 483/1090), bu hadisin hadis kitaplarında değilde fıkıh kitaplarında yer alması nedeniyle bu hadise itibar etmemiştir³⁵. Yine büyük hanefi hukukçusu Kemaleddin İbn Hûmam konuya kaynak olan Hadis-i Şerifi geniş bir kritiğe tabi tutarak hadisi zayıf, mevzu, muhayyel, münker ve râvilerinin meçhul olduğunu zikrettikten sonra aşağılanan ve ayıplanan toplumların bu hadise sığınarak kendi davalarını isbâta kalkıştıklarını belirtir³⁶.

Kureyş'in genel Arap kabilesi üzerine üstünlüğü veya Arabın Arap olmayana karşı üstünlüğü hususunda kitap ve sünnetten bir delil yoktur. Hatta hadis ve fıkıh araştırmacıları; her kim bu üstünlük konusunda bir delil getirmek isterse, mutlaka bunun karşılığını bulacağını belirtirler. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v), Kureyş'in en asil kadını olan halası kızı Zeyneb'i, Kureyşli ve Arap olmayan Şam'lı bir aileden gelen Zeyd b. Harise ile evlendirmiştir³⁷.

Yine, Fatıma binti Kays'ı, kocası Ebu Amr b. Hafs b. el-Muğire boşamıştı. Fatıma, Hz. Peygamber (s.a.v) e gelerek Muâviye ve Ebu Cehmin kendisine nişan teklifi yaptığını haber verdi. Hz. Peygamber “Muâviye fakir birisidir, Ebu Cehm ise yerinde durmaz, devamlı seferdedir” diyerek, Üsâme b. Zeyd ile evlendirmesi buna örnektir. Bunun üzerine Fatıma da Üsâme ile evlendi. Fatıma Kureyşli bir kadındı. Hz. Peygamber (s.a.v), ona Kureyşli ve Arap olmayan Üsâme'yi seçti. Bu örnekte Arap olmayan erkeğin Arap ırkından olan kıza Kureyş'li de olsa denk olduğu açıkça ortaya çıkmıştır³⁸.

İslâm, bütün ırk ayrımlarını ortadan kaldırarak insanları eşitlik ve takva prensipleri altında toplamıştır Hz. Peygamber (s.a.v), vedâ haccında şöyle buyurmuştur : “Aranızda cahiliye adetlerini ve babalar ile övünmeyi kaldıran Allah'a hamd olsun. Ey insanlar! Biliniz ki insanlar iki kısımdır. Allah katında faziletli, ahlaklı ve yasaklardan korunan mü'min ile,

³² Serahsi, Muhammed b. Ahmed es-Serahsi (Ö. 483/1090), **el-Mebsut**, 15 c. (30 cüz), İstanbul, 1982, C. 5, s. 24; el-Kasânî, Alaaddin Ebî bekr b. Mes'ud (Ö. 587.H.), **Kitabü'l-Bedâii's-Sanaî Fi Tertibi's-Şerâî**, 8 c., Beyrut, Darel Marefah, 2000., C. 2, s. 498; Bilmen, a.g.e., C. 2, s. 65.

³³ el- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd (Ö.683.H.), **El-İhtiyar Li-Ta'fili'l-Muhtar**, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1996, C. 3, s. 98.

³⁴ Mevsilî, a.g.e., C. 3, s. 98.

³⁵ Serahsi, a.g.e., C. 5, s. 24; Kâsânî, a.g.e., C. 2, s. 498.

³⁶ İbn Hûmam, a.g.e., C. 3, s. 285.

³⁷ Ahzab, 33/36-40; Şaban, s. 245 vd.

³⁸ Şaban, s. 245 vd.

Allah'a karşı isyankâr, emir ve nehiyelerini hafife alan fâcir (günahkar) kişi. Arab'ın acem üzerinde takvadan başka bir üstünlüğü yoktur. Hepiniz Adem'den, Adem ise topraktır³⁹.” Allah (c.c) Kur'an'ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır : **“Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, takvâca en üstün olanınızdır⁴⁰.”**

Hanefî hukukçularında İmam Muhammed, kefâette nesep şartını sadece hilafet ve ehl-i beyt gibi bir takım üstün meziyette olan aileler için tanımış, bunu da hilafet makamına duyulan hürmet ve fitne ateşinin söndürülmesi için uygun bulmuştur⁴¹.

Nesep hususunda ne kadar araştırma yapılırsa yapılsın bir noktadan sonra nesep karışmalar olmaktadır. Nitekim Kureyş kabilesi, Nadr b. Kinâne oğullarındandır. Bunun ötesi ise Araptır, Kureyş değildir⁴².

Hanefî hukukçularının çoğunluğuna göre Arap olmayanlar; Acem (mevali) olarak isimlendirilerek bunların herhangi bir kayıt tanınmadan birbirlerine denk oldukları belirtilmiştir. Mevalinin kendi aralarındaki övümleri nesep ile değil, din iledir. Zira Acemler, Arapların yardımları ile Müslüman olmuş ve daha sonraları da köle iken hürriyetlerine kavuşmuşlardır. Hür olan Acemler, Araplara yardım ettiklerinden dolayı onlara “Mevali” adı verilmiştir⁴³.

Nitekim Allah (c.c), bu kelimeyi şöyle kullanıyor : “Kafirlere gelince onlar için bir yardımcı (Mevla) yoktur⁴⁴.” Süfyan es-Sevri, Arap olmasına rağmen nesep şartını nikâhta aramaz⁴⁵. Hz. Peygamber (s.a.v) in şu hadisini de delil olarak getirir : “İnsanlar bir tarağın dişleri gibi eşittirler. Arabın Aceme karşı üstünlüğü ancak takva iledir⁴⁶.” Hz. Ali (r.a) diyor ki : “İnsanlar, müslüman olup iman ettikten sonra Arap olsun, Acem olsun, Kureyşli olsun, Haşimi olsun fark etmez. Bunlar birbirlerine denktirler.”

Beni Beyazâ kabilesinden köle olan Ebu Hind, efendisinin kavminden olan bir kız ile evlenmek isteğini efendisi red edince, durumu Hz. Peygamber (s.a.v) e ileterek : “Ey Beni Beyazâ halkı, Ebu Hind'i evlendiriniz. Ve onunla evleniniz⁴⁷” buyurmuştur. Yine Hz. Bilâl (r.a), Araplardan bir kadın ile evlenmek istediğinde Araplar bunu hoş karşılamamışlar, fakat Hz. Peygamber (s.a.v), onun evlendirilmesini emretmiştir⁴⁸. Selman (r.a), Hz. Ömer (r.a) in kızı ile önce nişanlanmış sonra da onunla evlenmiştir⁴⁹.

Hanefî hukukçularından İmam Ebu Yusuf, nesebe itibar etmeyerek “*kendi kendine müslüman olup azad olunan kişi eğer üstün ahlâkî meziyetleri elde etmiş ise o en büyük nesebi elde etmiş ve kendi gibi olanlara denktir,*”der⁵⁰.

³⁹ Ebu Davud, Edeb, 111; İbn Hanbel, 2, 341, 524.

⁴⁰ Hucurât, 49/13.

⁴¹ Mevsilî, a.g.e., C. 3, s. 98.

⁴² İbn Hûmam, a.g.e., C. 3, s. 299.

⁴³ Serahsi, a.g.e., C. 5, s. 24; Kâsâni, a.g.e., C. 2, s. 498.

⁴⁴ Muhammed, 47/11.

⁴⁵ Şeyhzâde, Abdurrahman b. Muhammed (Ö. 1078.H.), *Mecmuu'l-Enhur Şerh-u Mûltekâ el-Ebhur*, 2 c., Derseadet, t.y, 1, 227

⁴⁶ İbn Hanbel, 5, 411.

⁴⁷ Ebu Davud, Nikah, 27.

⁴⁸ Serahsi, a.g.e., C. 5, s. 22.

⁴⁹ Serahsi, a.g.s.

⁵⁰ İbn Hûmam, a.g.s.

B. DİNDE

Hanefi hukukçularının ittifakına göre evlenecek kimse eşi ile aynı dinde olmasını arar. Kadın evleneceği erkeğin müslüman birisi olmasını ister. Yalnız kendisi müslüman olan bir erkek, hem kendisi hem de babası müslüman olan bir kadına denk değildir. Dolayısı ile kendisi ile babası müslüman olan bir erkek, babası ve dedesi müslüman olan bir kadına denk olamaz. Fakat kendisi ile beraber babası ve dedesi de müslüman olan bir erkek, bütün ecdadı müslüman olan kadına denk olur⁵¹.

Kadın müslüman olup kocası inanmayan birisi ise, kocaya İslâmı kabul etmesi teklif edilir, eğer müslüman olursa evlilik hayatı devam eder. Şayet müslüman olmaktan yüz çevirirse, hâkim aralarını ayırır. İmam-ı Azam ile İmam Muhammed'e göre bu ayırma, talâk-ı bâindir⁵².

Ebu Yusuf'a göre ise talâk olmayıp sadece aralarını ayırmadır⁵³. Koca müslüman olur da karısı mecusî olursa ona İslâm anlatılır. Kadın müslüman olursa evlilik devam eder, şayet kabul etmezse hakim aralarını ayırır. Karı kocadan biri mürted⁵⁴ olursa aralarının ayrılması gerekir⁵⁵.

İrtidât eden birisi sonradan müslüman olursa irtidât etmeyen bir kadına denktir.⁵⁶ Arap toplumunun dışında olan ve Araplarca İslâmiyeti kabul ettikten sonra hürriyetlerine kavuşan (Mevali) lardan annesi ve babası müslüman olan bir erkek, sadece babası müslüman olan kadına denktir. Kendisi veya sadece babası müslüman olan bir erkek, anne ve babası müslüman olan kadına denk değildir. Çünkü nesep ancak baba ve dede ile tamamlanır. Anne ve babası müslüman olan kişinin dini bakımdan sahîh nesebi vardır⁵⁷.

Neseblerin derinlemesine araştırılması, bir noktadan sonra kişileri endişelen direcek dini duruma sokabilir. Nitekim bir sahâbi cahiliyet devrindeki nesebini dokuz babasına kadar saydığında Hz. Peygamber (s.a.v), "Onuncusu ateştedir" diyerek, nesep ile övünmeyi iyi görmemiştir⁵⁸. Sonradan müslüman olan kavimler, nesepleri ile ne kadar övünürler ise övünsünler onlar bir soydan sonra karşımıza değişik dinlere mensup olarak çıkarlar. İran, Irak, Mısır, Türk Tarihi buna örnektir.

Hanefi hukukçularından olan İmam-ı Ebu Yusuf dedenin kafir olmasını kusur saymamıştır. Babanın müslüman olmasını yeterli görmüştür⁵⁹. Zimmet ehli arasında kefâete itibar edilmez. Onlar birbirlerine karşı denktir. Dolayısı ile ehli zimmetten⁶⁰ olan bir kadın kendini evlendirse, dengi olmadığı sebebi ile velisi onu ayıramaz ve bir dava da bulunamaz. Fakat zimmi olan kişinin nesebi meşhur kişilerden ise; bir kralın, aşiret reisinin zimmetinde

⁵¹ Kudurî, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Câfer, **el-Muhtasar**, İstanbul, 1960, s. 113; Serahsî, a.g.e., C. 5, s. 24; Kâsânî, a.g.e., C. 2, s. 498; Bilmen, a.g.e., C. 2, s. 66.

⁵² Talâk-ı bâin : Evliliğe derhal son veren, yeni bir nikâh akdi ve mehir tesisi olmadan normal aile hayatına dönüş imkanı vermeyen boşama çeşidine denir. Bkz : Bilmen, a.g.e., C. 2, s. 175; Döndüren, a.g.e., s. 274.

⁵³ Kudurî, a.g.e., s. 113.

⁵⁴ Mürted; müslüman olduktan sonra kişinin, İslâmı terk edip başka bir dini kabul etmesidir.

⁵⁵ Kudurî, a.g.e., s. 113.

⁵⁶ Fetâvay-î Hindiyeye, , C. 1, s. 320.

⁵⁷ Serahsî, a.g.e., C. 5, s. 24.

⁵⁸ Serahsî, a.g.s.

⁵⁹ İbn Hûmam, a.g.e., C. 3, s. 288.

⁶⁰ Ehl-i zimmet : İslâm idaresi altında yaşayan gayr-i müslimlerdir.

ise o zaman sadece doğması muhtemel fitnenin ortadan kalkması için burada denklik şartına riayet edilir. Ve hâkim, böyle bir nikah akdinde fitneyi dindirmek için aralarını ayırabilir⁶¹.

Müslüman Araplardan cihad ve irşad yolu ile İslâma giren, köle olan ve daha sonradan da hürriyetlerine kavuşan ve mevâli adını alan kesim ise, hangi ırk ve kabileden olursa olsun ünvanı mevâli olan kişilere karşı denktirler⁶².

Kefâette din şartı Arap olmayan diğer İslâm milletlerinde aranan bir özelliktir. Araplara göre baba ve dedelerin müslüman olması o kadar iftihar nedeni olmadığından Araplara göre sadece kendisi müslüman olan bir erkek, baba ve dedesi müslüman olan bir kadına denk olabilir. Fakat diğer İslâm beldeleri arasında nesebin müslüman olması ile övünme bir üstünlük olması nedeni ile bu kavimlere göre din kefâet için aranan şarttır⁶³.

Kefâetin din konusunda aranması diğer şartlara göre daha fazla rağbete ve itibara şayan bir özelliktir. Bu nedenle dindar olan bir köle, nesebi yüksek bir kadınla evlenebilir⁶⁴.

Büyük hadis İmam Buhâri (Ö. 870), Sahih adlı eserinde nikah bölümüne bab ünvanı olarak “Dinde Kefâet” konusuna özel bir başlık koymuştur. Buna şu ayeti kerimeyi de delil getirmiştir :

“Sudan (meniden) bir insan yaratıp onu nesep ve sıhriyet (akrabalık bağından doğan) yakınlığı dönüştüren O’ dur. Rabbinin her şeye gücü yeter⁶⁵.”

Netice olarak Araplar, cahiliyet döneminde din özelliğine itibar etmez iken, Arap olmayanlar arasında din, aranan bir şarttır. Zira Arap olmayanların müslüman olmaları ile övünmeleri, Arapların nesepleri ile övünmesi gibidir. Sahabe içerisinde öyle insanlar vardır ki; kendileri müslüman olmakla beraber karıları müşrik veya müşrik kızları olmuştur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) in hanımlarından bazılarının babalarında gayr-ı müslimlerden⁶⁶ idi.

Kişilerin kendi asalet ve ırkî özellikleriyle övünmeleri almış oldukları temel eğitimden kaynaklanmaktadır. Bu özellik her zaman ve her yerde aranan ve kaçınılmaz unsurlar olmayabilir. Halbuki evlilik kurumu, devamlılık arzeden bir yuva olması nedeni ile bu aile yapısının bir takım ahlâki kurallara dayanması daha uygun ve isabetli olur. Bu nedenle din, önemli bir unsurdur.

C. DİYÂNETTE

Hanefî hukukçularına göre din-diyânet kavramından kastedilen husus, takvâ⁶⁷ ve haseptir. İmam-ı A’zam ile İmam-ı Ebu Yusuf’a göre ise adâlet demektir, en sahih olan da budur. Çünkü kişinin en büyük meziyeti onun âdil olmasıdır. Bunlardan başka iyi hal, ilmi üstünlükler ve ahlâki faziletler de anlaşılır. Zira bu sayılan sıfatlar en yüksek övgülerdir. Bir kadın kocasının aile nesebi itibarı ile düşük seviye de olmasından çok fâsık ve fâcir⁶⁸

⁶¹ İbn Hûmam, a.g.e., C. 3, s. 288.

⁶² Kâsânî, a.g.e., C. 2, s. 498.

⁶³ Bilmen, a.g.e., C. 2, s. 66, Ebu Zehra, a.g.e., s. 135.

⁶⁴ Miras, Kâmil, **Sahih-î Buhârî Muhtasârı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, 12 c., Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991, C. 11, s. 265.

⁶⁵ Furkan, 25/54.

⁶⁶ Abdülhamid, a.g.e., s. 94.

⁶⁷ İbn Hûmam, a.g.e., C. 3, s. 289.

⁶⁸ Bu tabirlerin izahı için bkz : Osman Karadeniz, “Fâcir”, DİA, C. 12, s. 71-2; Yusuf Şevki Yavuz, “Fâsık”, DİA, C. 12, s. 202.

olmasından utanır. Dolayısı ile günahkar bir kişi, salih bir kadına veya salih kimsenin kızına denk olamaz⁶⁹.

Bu yönü ile kefâet, hem Araplarda, hem de diğer müslüman milletlerde muteberdir⁷⁰.

İmam-ı A'zam Ebu Hanife'ye göre kefâette salah (iyi hal), aranan bir şart değildir. Ebu Yusuf 'tan gelen rivayette aynı doğrultudadır. Hatta fâsık olan bir kişi toplumda sultan, hâkim veya herhangi bir idareci gibi mevki makam sahibi birisi ise, bunlar kefâet için muteber olan sıfatlardır. Hatta gizlice içki içte sonradan dışarıya çıkmayarak durumunu gizleyen kişi de salih bir kadına nisbetle denk sayılır⁷¹. İmam Muhammed diyânet kavramını takvâ olarak tanımladıktan sonra, bunu ahirete ilişkin hususlardan sayar. Dünya işi olan nikâh akdini feshetmeyeceğini de belirttikten sonra, kişi sokaklarda tokatlanan, kendisi ile alay edilen, sarhoş olarak dışarı çıkıp, çocukların kendisi ile alay ettikleri birisi olursa; o zaman bu denklige hâle getirir ve salih bir kadına denk değildir⁷².

Salih bir kadın fâsık birisi ile evlenirse genellikle kocasını küçümseyebilir. Dolayısıyla bu çerçevede evlilik kurumunun birlik ve beraberlik içerisinde devam etmesi zor olduğundan eşlerin birbirlerinden diyânet (iyi hal) ölçüsünü aramaları gayet normaldir. Ve bu aramada din unsurunun nesep unsuruna göre öne alınması daha uygundur⁷³.

Hanefi hukukçularına göre erkeğin kadına takvâ ve ahlâkta eşit olması, nesep yönünden üstün olmasından daha iyidir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v), şöyle buyuruyor : “Dininden ve ahlâkından râzı olduğunuz birisi ile nişanlanacağınız zaman hemen onunla evleniniz⁷⁴.”

Hanefi hukukçularının konu ile ilgili olarak delil gösterdikleri hadis şudur. Akıl, bâliğ ve hür kadının böyle salih bir erkekle kendi iradesini kullanarak evlenmesi en güzel davranış ve uygun hareket olup, velilerin bu hususta söz söylemeye hakları yoktur⁷⁵.

Kişi evlendiğinde sâlih bir mü'min iken, daha sonraları fâsık olsa bile bu, nikâhına zarar vermez. Çünkü kefâette asl olan nikâhın başlangıcıdır. Mü'min ve faziletli bir kadın, zâni bir erkeğe eş olamaz⁷⁶. Bu konuda Allah (c.c) şöyle buyuruyor :

“Zina eden bir erkek, zina eden veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenemez; zina eden kadınla da ancak zina eden veya müşrik olan erkek evlenir. Bu mü'minlere haram kılınmıştır⁷⁷.”

Küçük kızını ahlâki yapısının iyi olduğunu zannederek bir erkekle evlendiren baba, daha sonraları evlendirdiği erkeğin içki müptelâsı, alkolik, fâsık ve zâni birisi olduğunu öğrense; kız da, bülüğe erişince: “Ben bu nikâha razı değilim” dese; koca tarafının çoğu, salih kimseler olsalar bile, yine bu nikâh bâtıldır, geçersizdir⁷⁸.

⁶⁹ Bilmen, a.g.e., C. 2, s. 66.

⁷⁰ Bilmen, a.g.s.

⁷¹ Serahsi, a.g.e., C. 5, s. 25; Kasani, a.g.e., C. 2, s. 500.

⁷² Mevsilî, a.g.e., C. 3, s. 98.

⁷³ İbn Hûmam, a.g.e., C. 3, s. 290;

⁷⁴ Tirmizi, Nikâh, 3; İbn Mâce, Nikâh, 46.

⁷⁵ Abdülhamid, a.g.e., s. 97.

⁷⁶ Abdülhamid, a.g.s.

⁷⁷ Secde, 32/18.

⁷⁸ Fetâvây-ı Hindiyeye, C. 1, s. 321.

Zâlim ve zulmû ile şöhret bulmuş kişi, saliha bir kadınla evlenemez⁷⁹. Zulmû ve fâsıklığı açıkça belli olmayan kişinin saliha bir kadın ile evliliği sahihtir ve o kadına denk sayılır⁸⁰.

D. HÜRRİYETTE

Hanefi hukukçularının ittifakı ile evlenecek kişilerin hürriyet maddesini aramaları Muteberdir. Dolayısı ile köle, hür bir kadına denk değildir. Çünkü hür kadın, köle bir kocaya varmaktan utanç duyar. Bu onun için bir noksanlık ve lekedir. Köle azad edilse bile hür kadına karşı denk değildir⁸¹. Kölelik, bir takım kusurları beraberinde getirdiği için kişinin toplumda aşağılanmasına sebep olabilir.

İmam Ebu Yusuf'a göre; kişi İslâmı kabul eder, köle iken azâd olur ve nesebin getirmiş olduğu birtakım meziyetleri taşır ise, o zaman hür kadınlara karşı denk olur⁸². İslâm hukukunda evlilikten maksat, karı kocanın her birisinin faydalarını temin ve ömür boyu devam edecek olan huzurun sağlanmasıdır. Çünkü evlilikte bir takım akrabalık oluşur, birlik, yardımlaşma, acı ve tatlı günde aynı duyguyu yaşama hazzı oluşur. Bu sayılan vasıflar ise ancak denk ve uyumlu bir evlilikte vardır. Zıtlaşmaların olduğu yerde nefisler yakınlaşmadığı gibi, ruhlar da sükunet bulmaz. Dolayısıyla din, diyânet, hürriyet gibi kefâette aranan bir takım vasıflar oluşmadığı zaman, eşler arasında huzursuzluğun ve ayıplamaların olması da kaçınılmaz olur.

E. SERVETTE

İnsanların fitraten mal ve servete temayülleri vardır. Nefsin ve neslin devamı asıl olduğuna göre kişinin biyolojik yapısının sağlıklı olabilmesi temiz bir beslenmeden geçmektedir. Bu da insanın mal ve servet sahibi olmasını gerekli kılmaktadır. İnsanoğlu genelde mala düşkün olup onunla övünç duyar. Bu duygular kişilerin almış oldukları eğitim ile de yakından alakalıdır.

Allah (c.c), kulun mala olan hırsını şöyle belirtir :“**Şüphesiz ki insan, Rabbine karşı pek nankördür. Buna, kendisi de şahittir ve o, mal sevgisine de aşırı derecede düşkündür**”⁸³. Hanefi hukukçuları kefâette mâli yönü de dikkate almışlardır. Mal konusunda asıl olan, kişinin mehir ve nafakaya muktedir olmasıdır. Karısının nafakasını temine ve mehre muktedir olamayan kişi, kadına göre denk değildir. Çünkü mehir, nikâh akdinin hükümlerindedir. Mehrin gerekliliği, nikâhın ayrılmaz bir parçasıdır⁸⁴. Buradaki mehrden hedef muaccel⁸⁵ olandır.

Mehri vermeye muktedir olmayan dolayısıyla nikâh akdine de muktedir değildir. Nafaka ise kadının ihtiyaçlarını gidermede asıldır. Ve kadın, evliliğe nisbetle nafakaya daha çok ihtiyacı vardır. Nafaka ve mehri karşılamaya muktedir olmayan böyle bir kişi; evleneceği kadına karşı denk değildir⁸⁶.

⁷⁹ Serahsî, a.g.e., C. 5, s. 24.

⁸⁰ Kasanî, a.g.e., C. 2, s. 501.

⁸¹ Kudurî, a.g.e., s. 113; Serahsî, a.g.e., C. 5, s. 24; Kasanî, a.g.e., C. 2, s. 499; Mevsilî, a.g.e., C. 3, s. 99; Fetâvây-i Hindiyye, a.g.e., C. 1, s. 320.

⁸² A.g.eserler.

⁸³ Âdiyât, 100/6-9.

⁸⁴ Serahsî, a.g.e., C. 5, s. 25; Kasanî, a.g.e., C. 2, s. 500; Mevsilî, a.g.e., C. 3, s. 99; Bilmen, a.g.e., C. 2, s. 66.

⁸⁵ Mehri muaccel : Peşin verilmesi şart olarak ileri sürülen mehirdir. (Bilmen, 2, 10).

⁸⁶ Serahsî, a.g.e., C. 5, s. 25.

İmam Ebu Yusuf, kişinin mehre muktedir olmasını kefâette aranan mal şartının tahakkuku için yeterli görmez. Ona göre kefâette mal için aranan şart, kişinin evleneceği kadının nafakasını temin etme yeterliliğine sahip olmasıdır. Zira kişinin hayatının sağlıklı bir şekilde devamı nafakaya, dolayısıyla mal varlığına sahip olması ile olur. Alış-verişlerin çoğunluğu da mal üzerinde tahakkuk eder. Mehrin genelde baba, anne, dede veya nine tarafından karşılanması ihtimali vardır. Yine Ebu Yusuf'a göre; nafaka da asl olan örfteki geçerli miktardır. Bunun ölçüsü de kişinin günlük ihtiyacını karşılayabilmesi ve kazançlı biri olmasıdır⁸⁷.

Kişi mehr ve nafakayı temine muktedir olduktan sonra fazla mala ve zenginliğe sahip olması gerekir mi? Sorusuna karşılık Ebu Hanife ve İmam Muhammed bu görüşü destekler iken hanefi mezhebinin muteber olan görüşüne göre; zenginlik aranan bir şart değildir⁸⁸.

F. MESLEKTE

Meslek (Hirfet), sanat, ticaret veya ziraat gibi bir vasıta ile para kazanıp tedarik etme manasına gelir. "Vazife" denilen bir kısım hizmetler, memuriyetler de meslek sınıfına girer⁸⁹.

Meslek/sanat yönü ile kefâet, kocanın işgal ettiği ticaret ve hizmetin şeref ve itibarca kadının velilerinin ticaret veya hizmetlerine yakın bulunmasıdır. Seviye itibarı ile âdi, düşük ve itibar görmeyen iş kollarından herhangi birinde çalışan erkek, toplumca kabul ve itibar görülen hizmet, esnaf ve sanat kollarından olan birinin kızına denk olamaz. Çünkü insanlar, meslek ve sanatın şeref ve itibarı ile övünürler. İtibarsız ve toplumca revaçta olmayan meslek kollarını küçümserler. Fakat kadın, sanatkar ise onun sanatına bakılmaz⁹⁰.

Meslek, İmam-ı A'zam'a göre muteber değildir. Ebu Yusuf'a göre ise muteberdir. Hatta meslek şartında denkleğin muteber olduğu belirtilmiş, bu hususta muhalif davrananın olmadığı söylenmiştir⁹¹.

Mesleğin derece itibarı ile yüksek veya düşük seviyede olması takdiri örf gereğidir. Bu da zamanın ve beldelerin değişmesi ile değişir. Önceleri seviye itibarı ile düşük olan bir meslek grubu zamanla üstün olabilir. Hatta bir belde için itibarlı olma yan bir meslek aynı zamanda başka bir belde için üstün olabilir. O halde her zaman ve her belde de örf gereğince cereyan eden mesleklere itibar edilir. Dolayısıyla kapıcı, süpürgeci, hacamatçı gibi toplumda itibar görmeyen meslek gruplarından birinde çalışan; hâkimin, doktorun, müsteşarın veya bir mühendisin kızına denk olamaz. Çünkü bu durumda örf gereğince aralarında çok büyük bir uçurumun varlığı söz konusudur. Aynı şekilde; tüccar ve terzi kızı ile âlim ve hâkim kızı denk değildir. Buna mukabil bazı meslek grupları kendi aralarında eşittirler. Hacamatçı ile süpürgeci, terzi ile derici, kumaşçı ile güzel koku satan örfi manada kendi aralarında denktirler⁹².

Hz. Peygamber (s.a.v), şöyle buyuruyor : "İnsanlar birbirlerine eşittir. Ancak duvarcı, hacamatçı, deri tabaklayan müstesna"⁹³. Gayri Müslimler kendi aralarında dini noktadan

⁸⁷ Serahsî, a.g.s; Mevsilî, a.g.e., C. 3, s. 99.

⁸⁸ İbn Hûmam, a.g.e., C. 3, s. 290.

⁸⁹ Bilmen, a.g.e., C. 2, s. 67.

⁹⁰ Bilmen, a.g.s.

⁹¹ Serahsî, a.g.e., C. 5, s. 25; Kasa'nî, a.g.e., C. 2, s. 501; İbn Hûmam, a.g.e., C. 3, s. 290; Bilmen, a.g.e., C. 2, s. 67.

⁹² Serahsî, a.g.s.; Mevsilî, a.g.e., C. 3, s. 99; İbn Hûmam, a.g.e., C. 3, s. 290-91; Abdülhamid, a.g.e., s. 96.

⁹³ Buhari, Eşribe, 3; Müslim, Eşribe, 5.

birbirlerinin denkleri olduğu gibi, meslek hususunda da birbirlerinin denkleridirler. Zira küfür, en büyük noksanlıktır⁹⁴.

Kefâette meslek şartını göz önünde tutmayanlar, mesleğin devamlı ve lüzumlu bir sıfat olmadığı kanaatindedirler. Meslek ile bir üstünlüğün olmayacağını asıl üstünlüğün takvâda olduğunu savunmuşlardır⁹⁵.

Mesleki denklik bazı durumlarda evlilikte uyumu artırıcı bir etken olarak görülebilirse de nikahı feshettirecek nitelikte bir şart olmadığını savunan fakihlerin delillerinin daha kuvvetli olduğunu düşünüyoruz.

2. ŞAFİİ MEZHEBİNE GÖRE KEFÂETİN ARANDIĞI YERLER

Şafîî hukukçuları kefâette aranan şartlarda ihtilaf etmiştir. Bir kısmına göre bu şartlar beş , diğerlerine göre ise altıdır. Altı diyenlere göre şartlar şunlardır :

a Nesep, b. Din, c. Hürriyet, d. İffet, e. Meslek, f. Ayıplardan salim olmak'tır.

A. NESEPTE

Kefâette nesebin muteber oluşu hadis ile sabittir. Şöyle ki : “Kadın, dört şey için nikâhlanır. Malı için, hasebi için, güzelliği için, dini için, (Ey mü'min sen bunlardan) dindar olanı ele geçirmeye bak. (Eğer dediğim gibi yapmazsan) yoksulluğa düşersin⁹⁶.”Buradaki “hasep” den maksat; “nesep” dir⁹⁷ Nesep, Arap ırkı içerisinde değerlendirildiğinde üç durum ortaya çıkıyor : 1.Kureyşli olanlar, 2.Kureyş'in dışındaki Araplar, 3.Acemler (Arap olmayanlar).

Kureyş kabilesinin kendi arasında bütünüyle denk olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiş ve iki görüş ileri sürülmüştür.

1. Basralılara göre; Kureyş kabilesinin hepsi birbirine denktir. Bu aynı zamanda Ebu Hanife nin de görüşüdür. Nitekim Hadis-i Şerifte “İmâmet Kureyş'indir⁹⁸” buyurulmuştur. İmâmet hakkı Kureyş kabilesine şâmil olunca, onların nikâhta da birbirlerine denk olmaları öncelikle sabittir.

2. Bağdatlılara göre; Kureyş kabilesi Hz. Peygamber (s.a.v) e yakınlıkları itibarı ile faziletli olurlar ve böylelikle birbirlerine denk olurlar. Hz. Aişe (r.a) den rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyuruyor :

“Cebrail geldi ve bana : ‘yeryüzünün doğu ve batısını gezdim, dolaşım, Muhammed'den daha faziletlisini görmedim. Yine yerin doğusunu ve batısını gezdim, Beni Hâşim'den daha faziletlisini görmedim’ dedi⁹⁹.”

Kureyş kabilesi diğer Arap kabilelerine nazaran Hz. Peygamber (s.a.v) ile müşer ref olunca hayatları daha ziyade O'na yakın olmuştur. Araplar idare meclisini topladık ları zaman onları seviye ve denklik açısından sıralamaya koydular. Böylelikle Benî Hâşim ile Benî Muttalip birbirine denk olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v), bu iki kabileyi aynı ölçüde birleştirmiştir¹⁰⁰.

⁹⁴ Kasanî, a.g.e., C. 2, s. 501; Zühayli, a.g.e., C. 9, s. 6754.

⁹⁵ Şeyhzâde, a.g.e, C. 1, s. 278; Ebu Zehra, s. 140.

⁹⁶ Buharî, Nikâh, 15; Müslim, Radâ, 53; Ebu Davud, Nikâh, 2; İbn Mâce, Nikâh, 6.

⁹⁷ Mâverdi, a.g.e., C. 11, s. 101.

⁹⁸ İbn Hanbel, 3, 29, 183.

⁹⁹ Mana itibarı ile yakın olan hadis için bkz : Müslim, Fezâil, 1; Tirmizi, Menâkıb, 1.

¹⁰⁰ Mâverdi, a.g.e., C. 11, s. 102; Şirbini, a.g.e., C. 4, s. 287,88; Ceziri, a.g.e., C. 4, s. 48.

Erkeğin nesep itibarı ile eşinden üstün olması lazımdır. Çünkü Arap kavmi, soyları ile övünür ve iftiharla babalarından bahsederler. Babası Acem, annesi Arap olan bir erkek, sadece babası Arap olan kadına denk değildir¹⁰¹.

Kadın konusunda daha katı tavır takınan Şafiî hukukçuları, kadının etrafta soylu olarak bilinen bir şahsa intisap etmesi halinde erkeğin de aynı şahsa intisap etmesini isterler¹⁰². Evlilikte nesebin denklik konusu olamayacağını savunan Malikilerin delillerinin daha kuvvetli olduğu kanaatindeyiz. Bu tercihimizin sebebini şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Evlilikte nesep bakımından denkliğin şart koşulması Kur'ân'da birçok ayetle çelişmektedir. Özellikle "Ey insanlar, biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Allâh yanında en üstün olanınız, (günâhlardan) en çok korunanınızdır."¹⁰³ ayetiyle üstünlüğün takvada olduğu belirtilerek nesep bakımından üstünlük reddedilmektedir.

Nesep farklılıklarının sebebi açıklanarak nesebin üstünlük aracı olarak değerlendirilmesi gibi başka anlamlara çekilmesi engellenmiştir. "İnsanı sudan yaratarak, ona soy sop veren O'dur. Rabbin her şeye Kadir'dir."¹⁰⁴ ayetinden Arap olsun olmasın nesep bakımından bütün insanların denk olduğu anlaşılmaktadır. Bütün insanlar nesep bakımından denk kabul edildiğinde evlilikte nesep bakımından denkliği şart koşturmak varlığı imkansız bir şeyi şart koşturmak gibidir. Aksi durum "Müminler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki esirgenesiniz."¹⁰⁵ ayetinde belirtilen kardeşliğe zarar verir.

B. DİNDE

Şafiî hukukçularına göre din, kefâette muteberdir. Müslüman ile kafir arasındaki bâriz fark dindir. Zira Allah (c.c) :**Cehennem ehli ile cennet ehli bir olmaz. Cennet ehli isteklerine ulaşandır**¹⁰⁶."

Hz. Peygamber (s.a.v) de: "Müşrikler ile dost olan Müslümanların hepsinden ben uzağım" buyuruyor¹⁰⁷. Kişinin müslüman olma şartında ittifak edildikten sonra erkeğin fâsık ve fâcir oluşunda ihtilaf edilmiştir. Muhammed b. el-Hasan'a göre; Fâsıklık muteber/aranan bir şart değildir. Fakat büyük çoğunluğa göre erkeğin fâsık olmaması istenir. Zira Allah (c.c) :**"Zina eden erkek, zina eden veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenemez; zina eden kadınla da ancak zina eden veya müşrik olan erkek evlenir. Bu mü'minlere haram kılınmıştır**¹⁰⁸." Ve **"Öyle ya mü'min olan, yoldan çıkmış gibi midir ? Bunlar elbette bir olamazlar**¹⁰⁹" buyuruyor.

Çocuklar müslüman olduktan sonra babalardan birinin kafir olması kefâete engel değildir¹¹⁰. Din ve dini hayatın yaşanmasında şöhrete itibar edilmez. Dinde şöhreti olmayan bir erkek, dini hayatı bütün bir kadına denktir. Bid'at ehlinden olan kişi, iffetli, salih bir kadına denk değildir. Zina eden bir erkek, her ne kadar tevbe etse de iffetli ve namuslu bir kadına denk değildir. Zina lekeli bir hastalık olup, tevbe ile silinmez. Zina dışında içki ve kumar gibi günahları işleyen kişi, iffetli ve namuslu bir kadına denktir. Kadın, erkek gibi fâsık birisi ise, o zaman birbirlerine denktirler. Baba ve dedesi müslüman olan kadına göre de üç dedesi müslüman olan denk değildir. Sahabe bunun dışındadır. Çünkü sahabe tabiinden olan bir kadına bir kadına göre denktir¹¹¹.

¹⁰¹ A.g.eserler.

¹⁰² Cezirî, a.g.e., C. 4, s. 48.

¹⁰³ Hucurat, 49/13.

¹⁰⁴ Furkan, 25/54.

¹⁰⁵ Hucurat, 49/10.

¹⁰⁶ Haşr, 50/20.

¹⁰⁷ Değişik bir lafız fakat aynı mana için bkz : Buharî, Cenâiz, 37; Müslim, İman, 166.

¹⁰⁸ Nur, 24/3.

¹⁰⁹ Secde, 32/18.

¹¹⁰ Mâverdi, a.g.e., C. 11, s. 102;

¹¹¹ Cezirî, a.g.e., C. 4, s. 48.

C. İFFETTE

İffetli olmak, İslâm hukukunun uygun görmediği ve helal saymadığı şeylerden uzak kalmaktır. Dolayısı ile fâsık bir şahıs, iffetli kadına denk değildir. Nitekim Allah (c.c) şöyle buyuruyor: **“Öyle ya, mü’min olan, fâsık kimse gibi midir? Bunlar elbette bir olamazlar¹¹².”** **“Zina eden erkek, zina eden veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenemez¹¹³.”** Ayeti kerimelerde zina, iffeti bozan bir suç olarak tarif edilerek böyle bir kişinin ancak kendisi gibi iffeti bozuk şahıs ile veya müşrik bir kişi ile evlenebileceği belirtilmiştir.

İslâm hukukunun ikinci kaynağı olan sünnet hususunda titiz davranan Şafîî hukukçuları, dinde olmayan şeyleri sünnet kategorisine sokarak bid’atlar ihdas edenleri fâsık olarak belirtmekte, bu tip kişilerin de kendileri gibi fâsıklar ile denk olabileceklerini beyan ederler. Kişinin fiskında aşırı gitmesi, eşitsizliğini daha da artırır. İtikâdi ve ameli durumu gizli olup, fiskı zahir olmayan erkek, iffetli bir kadına denktir. İffet, karı koca da aranan şarttır. Baba ve dedelerde aranmaz¹¹⁴.

D. HÜRRİYETTE

Şafîî hukukçuları kefâette hürriyet şartına itibar ederek bu görüşlerini şu deliller isbat ederler. **“Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının malı olmuş bir köle ile katımızdan kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak harcayan (hür) bir kimseyi misal verir. Bunlar hiç eşit olurlar mı?¹¹⁵.”** “Mü’minlerin kanları birbirlerine karşı denktir. Seviyece ednâ (daha düşük) olanlar, üstün olan (efendi) ların uhdesinde çalışırlar¹¹⁶.”

Yukarıdaki naslar hür ile köle arasındaki eşitliği engellemektedir. Köleler, efendilerine devamlı suretle yardım ederler. Dolayısı ile köle, hürden seviye itibarı ile düşüktür. Kölelik kişiyi tüm tasarruf ve mülkiyetten alıkor. Köle, efendisi için zorlukları taşıdığından nesebine bir kusur buluşturır. Böylelikle köle, hür bir kadına denk olmadığı gibi, cariyeye de hür erkeğe denk değildir¹¹⁷.

Şafîîlere göre aslen hür olan bir kadına sonradan hür olan (azat edilmiş köle) denk değildir. Çünkü hür olanlar, kölelerin akrabalığıyla ayıplandıkları gibi, sonradan hür olanların akrabalığıyla da ayıplanırlar¹¹⁸.

E. MALDA

Zenginlik, evlenecek eşler arasında aranan bir özellik değildir. Çünkü mal yok olan bir şeydir. Şahsiyet ve basiret sahibi kişiler mal ile övünmezler. Şayet koca evlendiği zaman karısının nafakasını teminde zorluk çekerse o zaman mal ve zenginlik bir ölçü olabilir.

Halkın genelde mal üzerine düşkün oluşu, onunla övünç duyması ve hatta aşırı gitmesi ayet-i kerimelerde belirtilmiştir¹¹⁹, Hadis-i şeriflerde ise buna işaret edilmiş tir¹²⁰. Bazı

¹¹² Secde, 32/18.

¹¹³ Nur, 24/3.

¹¹⁴ Şirbini, a.g.e., C. 4, s. 288.

¹¹⁵ Nahl, 16/75.

¹¹⁶ Nesâî, Kasame, 10, 13; İbn Mâce, Diyât, 31.

¹¹⁷ Mâverdi, a.g.e., C. 11, s. 103.

¹¹⁸ Zühayli, a.g.e., C. 9, s. 6750.

¹¹⁹ Adiyât, 100/8.

¹²⁰ Müslim, Cenaiz, 29; Ebu Davud, Edeb, 111.

durumlarda mal, nesebe göre önde gelir. Dolayısı ile mal da kefâet için aranan şartlara girmektedir. Küçük topluluklarda yaşayanlar ise genelde maldan ziyâde nesebe yer verirler.

Malın azlığı ve çokluğu önemli değildir. Zira mal devamlı ve değişkendir¹²¹. Zengin olmayı evlilik işlemleri için aranan bir özellik olarak ele aldığımızda önümüze iki durum çıkmaktadır.

1. Nafaka ve mehre kadir olmak
2. Nafaka ve mehre kadir olmamak

Bu sayılan seçenekler içerisinde evlenecek olan erkeğin nafaka ve mehri vermeye muktedir olması istenir. Ailenin geçimi, diğer şahıslara karşı muhtaç olmaması açısından dan erkeğin zengin olması arzulanır. Aynı zamanda bu özellik, kadının sosyal ve psikolojik yapısı bakımından da önemlilik arzeder.

Veli küçük kızını mehri misil ile rızası olmadan fakir olan birisiyle evlendirecek olsa bu evlilik sahih değildir. Zira o kızın hakkına riâyet etmemiş, dengi olmayan birisi ile evlendirmiş gibi olur. Denklik bulunmadan yapılan evliliklerde bûluğ çağından sonra kadın için muhayyerlik haklarının doğacağı Şafîî hukukçularınca kabul edilmiştir¹²².

F. MESLEKTE

Şafîî hukukçuları, kişinin rızkını temin edebileceği derecede sanat sahibi olmasını kefâet için aranan bir özellik saymışlardır. İnsanların övünç kaynağı kazançtır. Şahsiyeti zedeleyici ve nefsi aşağılayıcı meslekler ile uğraşanlar, kendilerinden daha iyi derecede olan meslek sahiplerine denk değillerdir¹²³.

Allah (c.c) : **“Allah, kiminize kiminizden daha bol rızık verdi¹²⁴”** buyuruyor.

İmam Mâverdi, bu âyetin yorumunu iki şekilde yapmaktadır :

1. Rızkın miktarı hususunda insanlardan bir kısmı diğerlerine nazaran daha üstündür. Kimisi genişlikte, kimisi de zorluktadır.
2. Rızık sebebi ile bir kısmı şeref ve izzete kavuşurken bir kısmı da zillet ve meşakkate düçar olur¹²⁵.

Allah (c.c) şöyle buyuruyor : **“Kim de beni anmaktan yüz çevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olacak¹²⁶.”**

Toplumların değişen şartlarında kazanç yolları türlü türlü olup bunlar genelde beldelerin sosyal, coğrafi ve kültürel yapılarına göre çeşitlilik arzeder. Ziraat, ticaret, sanat vd... bunlardan birkaçıdır.

Kazanç yollarında muteber olan özellikler şunlardır :

1. Kazancın meşru olmayan yollardan elde edilmemesi,
2. İnsanı yoran ve sıkıntıya sokan şeylerden olmaması,
3. Kazancın şer'an necis olan şeylerden elde edilmemesi.

Sayılan bu sıfattaki bir meslek grubunda çalışan erkek, bir kadına denk değildir¹²⁷.

Toplum tarafından itibar görmeyen meslek sahipleri, daha muteber seviyedeki meslek sahiplerine denktirler. Meslek sahibi kişilerin her ne kadar unvanları değişik olsa bile bunların toplum tarafından beğenileni ancak örfe göre tesbit edilir. Zira bazı beldelerde ticaret ziraatten, bazı beldelerde de ziraat ticarettten daha üstün tutulmuş tur¹²⁸.

¹²¹ Mâverdi, a.g.e., C. 11, s. 106.

¹²² Şirbini, a.g.e., C. 4, s. 288; Cezirî, a.g.e., C. 4, s. 49.

¹²³ Şirbini, a.g.e., C. 4, s. 289.

¹²⁴ Nahl, 16/71.

¹²⁵ Mâverdi, a.g.e., C. 11, s. 105.

¹²⁶ Tâha, 20/124.

¹²⁷ Mâverdi, a.g.s.

SONUÇ

Evlilikte denkliğin şart olup olmadığı konusunda ve denklik kriterlerinde fukahannın oldukça farklı görüşlere sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Hanefiler evlilikte denklik konularını en geniş tutan ekoldür. Bu konuda Hanefilere en yakın Şafiilerdir. Malikiler ise denklik kriterlerini en dar tutan ekoldür. Söz konusu ihtilafta nasların yorumlanış şekliyle hadislerin sahih veya zayıf oluşundaki farklı değerlendirmelerin yanında örf etkili olmuştur.

Denklik konularının çoğunun Kur'an'da ve sünnette sağlam bir dayanağı bulunmamaktadır. Buna karşılık bir çok sahih hadis nesep ve mal gibi konularda evlilikte denkliğin şart olmadığı görüşünü kuvvetlendirmektedir. Hz. Peygamber dönemindeki uygulamalar da bu görüşü desteklemektedir. Ayrıca ilgili hadislerin çoğunda denklik konularının belirtilmemesi de dikkat çekicidir. Müçtehit imamlar döneminde denklik konuları çoğunlukla ailenin durumuna göre belirlenmiştir. Hürriyet, İslâm'a giriş, meslek ve nesep gibi kriterlerde bunu daha çok görmekteyiz. Ancak değişen şartlar günümüzde meslek gibi bazı denklik konularında aileden daha çok kızların durumunun dikkate alınmasını gerektirmektedir. Çünkü günümüzde kadınlar eğitimden ticarete, sanattan idareye kadar hayatın her alanında daha fazla yer almaktadır. Klasik dönem İslâm hukukçularının denklikle ilgili rivayetleri sıhhat veya lüzum şartı olarak değerlendirmelerinde ve denklik kriterlerinin belirlenmesinde dönemin hakim kültürü etkili olmuştur. Müçtehit imamlar döneminde denklik konularının bölgelere ve kültüre göre değişmesi bunu ispatlamaktadır.

Denklik konuları zamanla örfe ve maslahata göre değişebilir. Çünkü fukaha denklik konularını örfe göre ailenin korunması maslahatına dayandırmıştır. Bu nedenle klasik dönemde belirlenen konulardan bazıları denklik şartı olmaktan çıkabileceği gibi yeni denklik konuları da belirlenebilir.

KAYNAKÇA

- ABDÛLHAMİD, Muhammed Muhyiddin, **el-Ahvâlü's-Şahsiyye Fi's-Şeriatî'l İslâmiyye**, Beyrut, 1994.
- AHMED, b. Hanbel (Ö. 241.H.), **Müsned**, 6 c., İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992.
- AYDIN, Akif, **İslâm-Osmanlı Aile Hukuku**, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, No : 11, 1985.
- BEŞER, Faruk, **Fıkıh Penceresinden Sosyal Hayatımız**, 2 c., İstanbul, Nun Yayıncılık 1993.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi (Ö.1971.M.), **Hukuki İslâmiyye ve Istılahâtı Fıkhiyye Kâmusu**, 8 c., İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1985.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil (Ö. 256/869), **el-Camiu's-sahih**, 8 c., İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992.
- CEZİRÎ, Abdurrahman (Ö. 1941), **el-Fıkhu Alâ'l-Mezâhib el-Erbâa**, 5 c., Beyrut, Darel-Fikr, 1999.
- DÖNDÜREN, Hamdi, **Delilleriyle Aile İlmihâli**, İstanbul, Altınoluk Yayınevi, 1995.
- EBÛ DAVUD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (Ö. 275/888), **es-Sünen**, 5 c., İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992.
- EBÛ ZEHRA, Muhammed, **el-Ahvâlü's-Şahsiyye**, 1950.
- FETAVA, el-Hindiyye, Komisyon, 6 c., Beyrut, Darel Kütübi İlmiyye, 2000.
- İbn ABİDİN, Muhammed Emin (Ö. 1252.H.), **Hâşiye Reddû'l-Muhtar**, 5 c., t.y.
- İbn HÛMAM, Kemâleddin Muhammed b. Abdulvâhid (Ö. 861.H.), **Şerhu Fethu'l-Kadir**, 10 c., Beyrut, Darel Kütübi İlmiyye, 1995.

¹²⁸ en-Nevevi, C. 5, s. 426.

- İbn MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî (Ö.273/886), es-Sünen, 2 c., İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992.
- İbn MANZUR, Ebü'l Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrerem (Ö. 711.H.), **Lisânü'l Arap**, 15 c., Beyrut, 1990.
- İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ, T.D.V.Yayınları, 41 c, Ankara, 2002.
- KARAMAN, Hayrettin, **Mukâyeseli İslâm Hukuku**, 3 c., İstanbul, Nesil Yayınları, 1996.
- MÂLİK b. Enes (Ö. 179.H.), **el-Muvatta**, 2 c., İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992.
- el-Aynî, Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, **el-Bidâye Fî Şerhi'l-Hidâye**, 7 c., Beyrut, 1990
- el- MEVSİLÎ, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd (Ö. 683.H.), **el-İhtiyar li-Ta'lilil Muhtar**, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1996.
- MİRAS, Kamil, **Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, 12 c., Ankara, D.İ.B.Yayınları, 1991.
- MÜSLİM, Ebü'l Hüseyin b. el-Haccac (Ö. 261/874.H.), **el-Camiu's-Sahih**, 3 c.İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992.
- NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (Ö. 303/915), **es-Sünen**, 5 c., İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992.
- en-NEVEVÎ, Ebû Bekir Zekeriyâ Yahya b.Şeref (Ö. 876.H.), **Ravzatü't-Talibin**, 8 c., Beyrut, Darul Kütübi İlmîyye, 1992.
- es-SERAHSÎ, Muhammed b. Ahmed b. Ebü Sehl Şemsü'l-Eimme (Ö. 490.H.), **el- Meksûr**, 15 c. (30 cüz), Beyrut, Darel-Marefah, 1986.
- ŞA'BAN, Zekiyyüddin, **el-Ahkâmü's-Şer'iyye li Ahvâli's-Şahsiyye**, Bingazi, 1993.
- ŞAFİÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris (Ö. 204.H.), **el-Umm**, 4 c., Beyrut, 1993.
- ŞİRBİNÎ, Şemseddin Muhammed b. Muhammed el-Hatib (Ö. 977.H.), **el-Muğni'l Muhtaç**, 4 c., Beyrut, 1994.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Serve (Ö. 279/892), **el-Camiu's-Sahih**, 5 c., İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi (Ö. 1942.M.), **Hak Dini Kur'an dili**, 10 c., İstanbul, Azim Yayınevi, 1992.
- YEĞİN, Abdullah, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat**, İstanbul, Türday, 1995.

DAVRANIŞSAL FARKLILAŞMA: ÖĞRENCİLERİN DERS GEÇME
KRİTERLERİNDE DAVRANIŞSAL SESSİZLİK BAĞLAMINDA ANALİZLERİ VE
BİR UYGULAMA ¹

Öğr.Gör.Nurcan GÜNCE
Kocaeli Üniversitesi, nurcan.gunce@kocaeli.edu.tr
Dr.Öğr.Üyesi Gönül KONAKAY
Kocaeli Üniversitesi, skonakay@kocaeli.edu.tr
Öğr.Gör.Asiye YÜKSEL
Kocaeli Üniversitesi, nurcan.gunce@kocaeli.edu.tr

ÖZET

Çalışanların mesleklerine ilişkin bilgi ve becerilerini, görüşlerini örgütlerinde bilinçli olarak ifade etmemeleri durumu olan örgütsel sessizlik, örgütlerin gelişim ve başarıları önündeki önemli bir engel olarak görülmektedir. Öğrencilerin de birey olarak davranışsal sessizlik içinde olmaları mezun olduklarında çalışma ve toplumsal hayatlarında bireysel olarak kuruma ve topluma vereceği katkı, kararlara katılım düzeyi, bu ve benzeri olumlu davranışlardaki istekliliği, yaratıcılığı da mesleki başarısı açısından önemli görülmektedir. Davranışların analizi örgütlerin daha etkin yönetilebilmeleri için önemli görülmektedir. Bireylerin gösterdikleri davranışlar gelişimin başarısı için önemlidir. Bu çerçevede sessizlik davranışı örgütlerin, toplumların ve nihayetinde ülkelerin gelişmesini engelleyici bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma, meslek yüksekokulunda okuyan 189 katılımcı öğrencinin davranışsal sessizliğini incelemeyi amaçlamaktadır. Örneklemde cinsiyet ve medeni durum farkına ilişkin istatistiki anlamlılıkta bir fark olup olmadığına bakılmıştır. Araştırma; literatürel anlamda çalışılmadığı düşünülen “öğrencilerin örgütsel sessizliği” veya bu makale de adlandırılan “davranışsal sessizlik” konusunda farkındalık yaratmayı hedef almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal Sessizlik, Davranışsal Farklılaşma, Eğitimde sessizlik

**BEHAVIORAL DIFFERENTIATION: ANALYSIS IN THE CONTEXT OF
BEHAVIORAL SILENCY IN THE STUDENT CRITERIA AND APPLICATION**

ABSTRACT

Organizational silence, where employees' knowledge and skills about their professions, and their inability to express their opinions consciously in their organizations, is seen as an important obstacle to the development and success of organizations. Students should be in behavioral silence as individuals. Contribution of individual and institutional participation in work and social life when they graduate, level of participation in decisions, their willingness in these and similar positive behaviors, and creativity are considered important in terms of professional success. Analysis of behaviors is considered important for organizations to be more effectively managed. The behavior that individuals show is important for the success of development. In this framework, silence is regarded as an obstacle to the development of organizations, societies and, ultimately, countries. This study aims to examine the behavioral silence of 189 participant learners in vocational college. In the sample, it was examined whether there is a difference in the statistical significance between the sex and the marital status difference. Research; aims to raise awareness about the "organizational silence of students" or "behavioral silence" which is thought to be not studied literally.

Key Words: Behavioral Silence, Behavioral Differentiation, Silence in Education

GİRİŞ

Sessizlik işitilebilir sesin kısmen ya da tümüyle yokluğudur. Kavramın medyadaki kullanım alanı ise iletişimin var olmadığı durumlardır. Ayrıca, sessizlik belirli bir alan ya da bölgedeki hiçbir kişinin konuşmaması anlamına gelmektedir. Farklı kültürel ortamlarda farklı anlamlar barındırabilmektedir (www.turkcebilgi.com).

¹ 1.Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde (İKSAD) bildiri özeti olarak sunulmuştur.

Sessizlik psikolojide içine kapanma, özgüvensizlik belirtisi gibi, sosyolojide toplumsal suskunluk gibi genelde olumsuz bir durum olarak tanımlanır. Aynı zamanda sese dayalı gürültünün olmaması dinginlik, huzur ve sakinleşme için olumlu bir çevresel özellik olarak görülür. Sessizleşme, aşk, kızgınlık, küskünlük, şaşkınlık, unutma, korku, sadakat gibi bir çok duygunun ifade şeklidir aynı zamanda (Çakıcı, 2007: 147-148).

Farklılaşma ise örgütsel sistemin alt sistemlere parçalanması durumuna işaret edip, her bir alt sistem ilişkili olduğu dış çevreden gelen gereksinimlere yönelik belirli nitelikleri geliştirmeye yönelmektedir. Bu yönüyle farklılaşma örgütsel alt sistemlerin üyelerinin davranışsal niteliklerini içermektedir. Bu ise şekilsel iş bölümü terimi olarak tanımlanan klasik tanımdan ayrılmaktadır.

Farklı disiplinlerin ilgi alanında bulunan sessizlik kavramı, Psikolojide içine kapanma, özgüvensizlik belirtisi, sosyoloji biliminde toplumsal suskunluk gibi genelde olumsuz bir durum halinin tasviri, iletişim disiplininde sosyal etkileşimin kritik ve olumlu unsuru anlamlarında kullanılmaktadır (Çakıcı, 2007: 147). Sessizlik kavramının örgütsel bağlamda irdelenmesi, bizi örgütsel sessizlik olgusuna götürmektedir. (Yıldırım,A.,Çarıkçı,O.,2017).

LİTERATÜR

Sessizlik ile ilgili çalışmalar 1970’li yıllarda Hirschman’ın “Exit, Voice and Royalty” adlı çalışması ile ses getirmeye başlamıştır. 1980’li yılların ortasından 2000’li yıllara kadar olan dönemde ise konuşma ve sessizlik, sorun bildirme, ilkeli örgütsel muhalefet, konu benimsetme, şikâyetçi olma gibi yeni çalışmalar ile konunun kapsamı genişletilmiştir (Yaman ve Ruçlar, 2014: 37).

Sessizlik çalışmaları, bilim dalları arasında ahlak (etik) bilimi, psikoloji bilimi, iletişim bilimi ve sosyoloji biliminde çalışma konusu olmuştur. İletişim bilimine göre, seslilik ve sessizliğin her ikisi birden mevcut olmadığında etkili iletişim imkânsızdır çünkü hiç kimse birbirini dinleyemeyecek ve hatta iletişim kuramayacaktır. Bu bilim dallarının açıklamaya çalıştığı her iki kavramda günümüzde yönetim bilimleri tarafından çalışılmaya başlanılan kavramlar olmuşlardır.

Örgütsel düzeyde işgören sessizliği, işgörenlerin örgütsel problemler karşısında duygu ve düşüncelerini ifade etmemeleri olgusuna dayanan ortak bir davranış şeklidir (Slade, 2008: 50). Bu davranış biçimi işgörenlerde düşüncelerine değer verilmeyeceği inancını oluşturur ve fikirlerini ifade etmelerinin olumsuz sonuçlar doğurmasından endişe etme gibi iki temel varsayım içerir (Ülker, Kanten, 2009: 113).

Çalışan Sessizliği literatürde “İş ile ilgili fikir, bilgi ve görüşlerin dışavurumundan bilinçli olarak kaçınma” olarak tanımlanmaktadır (Van Dyne vd., 2003, s.1363).

Yeni yönetsel yaklaşımlar, çalışanlarını daha iyi tanımak, anlamak, çalışanların bilgi, beceri ve yeteneklerini sürekli geliştirmeyi ve bundan fayda yaratmayı ön planda tutmaktadır. Stres, aşırı ve genellikle istenmeyen uyarılara ve çevredeki tehdit edici olaylara karşı bireyde gelişen fizyolojik ve psikolojik tepkileri içerir. Stres bireysel olduğu gibi örgütsel düzeyde de sessizlik ve tükenmişlikle kendini göstermektedir.

Örgüt açısından bakıldığında stres, yaşamının büyük bir bölümünü örgüt içinde geçiren insanın içinde bulunduğu durumu anlatmaktadır. Stresin bireysel anlamda olduğu gibi dolaylı olarak da örgütler açısından farklı olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Örgütsel sessizlik

de söz konusu olumsuz sonuçlardan biri olarak örgütsel stresten etkilenebilecek önemli bir kavramdır. Örgütsel ses, örgütsel değişimin güçlü bir kaynağı olabildiği halde iş görenler genellikle konuşmaya isteksizdir (Bowen ve Blackman, 2003, s.1394 ;Premeaux, 2001, s.1).

Sessizlik eğilimine ilişkin dört temel işgören sessizlik davranışı tanımlamıştır. Bunlar(Alparslan, Kayalar, :140);

- İlgisizliğe ve boyun eğmeye bağlı sessizlik davranışı,
- Korkuya ve kendini korumaya dayalı sessizlik davranışı,
- Diğerleri odaklı prososyal eğilime dayalı sessizlik davranışı (örgüte, topluma veya bireye yardımcı olma tutumu içindeki kişi),
- İlişkileri koruma esaslı sessizlik davranışdır (Brinsfield, 2009: 225).

İlgisizliğe ve boyun eğmeye bağlı sessizlik davranışı, çalışanların iş yerinde ilgisizlik veya boyun eğme/kabullenme durumlarından dolayı sahip oldukları bilgiyi, fikri ve düşüneyi kimse ile paylaşmama ve pasif olma durumudur (Pinder ve Harlos, 2001: 349-350).

Kendini korumaya ve korkuya dayalı sessizlik; çalışanın kendisini korumak için fikirlerini, düşüncelerini ve sahip olduğu bilgileri kendisinde saklama davranışdır. Kasıtlı ve proaktif bir davranış olarak kişinin kendisini dışsal tehditlerden koruma eğiliminin bir ürünüdür. (Dyne ve Diğerleri, 2003: 1366).

Prososyal eğilime dayalı (örgütün yararına/diğerleri odaklı) sessizlik davranışı; iş ortamında dışarıdan gelebilecek ve örgütsel sadakati etkileyecek tehditleri önlemek ve örgütü korumak için ilk önce diğerlerini odak alan kasıtlı, isteğe bağlı ve proaktif bir davranış halidir (Podsakoff ve Diğerleri, 2000: 517).

İlişkileri Korumaya Dayalı Sessizlik Davranışı çalışanların, çalıştıkları kurumun temel işleyişinin zayıf noktalarını görüp, sorunları düzeltme yönündeki fikir ve düşüncelerini paylaşmak istediğinde, diğerlerinin bundan hoşnut olmadığını ve korumacı bir tutum sergilediklerini fark edip bu çabalarından vazgeçilmesidir (Perlow ve Repenning, 2007: 10-11).

Örgütsel sessizlik sürecinde direnç ve değişime yavaş uyum gösterme davranışı ortaya çıkmaktadır. Sorun ve konulara ilişkin açıkça konuşmama kararı yani sessizlik, örgütsel öğrenmeyi engellediği, örgüt içinde farklı düşüncelerin ortaya çıkmasını azalttığı, yenilikçiliği ve yaratıcılığı engellediği için üzerinde durulması gereken önemli bir konudur (Yaman ve Ruçlar, 2014: 38).

Kabul Edilmiş Sessizlikte birey kendi düşüncelerinden çok, hâkim fikri ifade eder, diğer bireyler bundan habersiz kalırlar ve grup hatalı zan ve bilgiler üzerinden kararlar alır. Savunma Amaçlı Sessizlik öz-korumaya dayalıdır. Öz-korumacı davranışın; kendi güvenliği için kararlar verme, düşük kişisel sorumluluk üstlenme ve sonuçları dış etkenlere bağlama tarafından karakterize edildiği bilinmektedir. Bu nedenle, eğer çalışanlar sorunları tartışmanın bir sonucu olarak ceza gerektirici durumlardan korkuyorsa, tipik bir şekilde kendilerini korumaya yönelik savunmacı davranışlarla karşı tepki geliştireceklerdir (Şehitoğlu, 2010).

Kabul Edilmiş Sessizlik çalışanların, mevcut duruma boyun eğdikleri ve konuşmadıkları, ilgili olmadıkları veya durumu değiştirmek için çaba sarf etmeye istekli olmadıkları şeklinde yorumlanır. Çalışanlar bir fark yaratamayacaklarına inandıklarında

durumu boşlarlar, fikir ve önerilerini paylaşmak konusunda isteksiz olurlar (Dyne vd., 2003, s.1366).

Yıldırım ve Çakıcı (2017) araştırmalarında Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde görev yapan eğitim yöneticileri ve öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeylerinin “orta düzeyde” olduğu tespit edilmiştir. Eğitim yöneticisi ve öğretmenlerin demografik özelliklerine göre örgütsel sessizlik düzeylerinin cinsiyet, branş, görevleri ve eğitim durumuna göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermediği ($p>0.05$), medeni durum, yaş grubu ve mesleki kıdem değişkenlerine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık içerdiği belirlenmiştir ($p<0.05$).

Yaman ve Ruçlar (2014) araştırmalarında 2012-2013 öğretim yılında Sakarya Üniversitesi'nin 253 öğretim elemanının örgütsel sessizlik algı düzeylerinde cinsiyetlerine ve öğrenim durumlarına göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Öğretim elemanlarının örgütsel sessizlik algılarının yaş gruplarına, görev yaptıkları fakültelere, öğretim elemanlarının çalıştıkları örgütlerde algıladıkları yönetim tarzına, yöneticileriyle yüz yüze görüşme sıklıklarına ve yöneticileriyle açıkça konuşabilme düşüncelerine göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür. Araştırma görevlilerinin ‘Tecrübe Eksikliği’ boyutunda öğretim üyelerine göre örgütsel sessizlik algılarının anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmüştür. Örgütsel sessizliğin ‘Tecrübe Eksikliği’ boyutunda en yüksek örgütsel sessizlik algısına ‘1-5 yıl’ görev yapan öğretim elemanlarının sahip olduğu, en düşük örgütsel sessizlik algısına ‘21 yıl ve üstü’ görev yapan öğretim elemanlarının sahip olduğu görülmektedir.

ANALİZ VE BULGULAR

Kocaeli Üniversitesi Hereke Ömer İsmet Uzunyol Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin ankete verdikleri cevapların dağılımını belirtmek için frekans ve yüzde analizi yapılmıştır. Çalışmamızdaki anket soruların arasında ilişkiyi belirlemek için Ki-kare anlamlılık değerleri (P) hesaplanmıştır.

Analiz Sonuçları

Öğrencilerin Demografik Dağılımı

Üniversitemizin Hereke Ö. İsmet Uzunyol MYO öğrencilerine uygulanan ankete katılan öğrencilerin demografik özellikleri aşağıdaki tablolarda belirtilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin değerlendirilmesinde; frekans(f), yüzde(%), ortalama (X) ve standart sapma(SS), gibi tanımlayıcı istatistiksel yöntemler uygulanmıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin istatistiksel analizi SPSS 16.0 yazılımı kullanılarak yapılmıştır. Anketten alınan puanların, cinsiyetlerine göre incelenmesinde t testi, yaş, gelir düzeyi, oturduğu yer ve yaşa göre incelenmesinde ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Parametrik testler uygulanmadan önce, bu testlerin temel varyansları sorgulanmıştır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0,668 olarak bulunmuştur.

Bulgular

Bu bölümde araştırma sonuçlarına ilişkin elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmuş ve değerlendirilmiştir. Araştırma Kocaeli Üniversitesine bağlı Hereke Ö.İsmet Uzunyol MYO’da öğrenim gören öğrenciler ile yürütülmüştür.

Tablo1.Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	66	48,5
Erkek	70	51,5
Toplam	136	100

Tablo 1’de görüldüğü gibi, ankete katılan 136 Hereke Ö. İsmet Uzunyo MYO Öğrencilerinden %48,5’i bayan, % 51,5’ i baydır.

Tablo2.Oturduğu Yere Göre Dağılımı

yaşınız	Frekans	Yüzde
Köy	2	1,5
İlçe-Mahalle	77	56,6
İlçe-Site	12	8,8
Şehir-Merkez	36	26,5
Şehir-Site	9	6,6
Toplam	136	100

Ailelerin yaşadıkları yer ile ilgili sonuçlar ise %56,6 ile öğrencilerin çoğunluğunun İlçe lerde mahalle konumunda ikamet ettikleri ortaya çıkmıştır. Şehir merkezlerinde ise %26,5’inin ikamet ettiği görülmüştür.

Tablo3.Gelir Durumuna Göre Dağılımı

Gelir Durumu	Frekans	Yüzde
1500-2500	58	42,6
2501-3500	44	32,3
3501-4500	21	15,4
4500 ve yukarısı	13	9,6
Toplam	136	100

Ailelerin gelir durumları oldukça düşüktür. %42,6 sı (1500-2500)TL en düşük gelir aralığına sahiptir. En yüksek gelir grubu ise %9,6 ile 4500 TL ve yukarısı gelir durumuna sahiptir.

Tablo4.Yaş Göre Dağılımı

Yaş	Frekans	Yüzde
18-20	89	65,5
21-23	43	31,6
24 ve yukarısı	4	2,9
Toplam	136	100

Öğrencilerin % 65,4’ü 18 ile 20 yaş arasında,,% 31,6’sı 21ile 23 yaş arasında ve % 2,9’u 24 yaş ve üzerinde yer almaktadır.

Tablo5. Davranışsal Farklılaşma: Öğrencilerin Ders Geçme Kriterlerinde Davranışsal Sessizlik Ölçeğinin Ortalama puanları ve Standart sapmaları

İFADELER	N	Ort	Ss
Soru 1	136	4,22	,99
Soru 2	136	3,07	1,10
Soru 3	136	1,90	1,12
Soru 4	136	3,74	1,05
Soru 5	136	3,54	1,24
Soru 6	136	2,91	1,00
Soru 7	136	3,08	1,47
Soru 8	136	4,00	1,16
Soru 9	136	3,91	1,02
Soru 10	136	4,05	2,77
Soru 11	136	2,83	1,18
Soru 12	136	1,61	1,10
Soru13	136	2,39	1,38
Soru 14	136	2,87	1,30
Soru 15	136	1,76	1,21
Soru 16	136	1,96	1,09
Soru 17	136	3,99	1,18
Soru 18	136	2,99	1,18
Soru 19	136	4,25	1,17
Soru 20	136	2,81	1,43

Tablo 5 incelendiğinde en yüksek ortalamanın $X = 4,25$ le (Soru 19) ‘Haksızlığa uğradığımda nasıl itiraz edeceğimi bilirim’ $X = 4,22$ le (Soru 1) ‘ Öğretim elemanlarına saygı duyarım’ ve en düşük ortalamanın $X = 1,61$ le (Soru 12) ‘Öfkelendiğimde okul araç ve gereçlerine zarar veririm’ ve $X = 1,76$ ile (Soru 15) ‘Dışlanacağım için sessiz kalırım’ maddeleri olduğu görülmüştür.

Araştırmada öğrencilerin: **Öğrencilerin Ders Geçme Kriterlerinde Davranışsal Sessizlik** değerlendirilmesinde **Kabul etme, Savunma, Örgüt yararına** boyutlarında incelendiğinde aşağıda belirtilen sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırma boyutlarının tespit edilebilmesi için öncelikle KMO ve Bartlett's testi faktör analizi yapabilmek için ön şartlardandır. Normalliği gösterir. $KMO > 0.6$ ve Bartlett sig < 0.05

olmalıdır. KMO ve Bartlett's testinin anlamlı olması faktör analizine uygun olduğunu gösterir.

Tablo 6 KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Ölçüm Yeterliği	0,742	
Bartlett Testi	Ki-Kare Değeri	522,969
	S.d	78
	p (p<0.001)	0,000

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy (KMO) değeri .742 dir ve 0.742 > 0.6 olduğu için anlamlıdır. Bartlett's testi Chi-Square değeri 522,969 ve serbestlik derecesi 78 olup anlamlıdır (p=0.00, p<0.05).

Verilerin faktör analizine uygunluğu teyit edildikten sonra ölçeğin faktör yapısının incelenmesi amacıyla Temel Bileşenler Analizi (Principal Components Analysis) ve Varimax Rotasyon yöntemleri kullanılarak açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sırasında 7 adet maddenin faktör yük ağırlıklarının binişik ve düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple 1,2,7,10,11,14,ve 20 numaralı maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Kalan 20 madde üzerinden yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucu elde edilen faktörleri ve bu faktörler altında toplanan maddelere ait faktör yüklerini gösteren döndürülmüş bileşenler matrisi (Rotated Component Matrix) aşağıdaki şekilde elde edilmiştir. (Yemez, İ,2016).

Tablo 7.Döndürme Sonrası Faktörler ve Madde Yük Değerleri

Sorular	Faktör1	Faktör2	Faktör3
Soru15	,782		
Soru16	,717		
Soru13	,695		
Soru3	,675		
Soru12	,666		
Soru19		,770	
Soru4		,700	
Soru17		,696	
Soru5		,482	
Soru6			,730
Soru18			,685
Soru8			,655
Soru9			,616

Tablo 7'deki ölçeğe ilişkin faktör analizi sonuçları incelendiğinde, döndürme sonrası maddelerin toplam 3 faktör altında toplandığı ve maddelerin faktör yükü değerlerinin 0.616 ile 0.782 aralığında değişim gösterdiği görülmektedir.

Tablo 8: Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek alt boyutu	Sorular	Faktör yük değerleri	Özdeğer	Varyans (%)	Kümülatif Varyans(%)
Faktör 1	Soru15	,782	3,002	30,023	30,023
	Soru16	,717			
	Soru13	,695			
	Soru3	,675			
	Soru12	,666			
Faktör 2	Soru19	,770	1,521	15,214	45,237
	Soru4	,700			
	Soru17	,696			
	Soru5	,482			
Faktör 3	Soru6	,730	1,219	12,188	57,425
	Soru18	,685			
	Soru8	,655			
	Soru9	,616			

Buna göre üç faktör elde edilmiştir ve bu faktörler toplam varyansın %57'sini açıklamaktadır. Bu ölçek toplam varyansın %57'sini açıklayan % 1 den büyük özdeğere sahip ve % 57 varyansa sahip üç boyutlu bir yapıdır.

Faktörlerin Adlandırılması

Genel olarak faktör analizinin amacı çok sayıda değişkeni daha az sayıdaki değişkene indirmek olduğundan, indirgeme sonucu ortaya çıkan değişkenlere ad verilmesi gerekmektedir. Bu adlandırma işlemi faktörü oluşturan değişkenlerin yapısına bakılarak yapılabilir (Nakip,2013:524). Bu doğrultuda faktörlerdeki maddelerin taşıdıkları anlamlar göz önüne alınarak faktörler aşağıdaki gibi adlandırılmıştır.

A Kabul Etme Faktörü

Soru15	Dışlanacağım için sessiz kalırım.
Soru16	Öğretim elemanına yardımcı olmazsam dersi geçemeyeceğimi düşünüyorum.
Soru13	İtirazımın ders geçmemi etkileyeceğini düşündüğüm durumlarda sessiz kalırım.
Soru3	Öğretim elemanlarından şahsıma yapılacak olumsuz tutumları kabul ederim.
Soru12	Öfkelendiğimde okul araç gereçlerine zarar veririm.

Birinci faktör altında toplanan maddelerin yapısı incelendiğinde davranışsal farklılaşma ölçeğinde kabul etme faktörüne göre öğrencilerin ders geçme kriterlerinde dışlanacakları için sessiz kalmayı kabul ettikleri ön plana çıktığı görülmektedir.

B. Savunma Faktörü

Soru19	Haksızlığa uğradığımda nasıl itiraz edeceğimi bilirim.
Soru4	Ders araç gereçlerinin alınması konusunda istekleri yerine getiririm.
Soru17	Arkadaşıma yapılan haksız davranışa itiraz ederim.
Soru5	Öğretim elemanlarına yardım eden öğrencilere kanaat notu kullanıldığını düşünürüm.

İkinci faktör altında toplanan maddelerin yapısı incelendiğinde davranışsal farklılaşma ölçeğinde savunma faktörüne göre öğrencilerin ders geçme kriterlerinde haksızlığa uğradığında nasıl itiraz edeceğini bilmesinin ön plana çıktığı görülmektedir.

C. Örgüt Yararına Faktörü

Soru6	Ders aksamalarını üst yönetime bildiririm.
Soru18	Okul etkinliklerinde görev alırım.
Soru8	Haksızlığa uğradığımda şikayetimi üst yönetime resmi olarak iletirim.
Soru9	Okulumla ilişkilerim olumlu yöndedir.

Üçüncü faktör altında toplanan maddelerin yapısı incelendiğinde davranışsal farklılaşma ölçeğinde örgüt yararına faktörüne göre öğrencilerin ders geçme kriterlerinde ders aksamalarını üst yönetime bildirdikleri ön plana çıkmaktadır. görülmektedir.

Demografik değişkenlerin analizi

Tablo 9.Davranışsal Farklılaşma: Öğrencilerin Ders Geçme Kriterlerinde Davranışsal Sessizlik Ölçeğinin MYO Öğrencilerinde Cinsiyet bakımından T testi Sonuçları

	CİNSİYET	$\bar{X}$	S.S.	T DEĞERİ	df DEĞERİ	P
Davranışsal Farklılaşma	Kadın	64,4396	9,29871	2,961	134	,004
	Erkek	59,6286	962664			

P<0,05

Tablo 9’da görüldüğü gibi; cinsiyet değişkenine göre MYO öğrencilerinde davranışsal sessizlik ölçeğine ilişkin t testi karşılaştırılmasını gösteren dağılım incelendiğinde; cinsiyet açısından davranışsal farklılaşmada dağılımın homejen olduğu tespit edilmiştir (**sig değeri 0,867>0,05**). **Sig. (2-tailed)** değeri gruplar arasında fark olup olmadığını gösteren değerdir. Bu değer 0,05’ten küçükse gruplar arasında fark olduğuna karar verilir. Eğer bu değer 0,05’ten büyükse karşılaştırılan gruplar arasında anlamlı fark olmadığına karar verilir. Eğer fark olduğu kararı verilirse hangi grubun ortalaması büyükse o grubun diğer gruptan daha yüksek ortalamaya sahip olduğu söylenir. Fark çıkmazsa grupların ortalamaları birbirinden farklı bile onların aslında aynı (birbirine denk) oldukları söylenir. **Çalışmada Sig. (2-tailed) değeri (p=0,004<0,05) 0,05 ten küçük olduğu için gruplar arasında anlamlı bir fark vardır. Kız öğrencilerin davranışsal farklılıklarında ders geçme kriterleri açısından davranışsal sessizlik ortalaması ($\bar{X}$ =64,4396) Erkek öğrencilerden ($\bar{X}$ =59,62869) daha yüksektir.**

Tablo 10. Davranışsal Farklılaşma: Öğrencilerin Ders Geçme Kriterlerinde Davranışsal Sessizlik Ölçeğinin MYO Öğrencilerinde Oturduğu Yer Bakımından ANOVA testi Sonuçları

	Oturduğu Yer	Kareler toplamı	Sd	ORTALAMA KARE	F	P
Davranışsal Farklılaşma	GRUPLARARASI	1024,457	4	256,114	2,849 ,026	
	GRUPLARIÇI	11776,499	131	89,849		
	TOPLAM	12800,956	135			

P<0,05

Tablo 10’da görüldüğü gibi **Davranışsal Farklılaşma: Öğrencilerin Ders Geçme Kriterlerinde Davranışsal Sessizlik Ölçeğinin MYO Öğrencilerinde Oturduğu Yer Bakımından** one way anova testi karşılaştırılmasını gösteren dağılım incelendiğinde davranışsal farklılaşmada dağılımın homejen olduğu tespit edilmiştir(sig değeri 0,033>0,05).

ANOVA tablosunda en sonraki sig. değeri 0,05ten küçükse karşılaştırılan grupların ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğuna karar verilir. bu örnekte de üstteki resimde görüleceği gibi gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir.
(p değeri 0,26 >0,05)

Tablo 11. Davranışsal Farklılaşma: Öğrencilerin Ders Geçme Kriterlerinde Davranışsal Sessizlik Ölçeğinin MYO Öğrencilerinin Gelir Durumuna göre ANOVA testi sonuçları

	Gelir Durumu	Kareler toplamı	Sd	ORTALAMA KARE	F	P
Davranışsal Farklılaşma	GRUPLARARASI	785,741	4	196,435	2,142	
	GRUPLARIÇI TOPLAM	12015,214	131 135	91,719	0,079	

P<0,05

Tablo 11’de görüldüğü gibi **Davranışsal Farklılaşma: Öğrencilerin Ders Geçme Kriterlerinde Davranışsal Sessizlik Ölçeğinin MYO Öğrencilerinde Gelir Grupları Bakımından** one way anova testi karşılaştırılmasını gösteren dağılım incelendiğinde **davranışsal farklılaşmada dağılımın homejen olduğu tespit edilmiştir(sig değeri 0,221>0,05).**

ANOVA tablosunda en sonraki sig. değeri 0,05ten küçükse karşılaştırılan grupların ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğuna karar verilir. bu örnekte de üstteki resimde görüleceği gibi gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir.

(p değeri 0,07>0,05)Ancak yakın bir değer olması gelir durumu ile davranışsal sessizliğin etkili olabileceğini göstermektedir.

Tablo 12. Davranışsal Farklılaşma: Öğrencilerin Ders Geçme Kriterlerinde Davranışsal Sessizlik Ölçeğinin MYO Öğrencilerinin Yaşa göre ANOVA testi sonuçları

	Oturduğu Yer	Kareler toplamı	Sd	ORTALAMA KARE	F	P
Davranışsal Farklılaşma	GRUPLARARASI	648,014	2	324,007	3,546	
	GRUPLARIÇI TOPLAM	12152,942 12800,956	133 135	91,376	0,032	

P<0,05

Tablo 12’de görüldüğü gibi **Davranışsal Farklılaşma: Öğrencilerin Ders Geçme Kriterlerinde Davranışsal Sessizlik Ölçeğinin MYO Öğrencilerin Yaşa göre** one way

anova testi karşılaştırılmasını gösteren dağılım incelendiğinde **davranışsal farklılaşmada dağılımın homejen olduğu tespit edilmiştir(sig değeri 0,543>0,05).**

ANOVA tablosunda en sonraki sig. değeri 0,05ten küçükse karşılaştırılan grupların ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğuna karar verilir. bu örnekte de üstteki resimde görüleceği gibi **gruplar arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir.**

(p değeri 0,03<0,05) Bu nedenle anlamlı fark bulunduğu zaman bu farkın hangi gruplar arasındaki farktan kaynaklandığını bulmak amacıyla post-hoc test denen karşılaştırmaların yapılması gereklidir. Yapılan post-hoc test sonucu sig değeri 1,00>0,05 0,05 den büyük çıktığı için fark var gözükmese de yok kabul edilir.

Betimsel İstatistik

N		ORTALAMA	ST.SAPMA
18-20	89	61,5506	10,53784
21-23	43	61,6514	7,29300
24 ve yukarı	4	74,5000	7,00000
Toplam	136	61,9634	9,73765

SONUÇ

Davranışsal sessizlik literatüre örgütsel sessizlik kavramından türetilerek eklenmiştir. Davranışsal sessizliğin hem örgütsel düzeyde hem de bireysel düzeyde olumsuz ve etkili sonuçlar doğurabileceği literatür taraması ile desteklenmiştir. Bu çalışmada Öğrencilerin Ders Geçme Kriterlerinde Davranışsal Sessizlikleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin davranışsal sessizlikleri, Kabul etme, Savunma ve örgüt yararına boyutlarında incelendiğinde aşağıda belirtilen sonuçlara ulaşılmıştır.

Kabul etme boyutunda öğrencilerin dışlanacaklarını düşündükleri için çoğunlukla sessiz kaldıkları, ders geçmenin öncelikli kriter olarak görüldüğü için öğretim elemanının bu konudaki isteklerine itiraz etmedikleri görülmüştür.

Savunma boyutunda ise öğrenciler haksızlığa uğradığında nasıl itiraz edeceğini biliyor ancak kabul etme boyutuyla orantılı olarak öğretim elemanının ders araç gereçlerinin alınması konusunda isteklerini yerine getiriyorlar.

Örgüt yararına bu boyutta ise öğrenciler ders aksamaları üst yönetime bildirme konusunda sessiz kalmıyorlar. Buna karşılık herhangi bir konuda ki şikâyetlerini resmi olarak bildirme konusunda sessiz kalmayı seçtikleri görülmüştür.

Öğrencilerin ilgisizlik, uysallık, boyun eğme, korku, kendini koruma gibi nedenlerle davranışsal sessizlik içinde olabilecekleri düşünülmektedir.

MYO'da öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre davranışsal sessizlik ölçeğine ilişkin t testi karşılaştırılmasını gösteren dağılım incelendiğinde; cinsiyet açısından davranışsal farklılaşmada dağılımın homojen olduğu tespit edilmiştir. Gruplar arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Kız öğrencilerin davranışsal farklılıklarında ders geçme kriterleri açısından davranışsal sessizlik ortalaması ($\bar{X}=64,4396$) Erkek öğrencilerden ($\bar{X}=59,62869$) daha yüksektir.

Davranışsal Farklılaşma: Öğrencilerin Ders Geçme Kriterlerinde Davranışsal Sessizlik Ölçeğinin MYO Öğrencilerinde Oturduğu Yer Bakımından anlamlı bir fark çıkmamıştır.

Öğrencilerin Ders Geçme Kriterlerinde Davranışsal Sessizlik Ölçeğinin MYO Öğrencilerinde Yaşa göre gibi gruplar arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir Bu farkın hangi gruplar arasındaki farktan kaynaklandığını bulmak amacıyla yapılan analiz sonucu fark yok kabul edilmesine neden olmuştur. Ancak yaş büyüdükçe davranışsal sessizliğin azaldığı görülmüştür. Çalışmada 24 ve yukarısı yaşta 4 öğrenci olduğu için sonuçlar net çıkmamıştır.

KAYNAKÇA

Alparslan A. M., Kayalar M., (2012) “Örgütsel Sessizlik: Sessizlik Davranışları ve Örgütsel ve Bireysel Etkileri” Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 4 Sayı 6 (136-147).

Bowen, F., Ve Blackmon, K. (2003). Spirals Of Silence: The Dynamic Effects Of Diversity On Organizational Voice. Journal Of Management Studies 40 (6), (1393-1417).

Çakıcı A., (2007) “Örgütlerde Sessizlik: Sessizliğin Teorik Temelleri Ve Dinamikleri” Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 16, Sayı 1, (145-162).

Dyne, L. V., S. Ang ve C. B. Isabel, (2003). Conceptualizing Employee Silence and Employee Voice as Multidimensional Constructs, Journal of Management Studies, 40(6), 1360-1392, (September).

Heckelman, L.R. Ve Schneier, F.R. (1995). Diagnostic Issues. Richard G. Heimberg, Michael R. Liebowitz, Debra A. Hope Ve Franklin, R. Schneier (Ed.) Social Phobia: Diagnosis, Assessment, And Treatment İçinde (3-20). New York: Guilford Press.

Nakip, M. (2013). Pazarlama Araştırma Teknikleri Spss Uygulamalı, 3. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi

Perlow, L. A., N. P. Repenning, (2009). The dynamics of silencing conflict, Research in Organizational Behavior, 20, (1-29).

Podsakoff, P. M., S. B. Mackenzie, J. B. Paine ve D. G. Bachrach, (2000). Organizational Citizenship Behaviors: A Critical Review of the Theoretical and Empirical Literature and Suggestions for Future Research, Journal of Management, 26(3), (513–563).

Pinder C. C., K. P. Harlos, (2001). Employee Silence: Quiescence And Acquiescence As Responses To Perceived Injustice, Research in Personnel and Human Resources Management, 20, 331- 369.

Slade, M. R. (2008). The Adaptive Nature of Organizational Silence: A Cybernetic Exploration of the Hidden Factory, The Faculty of The Graduate School of Education and Human Development of The George Washington University.

Şehitoğlu, Y (2010)“ Örgütsel Sessizlik Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ve Algılanan Çalışan Performansı İlişkisi” Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi

Ülker F. , Kanten P., (2009) ”Örgütlerde Sessizlik İklimi, İşgören Sessizliği Ve Örgütsel Bağlılık İlişkisine Yönelik Bir Araştırma”, AKSARAY Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 1 Sayı 2, (111-126).

Van Dyne Linn, Soon Ang And Botero Isabel C. (2003) “Conceptualizing Employee Silence And Employee Voice As Multidimensional Constructs”, Journal Of Management Studies 40-6, (1359-1392).

Yaman, E. ve Ruçlar, K. (2014) “Örgüt Kültürünün Yordayıcısı Olarak Üniversitelerde Örgütsel Sessizlik”Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, Nisan 2014; Sayfa (36-50)

Yemez, İ . (2016). Doğrulayıcı Faktör Analizi İle Sosyal Medya Reklamlarına Yönelik Tutum Ölçeğinin Yapı Geçerliliğinin İncelenmesi: Cumhuriyet Üniversitesi İİBF’de Bir Uygulama. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 17 (2), (97-118).

Yıldırım,A.,Çarıkcı,O., (2017). Mesleki Ve Teknik Anadolu Liselerinde Görev Yapan Eğitim Yöneticisi Ve Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik Düzeylerinin İncelenmesi. Education, 8(19), (33-43).

İnternet adresleri

www.turkcebilgi.com,Erişim Tarihi:28.02.2018

www.istatistik.gen.tr Faktör Analizi Tanıtımı ve Uygulanması